NAPKELET

ALAPITOTTA TORMAY CECILE

1939 • JÚLIUS • 7. SZ.
XVII. ÉVFOLYAM

JÓZSEF FERENC FŐHERCEG: Búcsúztató
HANS FREYER: A mai szociológia feladata
RADOCSAY GÉZA: Spanyol história
SÓTÉR ISTVÁN: Delphine és a bútorok
HAMVAS BÉLA: Finnegan ébredése

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Felelős szerkesztő:
KÁLLAY MIKLÓS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetői ár egységesen egész évre 12 P. Külföldre 15 P.

A Napkelet szerkesztősége:

Budapest, VII., Damjanich-utca 42. Telefonszám: 130-456.
Ide kell küldeni mindazt, ami a lap szellemi részét érdekli.

Kiadóhivatal:

Budapest, VII., Rózsa-utca 23. Telefonszám: 131-420.

TARTALOM:

Oldal

Hans Freyer: A mai szociológia feladata... 1
Dr. vitéz József Ferenc főherceg: Búcsúztató 10
Radocsay Géza: Spanyol história ... 11
Sőtér István: Delphine, a bútorok és a bűvész... 18
Toldalaghy Pál: Ile de Marguerite ... 28
sz. Csorba Tibor: Juliusz Słowackiról — Słowacki évében 29
Bardócz Árpád: Juliusz Słowacki verseiből 34
Nagy Méda: A mélybe zuhantam ... 35
Sárkány Oszkár: Budapest kultúrfölénye — számokban 36
Mihály László: Nincs tavasz 44
Bobula Ida: Kövek egy nagy magyar államférfi szellemi szobrához ... 45
Sztripszky Hiador: Maxim Bogdanovics: Az ötödik evangéliumból — Jézus és a hegedős 50
Mesterházy Jenő: A 60 éves báró Eötvös-szobor 53
Nagy Méda: Tavaszi virágok 57

Oldal

A NAP VISSZHANGJA:

Pasquino: Csak külföldit 58
Mme. Sans-Gène: Szakértők és szakértők... 59
(—. —.) Vérengző pacifisták 61
Pasquino: Még mindig a pusztaromantika 62

ELVEK ÉS MŰVEK:

Prahács Margit: Szkladányi Mária: Pauler Ákos életművészete... ... 64
Térey Sándor: Tamási Áron: Szülőföldem 67
Mihály László: báró Villani Lajos: Machiavelli és a nemzeti politika 70
Marék Antal: Sziklay László: Hviezdosláv 73
Fábián István: Kilián Zoltán: Rádióesztétika 73

SZEMLE:

Rédey Tivadar Színház 75
Soós László: Film 79
Dömötör István: Képzőművészet ... 83

A MAI SZOCIOLÓGIA FELADATA

Irta: *Hans Freyer*

Egy ismert német folyóiratban (Volk im Werden. 1939. évf. 3. sz.) nemrég egy tanulmány jelent meg ezzel a címmel: A szociológia káros és hasznos hatása a politikára (Vom Nachteile und Nutzen der Soziologie für die Politik). Tehát a szociológiával kapcsolatban is felvetődik az a kérdés, amelyet Nietzsche második Korszerűtlen Elmélkedésében a történelemmel kapcsolatban vetett fel. Ez a párhuzam néhány gondolatot ébreszt.

Amikor azt a Korszerűtlen Elmélkedést a történelem káráról és hasznáról Nietzsche megírta, a történettudomány, történelmi műveltség és történelmi érzék megdönthetetlen értéknek számított. Éppen ezért kezdett Nietzsche kételkedni, amikor a történelmi tudományok addig nem is sejtett virágzásba borultak és jogos büszkeséggel nevezte magát történelminek az egész évszázad, a történelmi tudományt és műveltséget kétségesnek, néha veszedelmesnek, sőt a jelenben eleven betegségnek merte nevezni. Azonban egy percig sem felejtette el, hogy a történelem fontos szerepet játszik az egészséges kultúra színpadán. De a határt is meghúzta, ameddig az életnek szüksége van a történelem szolgálatára és ahol a történelmi érzék túlzása ártani kezd az életnek. A kultúra formáló erejétől, azaz a multat és idegent megemésztő és saját törvényei szerint tovább növelő erejétől függ, hogy mennyi történelmet bír el és mennyit kell multjából elfelejtenie, hogy jusson hely a jövő virágzásnak is. Tehát Nietzsche a kultúra és élet magasabb felügyeletét és ellenőrzését szánja a történelemnek. E szempont következtében ítéli Nietzsche túlzottnak saját kora történelmi érzékét, amely megakadályozza a formáló erő szabad kibontakozását. Az egészséges, alkotó kultúrát a visszanéző, átvizsgáló, lezáró, késői korszak fáradtsága és chaotikus modern műveltsége váltja fel. A fiatal Nietzsche igazán «korszerűtlen» elmélkedésének az a szándéka és haszna, hogy kiemeli a história káros hatását az életre egy olyan korban, amely csak a történelem hasznáról tud.

Egészen más a helyzet, ha ma keressük a szociológia káros

és hasznos hatását az életre, különösen a politikára. A szociológia napjainkban nem uralkodik olyan biztosan, mint a történettudomány a XIX. században. Sőt az elképzelhető legtámadottabb és legdiszkreditáltabb tudomány. Nemcsak azért, mert a tudományok rendszerében helyzete bizonytalan és módszere még mindig vitás, hanem különösen veszedelmes politikai hatása miatt, amit neki tulajdonítanak és amitől félnek. Valóban a szociológia sokszor szállított elméleti felszerelést a baloldali forradalmi mozgalmaknak. Néhány iránya a marxizmus nyilt szövetségese volt, tehát az osztályharc célját szolgálta. 1933 előtt Németországban annyira elszidósodott, hogy joggal nevezték célzatos zsidó tudománynak. Ez volt az oka, hogy az állambomlasztó, destruktív szellem termékének hitték, amely csak azért kendőzi magát tárgyilagos tudománynak, hogy nagyobb tekintéllyel valósíthassa meg romboló munkáját. És ezt a rossz hírt — mint már mondtuk — nagyrészt meg is érdemelte.

Természetesen ez még nem végső ítélet a szociológia perében. Ha hosszú ideig vissza is éltek valamivel, annak még haszna is lehet. A rossz ló is megjavul, ha jó kocsis ül a bakon. Az emberi közösség életének tanulmányozása nyilvánvalóan annyira fontos, és a szociólogia eddigi története annyi gyümölcsöztethető csirát rejt, hogy e kutatások folytatása nemcsak a tudományok számára értetődik magától, hanem a politikai gyakorlat számára is sok tanulságot adhat. Nagy tévedés lenne a szociológiát régebbi tévelygései miatt szőröstül-bőröstül elvetni. Ha jól meghánytorgatjuk ezeket a tapasztalatokat, csak arra ösztönözhetnek bennünket, hogy újra gondolkodjunk a szociológia igazi hivatásáról.

Minden tudományt, különösen azokat, amelyek a közös emberi életre vonatkoznak (pl. a jogtudományt, a gazdaságtudományt, a történelmet), a gyakorlati élet hozta létre és akkor termelték a legnagyobb elméleti eredményeket, amikor legöntudatosabban gondoltak gyakorlati feladataikra. Ezt a gondolatot valósította meg nagyvonalúan Wilhelm Dilthey. Ez csak látszólag mond ellen a tudomány tisztán elméleti jellemének és a tiszta elméleti feladatnak. Kutató munkájukban a tudományok bizonyára tisztán elméletiek, senkinek sem szolgálhatnak, semilyen gyakorlati célra sem kötelezhetők. De a kutatómunka célja nem lehet akármi, hanem a kultúra és az állam történelmi fejlődése tűzi ki és a tudomány által elért eredmények visszatérnek ebbe a fejlődésbe. A tudomány terméketlen külön életet élne, ha nem lenne ez a kettős vonatkozás megismerő munkája és a nyilvános élet gyakorlati feladatai között. De éppen

azzal teljesíti a tudomány kötelességét a nép, állam és kultúra iránt, ha egészen elméleti foglalkozásra szánja magát. Tehát ebből (és nem a lapos hasznossági) szempontból kell keresnünk a szociológia hasznát: a szolgálat szempontjából, amelyet az életnek és különösen a politikának tehet. Ezért a kérdés — mi van ma a szociológiával — éppen a fordítottja annak, amit Nietzsche mondott a história hasznáról és káráról. Nietzsche a történelemért rajongó kort figyelmeztette a történelmi megismerés várható hátrányaira, ma az a feladat, hogy a szociológiában csalódott kort figyelmeztessük a szociológia várható hasznára, de különösen a szociológiát magát figyelmeztessük arra a feladatra, amellyel a népnek és államnak adós.

II.

A szociológia akkor keletkezett, amikor a virágzó kapitalizmus gazdasági rendszerének lendülete az európai népek régi rendi társadalmát kikezdte és az ipari osztálytársadalom zavaros mozgalmait indította el. Az európai népek társadalmi rendjének gyökerei is meglazultak. Az 1789—1848 között lezajlott forradalmak után a polgárság vette át a vezetést. Ugyanakkor a parasztság a liberális agrárreformok révén megszabadult régi életrendjétől, a faluközösségtől és jobbágyságtól, de részben gyökereitől is elszakadt. Az ipar is megoldotta régi kötelékeit. E változások, amelyek a liberális gondolatok hatására születtek, az eddig függő helyzetben, de biztosan élő nagy tömegeket kiragadták életrendjükből és futóhomokként dobálták ide-oda. E változások táplálták az óriási belső vándorlásokat, amelyek megtöltötték a nagyvárosokat és különösen a gyorsan burjánzó ipari területeket. A modern, gépeket alkalmazó nagyipar volt a mágnes, amely az atomizált embertömegeket új helyekre vonzotta. A táj képe gyökeresen megváltozott. A csendes falvakból és álmodozó kisvárosokból néhány év alatt zsúfolt ipari vidékek lettek, műhelyekkel, gyártelepekkel és iparművekkel. Egész új társadalmi rétegek milliós számokat értek el egy csapásra; különösen a munkásság. Új társadalmi rend, amelyet szilárdságban a régihez hasonlíthatnánk, nem alakult ki ezekből a változásokból és erre nem is volt kilátás belátható időn belül. «A régi jó világ» rendisége, amelyben még klasszikus költőink is mint valami magától értetődő világban éltek, végleg eltűnt. A modern kapitalizmus mozgalmas világa, az osztályharcokban és társadalmi ellentétekben hánykolódó ipari társadalom lépett helyére.

Ez a korszak az iparosodás, városiasodás és tömegözönlés mozgalmait mint valami hatalmas erő megnyilvánulásait fogta fel, amely a nagy természeti folyamatok mintájára keresi meg saját útját és amelyet emberi akarat nem irányithat, nem befolyásolhat. Valóban ezeket a folyamatokat senki sem akarta, vagy öntudatosan senki sem indította el. Mint a sors ragadta el a népeket és látszólag belső ereje sodorta őket tovább és tovább. A teljesen liberális gondolatok befolyása alatt álló államok egyáltalában nem gondoltak arra, hogy politikai elhatározást állítsanak a gazdasági és társadalmi mozgalmakkal szembe, vagy csak törvényhozási intézkedésekkel mérsékeljék. Ezért volt olyan sürgős a kérdés, hogy lehetséges-e társadalmi eszményeket tudományos eszközökkel megismerni, vagy akár törvényeit kikutatni, — olyanformán, ahogy a természettudományok fel tudják fedezni a törvényeket, amelyek szerint lezajlanak a természeti folyamatok. Úgy látszott, hogy ez a megismerés a feltétele annak, hogy egyszer majd uralkodhassunk a hatalmas társadalmi feljődésen.

Ebből a kérdésből keletkezett a XIX. század első felében a szociológia. Minden korai rendszer szenvedélyes érdeklődéssel foglalkozott korának társadalmi mozgalmaival. Nem általában tanulmányozzák a társadalmat, hanem korszakuk szociális kérdéseivel foglalkoznak, amit Lorenz von Stein «a kor nagy témájá»-nak nevez. Ez a kérdés foglalkoztatja őket: hogyan oldódik meg a társadalmi válság, amelybe az európai népek keveredtek. Lesz-e új rend a káoszból? Hogy erre a kérdésre feleletet találjanak, a szociológusok a modern osztályharcok mozgalmas játékába merülnek el. És kezdettől fogva az a remény fűti munkájukat, hogy egyszer a törvényszerű folyamatuk megismerése után lehetséges lesz gyakorlatilag is irányítani őket. Franciaországban, ahol mindig eleven volt az észben való hit, először gondoltak arra, hogy a tudományos szociológia alapján nemsokára észszerű politika, azaz gyakorlati társadalmi technika épül fel, ahogy az exakt természettudományok alapján kialakult a természet fölött való uralkodás technikája. De az akkori német szociológusokban is élt a meggyőződés, hogy tudományuk alkalmazható lesz majd a gyakorlatra, azaz a társadalmi viszonyok alakítására és vezetésére. A legjobbak egyike, Wilhelm Heinrich Riehl társadalomtana alá ezt az alcímet írja: Konzervatív szociálpolitika alapvetése.

Látjuk tehát, a szociológia valóban gyakorlati ösztönzésekből született. Tiszta öntudattal szolgálta a politikai feladatokat. Jól tudta, hogy hivatása több, mint elméleti.

Innen indulnak ki a tévedések is, amelyekbe keveredett. Ha szociológiai megismerés alapján akarunk rendezni, alakítani, vezetni, akkor nyiltan meg kell mondanunk, ki legyen az alanya a rendnek, alakításnak és vezetésnek ; mert magának a tudománynak nincs sem hatalma, sem hatása politikai feladatokra. Lorenz von Stein körülbelül az egyetlen, aki a kérdést reálisan oldotta meg. A porosz királyságra hivatkozik, amelyet «szociális királysággá» akar fejleszteni, hogy így visszaállítsa a társadalmi békét, különösen a munkásságot békítse ki a vállalkozókkal ; ezzel a modern szociálpolitika úttörője lesz. A többieket azonban ez a kérdés utópiára, vagy még rosszabbra csábítja. Auguste Comte a jövő társadalmának képét gazdag fantáziával rajzolja, amelyben elméleti szociológusokból és gyakorlati szervezőkből álló világi klérusszerű réteg vezeti a társadalmat és oldja meg tudományos módszerekkel az összes társadalmi problémákat ; természetesen ez nyers utópia. Még rosszabbak a szociológia marxista irányai. A munkástömegek társadalmi hiányait propagandára használják fel, a munkásságot osztályharcba hajszolják és abba a csalóka álomba ringatják, hogy az osztályharcos proletariátus feladata lesz a szociológia tudományos nézeteinek forradalmi megvalósítása.

III.

A szociológia régebbi rendszereit ismertettem, hogy bebizonyítsam, mennyire tudatosan kapcsolódott ez a tudomány kezdettől fogva a jelenkorhoz és gyakorlati, politikai feladataihoz. Hasonlítsuk össze a szociológia mai helyzetét a száz év előttivel. Éppen a két helyzet ellentétéből következik, hogy a szociológia által hajható haszon nem kisebb, hanem nagyobb lett — feltéve, hogy feladatát világosan látja és felelősséggel teljesíti.

Heinrich von Treitschke, a nagy historikus, a maga idejében azt kifogásolta a szociológiával szemben, hogy elhibázottak a formái. Mert bevallottan csak azokra a formákra és mozgalmakra figyel, amelyek nem illeszkednek be az állam kereteibe és kicsúsznak az állam hatása alól ; még ellentétet is lát (ez valóban megtörtént) a «társadalom és az állam» között. Tételezzük fel, hogy az ipari korszak gazdasági és társadalmi fejlődését semmiben sem kezdeményezte, vagy fokozta az állami akarat, sőt inkább túlszárnyalta az állami formát. Ez az állapot azonban, így véli Heinrich von Treitschke, nem szabályos, hanem szabályellenes. Ha olyan korszakokból akarnánk törvényeket kiolvasni, amelyekben a társadalmi mozgalmak kicsapnak medrükből

(mint napjainkban is), akkor a norma bukását kellene kimondanunk. Erős és egészséges korban az állam politikai akarata megfékezi a társadalmi erők sodrát, az egész társulási-tevékenységet a jognak és az állam céljainak rendelik alá, az egész nép politikai formákba rendeződik. Akkor senki sem gondol arra, hogy a társadalmi jelenségek külön tudományát, a szociológiát alapítsa meg az államtudomány mellett, vagy éppen ellen. Hanem a szociológia éppen úgy része az államtudománynak, mint minden társadalmi jelenség csak része a minden formát meghatározó államhatalomnak. Ide kell nekünk is visszatérnünk. Csak akkor oldjuk meg a válságot, amelyben a mai polgári társadalom hánykolódik. Nemzeti életünk jövője, hirdeti tovább Heinrich von Treitschke, hatalmas államrend, amely nem kiszolgálja, hanem magában egyesíti a társadalmi erőket.

Igen bátor és jövőbe látó megoldás. Heinrich von Treitschke a szociológia kérdésében azonban nem egész helyesen mondott jövendőt. De a valóságos politikai fejlődést — s ez a fontosabb — nagyszerűen meglátta. A liberális gondolatok meggyőző ereje és hatása ma megsemmisült. Minden, amire a liberalizmus és ellentéte, a marxista szocializmus a XIX. században törekedett, illúziónak bizonyult. A világháború és a háború utáni idők nagy válságaiban sem az ipari társadalom nagy világpiaca, amelyről a liberalizmus álmodozott, sem a proletariátus nemzetközössége, amelyről a marxizmus mesélt, nem erősödtek meg. Ellenben megerősödtek a keményen megszervezett, jól felszerelt nemzeti államok. Ezek és csak ezek bizonyultak a történelem fejlesztőinek a jelenben és a belátható jövőben. Az európai nacionalizmus nem perzselődött meg a világháború tüzében, mint egyesek jósolták, hanem megerősödve és megkeményedve került ki belőle.

A mai nemzeti államok azonban, a XIX. század gondolataihoz viszonyítva, a lehető legkevésbé liberálisok. A XIX. század legszélsőségesebb államszocialistái sem mertek olyan tervszerűségre és intenzitásra gondolni, amilyennel ezek kormányozzák országuk és népük erőit. Még azok az országok is, amelyek ma is ragaszkodnak a liberalizmushoz, mint hivatalos állami eszmerendszerhez, erősen közelednek az államszocializmus felé. Szabad gazdaság, amelybe az állam nem avatkozik be gazdaságpolitikai rendszabályokkal, ma már sehol a világon nincsen ; ugyancsak nincs szabad társadalmi mozgalom, amelyet ne szabályozna az állami népesedési politika, munkapolitika és szociálpolitika.

A XIX. század liberális évtizedeiben hangsúlyozhatták :

a gazdaság a sors. Úgy látszott, hogy a gazdasági mozgalmak befolyásolhatatlanul járják a maguk útját és az emberi életet, mint objektiv sorsot határozzák meg. Ugyanebben az értelemben mondták akkoriban : a társadalom a sors. A társadalmi mozgalmak is természeti folyamatoknak látszottak, amelyek ellen tehetetlen az emberi akarat, az állam politikai akarata is és az ember, mint akkoriban mondogatták, «a társadalmi viszonyok termékének» látszott.

Ez a két mondat ma már nem érvényes. Elsöpörte az a mondat, amelyet már Napoleon is hangsúlyozott, de csak napjainkban lett egészen igaz : a politika a sors.

A modern államok a legnagyobb határozottsággal irányítják a társadalmi erők és mozgalmak szabad játékát. Egymásután értették meg, hogy népük élet- és munkaereje legértékesebb javuk, amellyel rendelkeznek és hogy ennek a kincsnek tervszerű kormányzásra van szüksége. Megértették, hogy az államegységet szétszaggató osztályharc a politika hatalmi szavával kiküszöbölendő, hogy a modern technikai felfedezések miatt létükben fenyegetett néprétegeknek joguk van állami segítségre, hogy a lesujtott parasztságot meg kell tartani és erősíteni, hogy általában észszerű új népi rend nem alakul ki magától, hanem politikai eszközökkel kell megalkotni. Itt jutunk el gondolatmenetünk legfontosabb pontjához, ahhoz a ponthoz, amelyen a mai szociológia feladatát meghatározhatjuk. A XIX. század régi és a XX. új nacionalizmusa közötti alapkülönbségről van szó.

Tudjuk, hogy a XIX. század hatalmas és mélyreható nemzeti mozgalmak kora volt. Németországban és Olaszországban, ahol meg kellett alapítani a nemzeti egységet, a nemzeti mozgalom különösen korszakalkotó volt. De Európa többi országában is új, szorosabb alakja született a nemzeti hatalmi államnak, amelybe az egész nemzetet beolvasztották minden rétegével.

Ez a «régi» nacionalizmus feltűnően közömbös a szociális problémával szemben. Hordozója legtöbbször a polgárság és majdnem mindenütt szorosan kapcsolódik a liberális gondolatokhoz. Vezetőgondolatát a független, osztatlan és politikailag érett nemzet gondolatát az 1789-i francia forradalomban érlelték meg és sugározták ki egész Európába. Az ipari korszak *előtt* és az európai népek osztályellentétekbe való széthullása *előtt* fogalmazták meg. Ezzel magyarázható, hogy a régi nacionalizmus a szociális kérdéssel szemben szinte naív volt. Arra a kérdésre, hogy mi szociológiailag a nemzet, akkor még azt kellett felelni :

«a harmadik rend». És ebben valóban összefoglalták az egész széles, dolgozó, értékeket termelő tömegét a népnek.

Mennél előbbre haladt a XIX. század, annál lehetetlenebb lett kitartani e szociológiai naivitás mellett és ahol kitartottak, ott a szociális problémával szemben valóságos vaksággá lett. Nem vette tudomásul, hogy a nemzet, mint szociális egység nem létezik, hanem csak érdekcsoportok és társadalmi osztályok sokasága van, amelyek ellentéteikkel alkotják az ipari társadalom rendszerét. A nemzeti gondolat akkor sokszor a belpolitikai érdekellentétek miatt párttá sülyedt és a szociális gondolat ellen játszották ki.

A régi és új nacionalizmus között a döntő lépés akkor történik meg, amikor ezt a szociológiai vakságot legyőzik és felveszik a nemzet fogalmába a szociális újraalakítás gondolatát. Az a gondolat, hogy a nemzet sorsszerű egység és történelmének hordozója ma már nem látszatdemokráciát vagy más elvont politikai követelést jelent. Hanem azt jelenti, hogy a nép, ha mind nép létezni akar, akkor újra kell rendezze történelmi terében magát, a körülötte levő dolgokat, termelési módszerét, társadalmi rétegeződését. Konkrét néprendezés, a termelés és fogyasztás konkrét rendezése, a szociális igazságosság megteremtése és a dolgok kemény világába való beépítése : ez a tartalom és feladat nehezedik az új nacionalizmusra. Az egész világon új, forradalmi állapotba jutnak ma nemzetek és ez mindig úgy történik, hogy a nemzet gondolata egyesül a határozott társadalmi újraalakulás gondolatával, — hogy megkeresik az illető nép számára legalkalmasabb «szocializmust». Az egyes nemzetek történelmi ereje éppen attól függ, milyen tevékenyek és alkotók szociális programmjukban.

De ezzel újra ütött a szociológia órája. Mert ma a népeket az ipari osztálytársadalom kemény kéregrendszere fogja körül és láncolja meg. Régi rendjük a XIX. század társadalmi mozgalmaiban és viszályaiban visszaállíthatatlanul összetört. Ma az a feladatuk, hogy az egymással szemben szervezett külön érdekeket visszavezessék a népi egységbe és új társadalmi rendet építsenek föl, amelyben a külön érdekek értelmesen tagozódnak. Ezekre a kérdésekre kell felelniök : a jövő rend épületében mekkora értéke lesz az egyes társadalmi csoportoknak? Mekkora jelentősége lesz ebben az épületben a parasztságnak, kézműiparnak, hivatalnokoknak? Mekkora helyet kap az ipar és mekkorát a kereskedelem? A népi élet mezőgazdasági alapja elég erős, vagy annyira meggyengült az iparosodás és városiasodás folyamán,

hogy újra meg kell erősíteni? Hol kell a társadalmi rendben tátongó szakadékokat kitölteni, feszültségeket áthidalni?

Mindezen kérdéseket a szociológia kapja. A gyakorlati társadalomalakítás természetesen már nem a szociológia feladata, ez már nem tudomány, hanem politikai cselekedet. De a szociológiának kell eszközeivel a társadalmi élet erőinek játékát igen alaposan átkutatni, állandó figyelemmel kell követni e folyékony anyagnak minden változását, hogy a politikai cselekvés tervszerű lehessen és ne döntsön hibásan. Az értelmes, szociálisan igazságos, modern nemzet életszükségleteinek megfelelő népi rend felépítése nem lehet egyetlen elhatározás, hanem hosszúlejáratú munka, amely az egyes törvényalkotások és kormányzati intézkedések hosszú sorából áll. Minden ilyen intézkedéshez egy csomó szociológiai ismeret kell. Alkalmazzuk mindezt tetszésszerinti példára, talán a Magyarországon különösen érdekes földbirtokreform példájára. Földbirtokreform, azaz a népi élet mezőgazdasági alapjának tervszerű újjáalakítása előtt kell járnia az egyes mezőgazdasági üzemformák, a nagybirtok politikai és gazdasági szerepe, a parasztság biológiai és gazdasági jelentősége, a különböző faluformák belső élete, a mezőgazdasági munkaerők problémája, a telepítés, szövetkezet stb. pontos megfogalmazásának. Csak ilyen tudományos alépítménnyel lesz a földbirtokreform modern törvényhozási munka. Nélküle napi politikai jelszavak zsibvására lesz.

Ugyanígy kell eljárnunk minden politikai elhatározásnál, amely a szociális népi rend újjáalakítására vonatkozik. Mindez politikailag alkalmazott, politikailag értékesített szociológia. Általuk lesz a szociológia gyakorlatilag felelős ítéletképzés, noha saját kutatómunkája közben tendenciátlan, tisztán elméleti problémamunka marad. Kettős meghatározása lesz, mint minden a jelen és az élet számára dolgozó tudománynak: független ismeretszerzés és ugyanakkor felelős szolgálat a népnek és államnak.

BÚCSÚZTATÓ

Tormay Cécile emlékének

Tavasz vívott a téllel bősz csatát —
A Mátra ormain feküdt a fáradt hó:
Kimult leplében, remény sírta el magát.
Felcsendült már az első biztató.

Tenálad jártam fönn — tűz asszonya:
Távolba néző magyar ormokon —
Tavaszban égő élted alkonya,
Megcsókolt engem — izzó homlokom.

Lázongó lelkemen nyugalmad elpihent:
Háborgó nagy tavon a naplemente.
Aztán egy napon tűzlelked elment —
Emléke magvát bennem elhintette.

Vihar elült — szellővé csendesült,
Simítja erdők ifjú lombjait:
S a völgyekben a béke elterült:
És valaki egy virágot szakít.

Leteszi-e, ahol Te most pihensz?
Ahol tüzek alusszák álmukat —
Ahol egy asszony örök útra ment,
Megállt szíve jelölt nekünk utat —

A vágyam kéklő távolokba néz,
Hol szód üzen emlékeim között.
Az erdőn minden fa Téged idéz;
Egy asszonyhang szívemben kikötött.

1939 május 11.

Dr. vitéz József Ferenc főherceg

SPANYOL HISTÓRIA

Irta: *Radocsay Géza*

Valahányszor a latin kultúra hagyományosaira gondolunk, a megujhodott Róma, vagy az öreg Páris jut eszünkbe. Itália összkomfortos városában némán állanak az egykori thermák és a Colosseum és Párizs volt az, mely először fogadta kegyeibe a züllésnek induló latin nyelvet, hogy később egyeduralkodóvá tegye az egész világon. A két nemzet közeli rokona a latinnak, mostohatestvérré a spanyol lett.

A régi históriák kultuszából merített fanyar aszketizmus, a vallási exotikum rideg önteltsége, a sokszínű polgárság kissé patetikus arisztokráciája, a mór ősök szilaj harcos öröksége és ugyanekkor Castilia merev sziklái, vagy a «kék Toledo» fantasztikummá fokozott tájképe és nem utolsó sorban Malagának vérré változó termése tették gyakran az európai latinok számára önmaguk előtt is érthetetlenné az ibériai kirándulás eredményét. A mór erkölcsök még ma is kísértenek, Ortega szellemi korképre és kulturális diagnózisra törekedve csak rebellis tömegekről és kollektív lázadásról tud beszélni. Úgy látszik, a Pireneusok tökéletesebb kifejezői egy nemzet határának, mint a legagyafurtabb trükkökkel megszerkesztett kulturális vámsorompó és szociális véderőmű. Pedig a határon túl is rokonok, franciák laknak s a száműzöttek, mint nemrégen Unamuno tanár úr, vagy az írómester Ibanez, vagy Franco kapitány s egész társaságuk rendszerint Párizsban várják meg a periodikusan bekövetkező államfordulatot, hogy ellenfeleiknek adhassák át a spanyol törzsasztalt. Mert ebben kollegiálisak.

Az első tapogatódzás külföld felé Dante és Petrarca segítségével történt. A «fölfedezett» szonettet a Petrarca-tanítvány Santillana grófja viszi haza, hogy az otthoni kultúra hézagjait, a katolikus királyok felléptéig olaszos «labirintusokkal» töltse ki. Lope de Vega humanisztikus pasztoráljai mellett a Salamancai és Alcalai egyetem vigyáz hű őrzőként a katolikus arisztokrácia latin műveltségére. Végeredményképpen mindkettő Rómából fakadt, csupán az egyik népi igényektől fűtve fejlődik humanizmussá, a másik pedig már az egyház hierarchiáján végigszűrt és megtisztított nyelve a főuraknak. Mindkettő latin, mégis gyakran ellenségként állanak egymással szemben. Valahogy ilyen,

idegenek számára érthetetlen belső ellentét jellemzi a kultúra hordozóit, a spanyolokat. Van bennük valami idegen, mint Grecoban is, de mindez később lényegtelenné lesz, mert Ibéria hű lakói a véres bikaviadalok után nagyon hajlamosak szelíd Don Quijotévá és idilli Sancho Pansává átalakulni. Megfoghatatlanul kettős lelkek. A félsziget hasonlít egy kicsit a mi Dunamedencénkhez, mindkettő egy magasabb eszme szolgálatában fogja össze a bennszülötteket és bevándoroltakat, Cervantes fantáziája akár nálunk is elporoszkálhatna a malmok és várkastélyok árnyékában. Mintha a táji és szellemi örökség avatna egyformán spanyollá görögöt, olaszt és spanyolt, ami egyáltalán nem nehéz feladat egy ibér, kelta, latin, gót és mór keverékből összerázott új nemzetnek. Valószínűleg ezért becsülik meg egymást, ezért tisztelik az *embert* és ezért nem ismerik el jogos műfajnak a persziflázst. A «dongalábu fiú» akármilyen komikus is lehet külső megjelenésében, mégis az életnek arról az oldaláról érkezett, ahol a rongyosok, nyomorultak és elesettek szervezkednek tiszteletreméltó renddé. A spanyol tiszteli az őveit, akár egy Velasquez, akár egy torreádor legyen is az.

Cervantes 1547-ben született az ősi Alcalában és ugyancsak ebben az időben El Theotocopuli valahol Kréta szigetén. Cervantes már a nagy Lope de Vega által is elismert író átköltözik az udvari Madridba nyomorogni s körülbelül ugyanakkor vedlik át El Theotocopuli Toledoban dúsgazdag Grecová. A hazafi francia Barrés így ír az ősi Toledóról: «Rossz világítás mellett keringőt táncoltak. Toledo köznépe volt ott minden életkorban. Szorosan átölelkező kisleányok dobbantva és kísértetek gráciájával jelezték az ütemet. Mialatt körüljártam a kört, hirtelen — ahogy csak olyan országban lehetséges, amelyet még friss kíváncsisággal kerestünk fel, — úgy véltem, mintha Goya, Velasquez, Cervantes és Calderon őseit ismerném fel, mert hiszen az ujonc szemében ők jelentik egész Spanyolországot . . .» majd pár sorral tovább: «Másnap a Santo Tomé templomban a dallam visszhagja lelkemben egybeforrt azokkal az ideges és szomorú alakokkal, amelyeket Greco híres festménye, az *Orgaz gróf temetése* tüntet elénk.» A dologban mély igazság rejlik, a rövid idézet akaratlanul is elárulja azt a módot, ahogyan az olasz Giulio Clovio tanítványából vérbeli bennszülött spanyol lesz. A nagyúr Greco megérti Toledo köznépe elhivatását és a század harmadik negyedében Kasztiliában telepszik meg, ahol egyrészt még híven őrzik a lovagi erkölcs szertartásait, ahol másrészt majd «Rossz világítás mellett keringőt» fognak táncolni. És ismét Barrés szerint «meg-

értette a meggazdagodott Spanyolország hívását». Ebben az időben határozza el II. Fülöp, hogy a nemzeti élet politikai és kulturális vágyait Madridban centralizálja, de úgy látszik, egy ideig Toledo vagy Sevilla még erélyes versenytársa maradhat az újonnan született fővárosnak.

Mintha II. Fülöp kissé dekadens és túlfinomult Escorialja híven követné az Itália adta példát. Machiavelli korszaka elmult s az új századnak Michelangelókkal és Velazquezekkel kell elkápráztatnia a nézőközönséget. A király hatalma nem igen terjed túl városán s ez az intim barokk kultúra abban az épületben, folyik melyet másfélszáz évvel ezelőtt a felszabadult hatalmas Spanyolország épített, monumentálisnak, egyszerűnek és egy kicsit nehézkesnek. Az idegen Habsburg-királyok szigorú etikettje azonban átlépi a határokat és egyetemlegesen európai érvényűvé lesz.

A XVII. század első januárjában születik Calderon, a későbbi nagy drámaíró, az ötvenéves korában megtérő udvari pap. Méltó utóda a termékeny Lope de Vegának és méltó képviselője a Madridban centralizált spanyol szellemi életnek. Az irodalomban gáláns érzelmei, emberi filozófiája és túlfejlett becsületigényei jelentik az új stílust. Egy évvel előbb született Van Dyck és Velasquez és még egy évvel korábban Bernini meg Zurbaran, mint a teljes európai barokk eszme elhivatott hirdetői. Kérdésessé csupán az válhat, hogy melyik az a határmesgye, amelyben innen még spanyolnak s melyen túl már olasznak, vagy németalföldinek kell keresztelnünk az újszülött kultúrát.

Rubens kilenc hónapot töltött II. Fülöp udvarában, a hosszúra nyúlt diplomáciai látogatás azonban nem sok változást mutat a hatalmas antwerpeni szőkeségek és a «húsban lemérhető» emberi gondolatok eddigi stílusában. A spanyol Vasari, a fecsegős Pacheco azt írja, hogy Rubens a hosszú idő alatt igaz barátságot csupán Velasquezzel kötött. Az adatot hitelesnek kell elfogadnunk, hisz a hű krónikás már a tizennyolcéves Velasquezhez hozzáadta leányát s vejének egyre magasabbra ívelő művészi pályáját valószínűleg a legféltőbb apósi szeretettel figyelte. Ha a két nagy mester közvetlen kapcsolatának nyomait pikturájukban keressük, csak azt fogjuk találni, amit eddig, Rubens hű maradt a testhez és Velasquez a lélekhez. A németalföldi festőfejedelem a mozgalmassá vált világ külső pompáját idézi, a konokul vizionárius Rembrandt színes álmokat sző s a francia Bellange-ék indulása már magában rejti a majdan túlrizsporozott koponyák divatját. A reális lélekhez legközelebb a grand seigneur spanyol maradt.

Hogy miért és mi módon ragaszkodik a spanyol ehhez a reális élethez, a feleletet először Madariaga adta meg. Egykori képeken keresztül igyekszik megvilágítani a lényeget. Beszél a *tristera espagnoláról*, mely ott borong még Murilló Madonnáin is és beszél a spanyol emberről, akit a maga alanyiságában Velasquezék találtak meg először. Művészetük egyetlen tárgya az ember. Ami az alakokon túl van, az mind nem fontos, mintha a ködösszürkébe burkolt természet függöny lenne a főszereplő mögött, nehogy a kíméletlen kíváncsiság mást is meglásson, mint a lényeget, az embert.

A késő reneszanszig Spanyolország politikailag «éretlen». Körülbelül a XV. század végén a kolumbusi hőstett és a móroktól való teljes megszabadulás jelent az Ibér félsziget történetében új korszakot. A költők és festők egyaránt olasz hatást közvetítenek, mint a valenciai Ribalta a clairobscur első hivatott mestere, a hálás Raphael és Coreggio tanítvány, majd követője Ribera, ilyen volt a toledói iskola is, melyet a XVI—XVII. század fordulóján Creco tett nagyjelentőségűvé, majd ismét jelentéktelenné az egyre erősödő Madrid. A Görögországból Itálián át érkező mester új iskolát teremt, melynek legszorgalmasabb látogatói két jóbarátja, Tristan és Orrente. Sevilla tisztább és derűsebb fényeket hozott Olaszországból mint Valencia vagy Toledo, elsősorban Velencéhez fordul útmutatásért és az iskolaalapító Juan de Ruelas Tintoretto tiszteletét teszi kötelezővé. Ebben a városban tanult a bodegonokat kedvelő két Francisco Herrera és innen származott a festő aszkéta Zurbaran is. Ő még átköltözött élete végén Madridba, de az elkövetkező Murillo már végig szülővárosában marad. Murillo érdeme lesz, hogy Sevillát függetleníteni tudja a fővárostól, azonban halála után Valdés Leal már csak erőtlen és dekadens emlékekkel képes az iskola további működését biztosítani. Castilia, és Granada inkább provinciális jellegűek, kapcsolataik Madriddal mindvégig érezhetők.

Ha az eredetien nemzeti jellegű spanyol művészet gyökereit kutatjuk, első kísérleteink közben meg kell állapítanunk, hogy speciálisan faji művészetről csak evvel a XVI. századdal kezdődőleg beszélhetünk. Az elchei mellkép legfeljebb korai ígérete a jövőnek, az igazi újjáalakító folyamat Kastiliai Izabella és Aragoniai Ferdinánd uralkodásával kezdődik. A többévszázados mór hatás léküzdése nehéz feladat a két uralkodó házassága által egyesült országnak, egyrészről az otthonossá vált keleti fantázia még jóidéig kísért a már nemzetivé vált országban, másrészt az ébredező kultúrigények maguk keresik első indulásaikban a

megbízható külföldi példát. Az első királyok bizalmatlanok. V. Károly még az olasz Tiziannal, II. Fülöp még a németalföldi Antonius Morral festeti arcképét. Egyébként II. Fülöp fogja később Madridot fővárossá avatni s úgy látszik, hogy ezzel az elhatározással érkezik meg a spanyol új lehetőségeinek legbővebb erőforrásaihoz. Ebben a városban káprázatja el majd Velasquez fejedelmi portréinak sorával hálás nézőközönségét. Az előléptetett Madrid európai értékeket csak IV. Fülöp uralkodása alatt terem és mintha ez a kultúra tér- és időbelileg szigorúan kötött lenne. Nem terjed túl IV. Fülöp uralkodásán és nem lépi át a főváros határait, kizárólag a Habsburg Escoriálban féjlődésképes. A korszak politikailag jelentéktelen és szürke. A királynak elsősorban kulturális igényei vannak és a történelmi sivárságból hálaként éppen azok emelik ki, akiknek hajlékot adott az udvarnál, akiket szívesebben fogadott, mint a külföldi követeket és a raffinált diplomatákat és akik az ő segítségével lettek a kultúra «képviselői» és a szellem «diplomatái». A kitüntetettek aztán hívek maradtak hozzá és ilyen nevekkel bátorították, mint Lope de Vega, Cervantes, Calderon, Velasquez. IV. Fülöpöt nem a politika, hanem ők tették uralkodóvá és ennek az uralkodásnak az erkölcsi létalapja mindvégig az ő vállukon nyugodott.

Ettől az udvari barokk kultúrától szinte elválaszthatatlan Velasquez neve, a festőé, később az udvari paloták felügyelőjéé, majd a király úti marsalljáé és udvarmesteréé, végül pedig a szent Jágó-rend lovagjáé. Rubenséhez hasonló barokk karrier az ecset és vászon hatalmával. Találóan mondja róla Barát, hogy «mikor a franciák 1860-ban, halála háromszáz éves fordulóján a Louvre bejárata előtt lovasszobrot emeltek emlékére, a szobor nemcsak a legnagyobb festők egyikének, hanem a legtökéletesebb lovagnak is szól». Igy lett a lovasportrék halott festője élő lovagszimbólummá.

Életében egyforma tisztelet övezte a művészt és a lovagot. A jogos tiszteletnek a felét átmentette a más ideálok után futó klasszicizmus korába Raphael Mengs, a tizennyolcadik századi német festő, aki a következőket írja róla: «... Velasquez maga az igazság ...; képeit kevésbé kézzel mint inkább a puszta akarattal festi, oly föltétlenül követi keze akaratát, oly biztos szemmel látja a természetet, oly nyugodtak és egyöntetűek a képei». Ez a klasszicista megnyilatkozása volt, aki az antik művészetben is elsősorban az *igazságot*, az *akaratot* és az *egyöntetűséget* keresi. Körülbelül hetven évvel később a William Bürger mögé rejtőzött Theophile Thoré, a francia forradalmár, a kiváló műkritikus, Rem-

brandt, Jan van der Meer, van Delft és Velasquez egyik késői felfedezője már a «legfestőibb festőt» dicséri a «legtökéletesebb lovagban».

Velasquez harminchét évet töltött IV. Fülöp udvarában és ez idő alatt nagyrészt fejedelmi modelleket festett, mint Olivarez herceget, első protektorát, a kis trónörököst Don Balthazar Carlost, Ferdinándot, a király öccsét, magát a királyt és közben az akkori udvari élet elengedhetetlen «kellékeit», a törpéket mint Pablillos de Valladolit, a komoly El Primót és a dühös Sebastian de Morát. Ugyancsak ebben az időben festette egyik leghíresebb képét, Breda várának átadását is. Ezután megy másodszor Itáliába, egyrészt, hogy a királyi vár számára bevásárlásokat eszközöljön, másrészt, hogy megfesse «kora legjobb pápaarcképét» (Burckhardt) X. Ince portréját. Visszatérve folytatja ott, ahol elhagyta, vászonra kerülnek a kis hercegek és hercegnők, majd ismét a törpék, mint Juan de Austria és a hülye Bobo de Coria és Nino de Valecas. Utolsó alkotásai közül való két csoportarcképe, a legbelső udvari élet hű portréjaként a «Las Menina» és a ma divatos munkás és gyárjelenetek őse a «Szőnyegszövő asszonyok». Művészete talán szorosabb kapcsolatban volt IV. Fülöp udvarával, mint kortársaié, esetleg az udvari kultúra nem lett volna azzá nélküle, amivé fejlődött, esetleg ő nem lett volna a Habsburgok nélkül sem a «legfestőibb festő», sem a «legtökéletesebb lovag». A probléma lényegtelen, de eldönteni nehéz.

A zárkózott udvaron kívül voltak : a nép, a polgárság, a nemesség, az egész spanyol nemzet. Az a fejlődés és átalakulás, mely a kiválasztottak körében mindig nagy egyéniségekkel jelzi az eredményeket, egészen másképp alakul a spanyolság körében. Meglazult az eddigi társadalmi élet szervezettsége, az egyén fokozódó vállalkozási kedve már átütötte az összes spanyol rendek szigorúan őrzött válaszfalait. Az új demokratikus gondolat a társadalom mellett a természetet is birtokába igyekszik venni, az «Isten és világ» elavult viszonya helyett már jobban érdeklődik az «Ember és természet» eddig ismeretlen kapcsolatai iránt. A barokk dekorációgazdagság sem rejti el már többé az öntudatos individualistát és a programmszerű naturalistát, az emberek iskolakerülők lettek. Nem érdekli őket többé a szigorú skolasztikus tanító meséje, a francia racionalizmust, a német kritikát, az angol empirizmust s a spanyol katolikus logikát hirdet. Azonban mindnyájan megegyeznek abban, hogy nem hajlandók már tovább tisztelni az ismeretlen természetet, inkább külön-külön útnak indulnak, hogy felfedezzék a régit. A sorban a spanyolok az elsők,

akik nem mondanak elhamarkodott értékítéletet, egész egyszerűen tudomásul veszik az igazságot, mint ahogy a meleget vagy hideget szokás tudomásul venni. És mélyen az emlékezetükbe vésték azt is, hogy a természet nem csupán a fák, az állatok és a sziklák tartoznak, hanem elsősorban idetartozik az Ember. Költőik sohasem kezelik úgy az egyént, mint az isteni szikra kiváltságos hordozóját természeti követelménynek tekintik, melynek belső lényegén nem sokat változtat, hogy az illető főinkvizitornak, vagy pedig udvari törpének született.

Az általánossá vált barokk érdeklődés és a nagy barokk művészek két külön világban éltek. Az elsőnek voltak méltó utódai, a XVII. századi spanyol művészet azonban a XVIII. század elején elveszti minden európai érdekességét. Elsorvad és nem marad más, mint a régi nagymesterek élősdieinek szerény reminiszcenciája. A Habsburgokat felváltó Bourbonok ismét idegen festőkkel veszik körül magukat, kik között ott találhatók az új korszak legismertebb nevei, mint Luca Giordano és Tiepolo az olaszok sorából és Mengs a németek közül. Az Ibér félsziget e hétvégi leruccanások ellenére is exotikus ország lett, a klasszikus és romantikus korszak már nem emlékszik a spanyolság évszázados szerepére és Goyának kell megszületnie, hogy Grecot és Velasquezt ismét felfedezzék. Az újszülött nagyművész csinye tökéletesen sikerül, a párisi impresszionisták «apát» találtak az elfelejtettekben. A szellemi rokonság különben is nyilvánvaló és közvetlen közöttük. A nyugateurópaivá avatott Goyával aztán befejeződik a spanyol sor, mind művészi ambicióinak, mind hazafiúi kötelességének eleget tett. Ő már a francia Bordeauxban hal meg és aki utána következik, az már Párisban hivatott szerepelni. Madrid rég provinciává süllyedt és Picassó legföljebb befejezhetetlen vitatémája lesz spanyoloknak és franciáknak.

DELPHINE, A BÚTOROK ÉS A BŰVÉSZ

Irta: *Sőtér István*

DELPHINE egy régi álmát mesélte el szerelmesének, Sebestyénnek, hogy az láthassa, a bútorokhoz milyen mély köze van! Nappal és éjjel kísértik színeik, formáik! Álmában nagy menetben vonulnak fel a bútorok, ismerősök és ismeretlenek, megszólították s őszintén meggyónták, méltók-e a megvételre? Bevallották hibáikat, elébe szórták penészes fiókjaikat. Egy csodálatos, régi szekrény rézsutos csíkjaival a sienai dómra és egy nerz-bundára hasonlított egyszerre, orgonaszó hallatszott belsejéből, majd pedig rázuhant a kerevetre, puhán, illatosan, mint egy női vállról. Széles ágy úszott elő, bölcsőként ringott, mult szerelmek pihentek langyos ölén. Régi bútoraira ismert, első asztalára, melyen játékszerei állottak s jöttek óriási, kastélyszerű szekrények, faragott pártával, füzérekkel, oszlopokkal, két ajtaja meglebbent s nehézkes szárnyakként ragadta magasba a bútort, mint egy madarat. Hirtelen elhagyott szobában találta magát, alvó, csendes ház mélyén. Tudta, hogy tél van az utcákon, a földön kuporgott, úgy fülelt a járókelők lépteire, s a templom tornyában elhangzó óraütésekre. Lassan járatta körül szemeit a bútorokon. Könnyed, legyezőszerű székeket látott s az asztal lapja, mely gömbölyűn a sarokba szorult, festő-palettához hasonlított. Az asztalok és írópolcok könnyedek, törékenyek voltak, mintha kártyákból építették volna fel őket, berakásaik gyümölcsök és virágok rajzát mutaták. Végighúzta kezét az egyik íróasztalon, mintha recés kenyérhéjat érintett volna: nem mert többé a bútorhoz nyúlni, félt, hogy tésztaként változik majd keze alatt. Beleült egy karszékbe. Oly puha volt, mint egy női öl!

Úgy emlékezett, idegen házban van és izgatottan kémlelt az emeletre vezető lépcső felé, jön-e valaki? Érezte, nem üres a ház feje felett, egyik szobájában alszik valaki. Nekibátorodott, kinyujtotta kezét az asztal felé, melyen

csecsebecsék állottak. «Rememember my Friend, All Things have an End» — olvasta a jelmondatot egy zománcos szelencén, csókolódzó két galamb alatt. Gazdagon vésett ezüsttokban velencei tőr pihent oly vékony, hosszú heggyel, mint egy kötőtű. Arany úti-írókészletet is látott, füstölőket, kis harangocskát, de a szelencék, dobozok, kézitükrök között egy különös tárgy vonta magára figyelmét. Apróka koporsó volt, oly kicsiny, hogy tenyerében is elfért. Bronzfedelét nehezen tudta felbontani, amint betekintett, visszahőkölt. Önmagát látta, halotti díszben, leplekben, koszorúval, egy zománcos lapocskán.

A szoba most átváltozott, vaksötét lett s mind szűkebb, úgy hogy mozdulni sem tudott benne. A mennyezet oly alacsony lett, hogy fejét nem tudta felemelni, oldalsó falai mozdulni sem engedték két karját. Dübörgött, zörgött a szoba, néha zökkent és lassan himbált. Igy tudta meg, hogy koporsóban fekszik, útban távoli sír felé.

... Szerelmüket nem merték egymásnak megvallani. Sétáik véletlenül estek, önmagukról csak szemlesütve, szégyenkezve beszéltek s Delphine szemrehányásokkal illette magát, amiért ez az érzés csak kissé is eltérítette nagy céljától, a mennyei Jeruzsálemtől. Bizton tudta, hogy ha méltón él, a boldog város látása még e földön megadatik neki. A távoli országrész mindgyakrabban üzent, szólította, hívta, sétáin jeleket talált az útmenti fákon, vagy a víz tükrén, az égbolton s az utcán néha szembejött egy ember, ki talán polgára volt a varázslatos helynek.

Ezidőtájt még buzgóbban sanyargatta testét, még sűrűbben imádkozott, vágyait megtagadta, alázatos volt, de ugyanakkor gyanakvó és elégedetlen. Talán az évszakok változása zavarta meg lelkét, a még távoli, de immár ígérkező tavasz, mely e napokban csak a zsírosodó gyeptáblákon s az éjszakák boldog nyugalmán érzett. Gyakran könyökölt fel ágyán és szeme révülten tapadt az ablak csillogó üvegkosarára, mely mögött az ég két részre, két idegen vidékre vált, mintha két folyó ömlenék egybe anélkül, hogy habjaik összevegyülnének. Az ég felső boltozatán derű, ezüstös sugárzás honolt, a közelgő tavasz jeléül, míg lejjebb fekete volt

az ég, oly hideg, fenyegető feketeséggel, hogy az ablaküvegek tejfehér lapokként villogtak előtte.

Reggel felé sem olvadt még a sötét, bár mázа alól sejlett a fény, láthatatlanul is jelen, ekkor könnyű álomba merült Delphine s szemét le se húnyta tán, hanem merőn az ablaküvegre függesztette. Mintha gyászlepel lengene a zászlórúdon és árnyéka visszahullanék a házra, végigfolyna a falon s betakarná az ablakokat. Fel akart kelni, hogy leseperje a gyászleplet, de mozdulni nem bírt ; mikor kinyitotta szemét, látta, hogy a hajnali sötét dobott leplet szobájára. Ismét elaludt, de reggel felé távoli zenét hallott, sirató zsoltárokat, messzi földről, temetői kápolna kórusáról. A sirató dallamok méltóságteljes, ősi pompát hirdettek, mint ritka és meggyőző szertartások járulékai. Majd lassú gyászinduló hallatszott s egy hang kiáltotta : a pápa meghalt !

Ez a hang még álmában is sírásra indította, zokogott, mint aki hozzá közelállót veszít, kit azonban nem ismert, sőt arcvonásait sem tudja elképzelni. Szomorúsága így egyidőben végtelen és személytelen volt. Alighogy felébredt reggel, harangszót hallott, a város összes tornyai zengtek, kinyitotta ablakát s az utcán valaki fennhangon, panaszolkodón hirdette : — A pápa meghalt !

Napokig bánkódott hűségesen, megsiratta, mint atyját, imákat mondott érte.

Márciusban az éjszakák langyosak voltak, nedves szél fújt s friss fényben ragyogtak a csillagok, de a nappalok hűvösek maradtak még. Delphine lelkében nem homályosult a mennyei város emléke. Makacsul, elszántan ragaszkodott ahhoz, hogy meglelje az utat a távoli birodalom felé, melyhez tartozott s melyet nem akart megtagadni. Ó, hogy ragaszkodott, hogy kapálódzott a tűnő világ után, mint aki egy kedves álmot akar éjszakákon át újból s újból meghosszabbítani, megtoldani. Az álmok csak ritkán vezettek az óhajtott vidék felé, de nappalait betöltötték fényes uszályukkal, az álom átszüremlett reggelébe, délutánjába, hogy újabb álom partjain vesszen el.

Csendben és mozdulatlanságban szállta meg csak a látás kegyelme ; szélcsendes félóráin néha tisztán hallotta a han-

gokat, melyeket bírni vágyott. De bántotta, hogy e jelenés, látomás oly töredékes, a mennyei Jeruzsálem bizonytalan, röpke percekre lebben elé ; mohóságában szüntelen kereste a titkot, a szót, mely végtelenül meghosszabbítsa a csodát s melynek belsejében boldogan meghúzódjék, mindörökre. De csak egy-egy jel villant, biztatásként, a láthatáron, hogy megújítsa az ígéretet.

Delphinet pedig további hitre és reményre csak a jelek biztatják, melyeket sétáin lát, mikor apját követve befordulnak a halpiacnál, hogy ne a folyóparton térjenek haza, hanem a város álmodó utcáin át. Még nincs kilenc óra, a lépcsőházakban is ég a lámpás, de a házak csendesek és magányosak, holdsütötte homlokzatuk az éggel társalog. Delphine ablakok és kémények egyvelegéből biztos szavakat olvas, szeme kíváncsian követi az égbe rajzolódó tetőt; gyakran szökik fel a padlásra, vagy a mosókonyhába, a legfelső emeleten, hogy széttekinthessen a sugárutak s tetők felett, hogy pillantást vethessen az öreg udvarok falépcsőire, kútjaira, az ecetfákra s az üveges verandákra, melyek fölé csak a városház tornya s a víztorony gömbölyű tartálya emelkedik.

Nem multak el a jelek, intések, melyek a kegyelem birtoklásához hasonló boldogságba ringatták Delphinet. Mintha minden egyes napja rendkívüli és váratlan dolgok kerete volna, még az időjárás is szezélyes, csapongó színjátékba kezdett, annyira, hogy egy-egy hétköznap, melyen semmi rendkívüli sem történt, jelentős, fárasztó fontosságot nyert ; napfény és komoly felhők, eső változásai töltötték be, ugyanúgy feldúlván lelkét, mintha tragikus események lennének. Az a márciusi reggel, mely hideg ragyogásban kelt és már ablakát, szobáját csalóka, tavaszi pompába öltöztette, felidézvén egy percre mindama illatokat, melyek ily korai napon még valószerütlenek voltak : arra csábította, hogy iskola helyett csatangolni menjen a temető felé, vagy a körtöltésre, honnét a várost s környékét betekinthette. Szigorú téli napok után különösen kész volt azt remélni, hogy a tavasz egy óráról a másikra beköszöntött s a tegnapi hűvös levegő már langyosnak adta át helyét, nem akarta észrevenni a nyirkos homályt, mely az utca árnyas oldalán megbújt még

s melybe a fény kemény vonalakat, árkokat vágott, erőszakosan elhódított területeket, melyekről talán mihamar le kell mondania. A házak homloka alatt még gyanakvó sötétség honolt, de Delphine tavaszi kabátot öltött, hogy a könnyebb szövetek növeljék örömének könnyűségét.

A láthatár tiszta volt és éles ; amint az utcára lépett, megborzongott a mozdulatlan, jeges levegőn, melyet a fény még hidegebbre hűtött ; az égbolt szülte ezt a dermesztő hidegséget, mely kristályos kékségéből sugárzott. Alig tett négy lépést, a kék feketére vált, mint a legvészesebb nyári zivatarok idején, s a sugárzó hideg mind puhább fehérséggé szelídült a magasban, hogy végtére óriás, imbolygó pelyhekben érjen földet. A hóesés, mely szinte derült égből indult el, szétolvadt a kövezeten s kis időre az egész utca megtelt latyakos visszfényekkel, a falak átáztak, mintha vászonból épültek volna, a járda oly fekete lett, mint a festék, — alig ocsúdott fel Delphine, máris nap sütött, a nedves tetők szikráztak. Tavaszi napsütés, majd szélesen, ringón ereszkedő hófüggöny váltakoztak a rövid utcán, mely házuktól a folyópartra vezetett. A kőkorlátra támaszkodott, elnézte a barnában és ezüstben váltakozó folyót, mikor lépteket hallott és háta megett megállt valaki. Az öreg Bálványházyné volt, viaszkosvászon kosarával.

Most is csipkegallért viselt, májfoltos arcába előrehullott fehér haja, mely néhol veres volt még ; vékony csirkenyaka alól most sem hiányzott az ékköves csatt, középütt Héra elefántcsont arcélével. Bálványházynéval egy házban laktak ; néha felkereste földszinti szobájában, mely apró emléktárgyakkal volt zsúfolt s ablakaiból nem is az utcára, hanem az idős hölgy emlékeire nyílt kilátás, hosszú, kanyargós életére, melynek fontos állomásai a láthatáron sorakoztak és némelyik a csillagok közt ékeskedett.

— Nagyanyja rosszul van, beteg, nagyon beteg, jól tenné, ha felkeresné ! — intette Delphinet, kit szigorúan és szertartásosan csak magázni szokott. A fiatal leány megrémült, mert minden véletlent végzetesnek ítélt : Bálványházyné jó barátnője volt nagyanyjának, kit gyakran felkeresett, ha a Szentháromság-utca felé indult, Xandrához,

legkedvesebb barátnőjéhez, kin csaknem kisleányos szerelemmel csüngött. Delphine elhatározta tehát, hogy felkeresi nagyanyját s útját a Felsőváros felé vette.

Nem ő volt a hibás, hogy csak nagyon megkésve, alkonyatkor kopogtatott az ismerős kapun. Figyelmét a legjátékosabb dolgok kötötték le s így ne csodálkozzunk, hogy hosszabb időt töltött egy kirakat előtt, melynek szokatlan látványossága a mi érdeklődésünkre is méltó. E kirakat szallagok és zászlók özönével telt meg, idegen népek, tengerrentúli országok jelképes állatai díszítették, aranybetűs jelmondatok fénylettek óriás pajzsokon s e díszítmények erdejébe államfők, hadvezérek díszruhás, kitüntetéses arcképei ékelődtek. Aranyozott papirkardok és bádogcsákók alatt a kirakat alsóbb polcait csodálatos tárgyak özönlötték el, megannyi tréfás, kötődésre, incselkedésre szánt portéka, melyeknek komoly hasznát nem lehetett venni. Poharak, melyekből a gyanútlan vendég nyakába ömlik a bor, röppentyűk, petárdák, késes, melyek elgörbülnek, mihelyst vágni akarsz velük, kellemetlen hangot adó gömböcskék, kerekeken gördülő egerek, melyektől megriad az asszonynép, bozontos kefék, rejtélyes tömlők, torzító tükrök, váratlanul felcsapódó cigarettatárcák.

A kirakatban vers függött, kézzel, gondosan másolt, ívnyi papirlap : *Világbéke* volt a címe. A Galambot — úgymond — minden nap megsebzi egy alattomos golyó, de az küszködve folytatja útját, új tájak, új birodalom felé. Hatalmas sorok a nagy Világbéke jövetelét ígérték, részegülten összeölelkező emberiséget s új hajnal hasadását, mely körös-körül, az egész mennybolton kél, nyugaton éppúgy, mint napkeleten. Delphine csodálkozva olvasta a vers alatt Jácint nevét, a bűvészét, kit minap keresett fel szerelmesével, Sebestyénnel. S még nagyobb volt csodálkozása, mikor ugyane név ékeskedett a cégtáblán : *Játékok és Bűvészeti kellékek!*

— Látom, érdeklődéssel olvasta versemet! — sietett elébe a bűvész, mikor Delphine belépett az ajtón. Hosszas csilingelés, csörömpölés kelt feje felett, mintha vékony üvegpálcikákat ejtett volna le valaki s azok nagy fürtökben,

vagy egyenként hullanának, zúzódnának szét. Delphine nem győzte dícsérni a verset, miközben szemeit kíváncsian járatta körül a túlzsúfolt helyiségben. Nem kerülte el figyelmét a zászlókkal s aranyozott pálmalevelekkel díszített sarok, mely a bűvész életnagyságú olajportréját ölelte körül. A kép lábánál füstölők, díszes edények állottak, akár egy oltáron.

— Talán utolsó versemet volt szerencséje olvasni ily körülmények közt! — Majd látván Delphine kérdő tekintetét, hozzátette: — Rájöttem, hogy költői vagyonomat szarkák dézsmálják! Legszebb verseimet helybeli költők apró fércműveibe illesztve láttam viszont. Kincseimet nem szórom ki többé az utcának!

— Valaha nagy filozófiai rendszeremet hoztam ilymódon nyilvánosságra. Egyszerű ábrákban fejtettem ki anyag és szellem összefüggéseit. A Világépület rajza elfért egy kiterített ívpapiron. Egymásból induló körök, melyek az Anyagvilág legmélyebb vizeiből, holt rétegeiből emelkedtek mind magasabbra, hogy egy háromszög középpontjában, mintegy Isten szemében összesüljenek. Minden anyagi lény s ugyanúgy az anyagtalanok, a megfoghatatlanok, a szemünk elől elrejtettek, helyet nyertek az óriási építmény lépcsőin. Csodálatos rend volt ez, a középkori skolasztika óta nem nyúlt mélyebb és összefogóbb pillantás e sokrétűségekbe. Ott ragyogott a csodálatos rajz, kirakatom üvege mögött, színei és ábrái megkapták azokat is, kik aligha tudtak volna felemelkedni a bölcselet magasságaiba. S egy húszfilléres bedobásával egymásba kapcsolódnak, majd szétválnak ismét, hullámzanak, imbolyognak, sőt egyes pontokon szenvedélyesen kavarog e rendszer, a titokzatos Háromszög körül.

Delphine körülsétált az üzletben, megcsodálta az óriás álarcokat, ujjait végigjáratta a vendéghajakon, álszakállakon, bajszokon, leguggolt, hogy közelről láthassa a bábszínház figuráit.

— Minden, ami itt van, a magáé! Ó, ne menjen, maradjon még! Kivel beszélhetnék? Kinek mondhatnám el legmélyebb mondanivalóimat? Kivel oszthatnám meg lelkem?

Maga az egyedüli lény, ki erre méltó! Minap, mikor szobámba lépett, első perctől éreztem, hogy olyasvalaki jelent meg életemben, akit fel tudnék emelni azokra a magaslatokra, melyeken szüntelen lakozom!

— Nem ismer még engem, nem tudja, ki vagyok én? Hadd érinthessem meg kezét! Távozása után a kanárik részegülten csapongtak, nekiütődtek a kalitkák rácsának, sárga, kék tollak repdestek, a szobában, melyet betöltött hangjuk, sok apró, hisztérikus, sikongó hang, észvesztett trillák, füttyök; némelyik kimerültségig verdesett szárnyaival és élettelenül hullott a kalitka padlójára. Hány apró, sárga holttestet kellett összeszednem! Ezüstszelencébe zártam őket és elföldeltem kertünkbe, a rózsaágyak közé.

— Kérem, ne menjen még! Mit tegyek, hogy itt maradjon? Az utolsó vers, mely holnap ez ablakban megjelenik, magát dicsőíti, a legnagyobbat, minden nők közül! Királynő és papnő, démon! Ó, mivel is tarthatnám vissza?

Izgatottan szaladgált, fiókokat rántott ki, tartalmukat a földre szórta. Karácsonyfadíszek, arany- s ezüsthajak zuhantak, nagy dobozokat emelt le a magasból és eltűnt velük a szomszéd szobában. Más-más álarccal, más-más jelmezben jelent meg, hol ijesztően, hol nevettetőn. Óriási fej imbolygott nyakán, vagy pedig krokodil képében vicsorgott Delphinere, de megjelent madárcsőrrel és struccok, pávák köntösében; Delphine vízilófej előtt dermedt meg, majd röhögő, torz pofák rémítgették. Utoljára ezüstös színű álarcban láthatta Jácintot, csodálatosan szép ifjúként. A sápadt arc felett két holdhoz hasonlatos szem világított és a szőke, göndör haj lehullott homlokára, beárnyékolta az egész fejet, a száj keserű, duzzadó gyümölcsét. Az orr hideg, tiszta vonala alacsony homlok alá hajolt, a hallgatag száj fölé, a lárva szemei lecsukódtak s ebben a percben Antinoos szobrát juttatta ez az arc Delphine emlékezetébe, a halott szépségű csillagarcot s egy ismeretlen, eljövendő férfiét, kit álmaiban megsejtett már.

De kifogytak a dobozok, a fiókok üresen tátongtak, Jácint az üzlet közepén állott, levetett álarcok, üres papirmasé-fejek között. Tanácstalanul, kétségbeesetten nézett a

könyörtelen Delphinere, de hirtelen eszébeötlött valami: kézenfogta a leányt, hóna alá nyalábolt egy dobozt s magával vonszolta egy kis ajtó felé, mely az üzlet mélyéből nyilott. Kertbe értek, melyen csak egy út vezetett át, veteményes táblák s üveggel védett ágyasok között, keskeny filagória felé.

— Hová vezet a kert? !— kérdezte Delphine.

— Mocsaras, vizenyős rétre; nyáron teli van békákkal, ők gondoskodnak altatóról!

Valóban, a kert vége lesüllyedt esteli párák, ködök közé. Jácint alkalmas helyet keresett, hogy rakétáit (mert azokat rejtegette dobozában) az alkonyodó égre eregesse. Ijesztő pukkanások közt röppentek fel, vöröslő vonalban s a város lakói a tereken, az utcákon csakhamar káprázatos égi jelekre lehettek figyelmesek; összegyűltek a sarkokon, a kocsmákból előrohantak a vendégek, az esti ájtatosság hívői a templom elé tódultak s a folyón hazafelé evező halászok is behúzták lapátjaikat, hogy a víz lassú sodra vigye ladikjukat: úgy bámultak az égre, melyen nagy, zöld zuhatag ömlött alá, lila csóvák repkedtek, lángra lobbant madarakként s Delphine feje fölé parázsló, tüzes palota épült, melynek oszlopsorait, tornyait az ég sötét fala tartotta csupán, hogy e muló díszek lassan elhervadjanak, széthulljanak s legvégül csak hamvadó máglya maradjon az elárvult égen. De azok, akik lehúnyták szemüket, hártyájukon percekig őrizték még az elomlott épület tüzes körvonalait. Igy Delphine is, ki titokban hálás volt a bűvésznek, amiért szeme elé varázsolta, ha tökéletlenül, mulón is, a távoli város, az égi Jeruzsálem egy részletét.

Immár semmi sem tudta visszatartani, beteg nagyanyjáért aggódott, sietett, hogy mielőbb nála lehessen. Félóra mulva csengetett is a régi ház kapuján, s mire a hálószobába ért, a megfeketedett olajfestménybe foglalt zenélőóra épp a szabadságharc-kori indulót játszotta, melyre a kép barna-attilás honvéd-alakjai megelevenedni látszottak. Zöldfényű gázlámpa sistergett halkan s a szobát édeskés, nehéz szaggal töltötte be. Fojtó, rossz levegő volt a lakásban, a lehúzott függönyök mögött s Delphine meglepetéssel látta,

hogy nagyanyja nem beteg, sőt virgoncabb, izgatottabb, mint valaha. Idegesen járkált, szekrényeket nyitott, fiókokat húzott elő, miközben magában társalgott s ügyet sem vetett Delphinere, ki mindig nyomában volt, szobáról-szobára követte. Végre visszaértek a hálóba, nagyanyja kimerülten ereszkedett szokott karszékébe.

— Dehogy vagyok beteg! — pattant fel dühösen ismét. — Ez a bolond Bálványházyné volt itt, telebeszélte a fejemet spiritiszta hóbortjaival. Mikor már torkig voltam vele kitettem a szűrét; hogy beteg volnék, talán bosszúból találta ki! Ne félj, holnap ismét visszajön, őt nem lehet megsérteni.

— Mit csinálsz mostanában? — kérdezte kis idő mulva és szúrósan, kutatón unokájára szegezte tekintetét. Delphine elpirult: úgy érezte néha, nagyanyja mindent tud, legrejtettebb titkait ismeri. Szerette nagyanyját, de néha érthetetlenül félt is tőle, mint akinek az átka, rossz kívánsága egész életét tönkretehetné. Nagyanyja szeretetét úgy fogadta, mint hatalmas, ártani képes asszonyét, kinek akár boszorkányos ereje lehetne felette.

— Óvakodj Sebestyéntől! — intette az öregasszony. — Óvakodj tőle, ha nem akarsz szerencsétlen lenni. Te sohasem fogsz kelleni neki, magasabbra tör és helyesen papnak készül. Ő már Istennek ajánlotta testét, életét.

Delphine összerezzent: nem is tudott erről! Mikor nagyanyja látta, hogy túlnagy bánatot okozott neki, vigasztalni próbálta, kedvében akart járni szeretett unokájának. Felkelt és kulcsait csörgetve, az egyik szekrényhez lépett, kivett egy tányér almát, lerakta az asztalra és hosszan, figyelmesen hámozni kezdte.

Delphine kérdezni akart valamit, de más vallomás, súlyosabb, fontosabb nyomta lelkét. Végül sikerült kiböknie:

— Elmegyek Sebestyénnel! Együtt megyünk el oda, ahová szólítanak bennünket.

— Hová, te őrült?

— A mennyei Jeruzsálembe! — mondotta ki Delphine a varázsszót és maga is megrémült annak erejétől, hatásá-

tól. Dermedten nézte nagyanyját, aki arcát kezeibe temette s felzokogott, oly szánalmas, oly állati sírással, hogy emléke évek mulva is kísérte őt ; örök szemrehányásként élt lelkében, halálra üldözte. Felugrott s menekült nagyanyja házából, szaladt hazáig. Otthon, ágyában hangosan felsírt és átkozta azokat, akik szeretik s ragaszkodnak hozzá, mert rájött, hogy szeretetük a legnyűgösebb teher, a legnagyobb akadály, melyet le kell küzdenie, hogy célt érhessen. Ezen az éjszakán volt először hideg és kegyetlen, ez éjjel próbálta először a szeretetet és szánalmat kiölni lelkéből.

— Érted teszem, Istenem ! — sóhajtott és vigasztalan, kegyelemtelen álomba merült.

ILE DE MARGUERITE

A lámpák torka csuklik és okádna.
Félköralakban állanak a fák.

Egy rózsafal gyul, és az éjszakába
foszforeszkálja édes illatát.

Mi megfeneklünk itt, a révületben.
Árboca eldőlt. Ráng az idegek

kötélzete. Hálójában szegetten
a szív vergődik, csapkod és remeg.

Elárvulunk. Lám, megborzonganának
a meg-megingó szőke koponyák.

Orkánját érzi tán a muzsikának:
előszelét, ellenséges sorát.

Megmerevednek, majd kétségbeesnek.
A szájukkal az elmúlás dadog.

Rázendítenek aztán a szigetnek
a tücskei, a halk cimbalmosok.

Toldalaghy Pál

JULIUSZ SLOWACKIRÓL — SLOWACKI ÉVÉBEN

Irta: *sz. Csorba Tibor*

Warszawa, 1939 május.

A LENGYEL irodalomról hézagos ismerete van a magyarságnak. Az évszázados őszinte barátság, a történelmi közösség és az ápolt kultúrkapcsolatok mindezideig nem szüntették meg ezt a vádat. A tervszerű munka még megindításra és megszervezésre vár.

A romantikus költészet nagy lengyel képviselői (Mickiewicz, Slowacki, Krasinski, Norwid) közül jóformán csak Mickiewicz krimi szonetjeit olvasta a nyolcvanas évek közönsége Gáspár Imre fordításában, a kilencvenes években pedig a Béri Gyuláéban. Mickiewicz igazi remekművét, a nemzeti kinccsé vált «Pan Tadeusz»-t nemrégen (1938) fordította le Sziklay János. Egyelőre ez minden. Nem ismerjük még Mickiewicznek a Sorbonon tartott előadásait, amelyekben igen érdekes és egészen eredeti források alapján beszélt a magyarok eredetéről.

A legromantikusabb romantikus : Juliusz Slowacki a magyarság előtt ismeretlen. Költészetének egyetlen műve sem jelent még meg magyar nyelven. Csak a «Slowacki év»-vel kapcsolatban fordított le néhány költeményt Bardócz Árpád. Pedig a lengyel költészetnek ez a tiszta művésze nem kővé meredt mult, nem irodalomtörténeti lelet, hanem köztünk élő valóság. Egyre többeknek mindennapi kenyere. Mickiewicz a plasztikus, azt tartotta Slowacki költészetéről, hogy «szép . . . templom, amelyben nincs Isten». A szobrászi poéta nem értette meg festői kortársát, aki nemcsak mint gondolkozó és ember, nemcsak mint művész és alkotó, hanem mint romantikus is oly mértékben különbözött tőle, vagy akár a Pokoli Színjáték szerzőjétől : Krasinskitől — akár Shelley Byrontól, vagy Novalis Schlegeltől. Slowacki a romanticizmusnak egy távolabbi fázisát képviseli. Oly szélsőséges romantikus, hogy eléri a modernizmus határát — írja róla a nagy lengyel esztéta : Ignaczy Matuszewski.

«Slowacki és az új művészet (modernizmus)» című könyvében (1911) az újkori esztétika megvilágításában boncolja Slowacki alkotó művészetét és az összehasonlító kritika segítségével mutatja ki a költő igazi esztétikai értékét, modernizmusát.

Két lengyel nemzedék kritikusai nem értették meg Slowackit, aki évtizedekkel előzte meg korát s úgy látszik a mának írt. Azoknak, akik rendezőivé lehettek a «Slowacki évnek» születése 130-ik és halála 90-ik évfordulójának esztendejében. Slowacki tudta, hogy a lengyel poétának tanítói szerepet kell betölteni, prófétai hivatást kell vállalnia. Munkájával a jövőt építeni, hitével hitet kelteni másokban egy jobb holnap eljövetelének biztos tudatában. Egy reális Lengyelországban ő látta a legcsodálatosabban az ideális Lengyelországot, mert sohasem tudta elválasztani az idealizmustól a realizmust. Az életben sohasem kereste azt, ami van, hanem ami «lehetséges» — vagyis az alkotást.

«Szabad utat az égbe» csak azok érhetnek el, akik a szépnek abszolút áldozatával «szolgálják a hazát». Ez a hang csendül ki lírájából és elbeszélő költészetéből, nagy drámáiból és monoepopeáiból. A költő hősei pedig, szimbolumai annak a szakadatlan harcnak, amelyet a szépnek az élet fölött aratandó diadaláért vívott. Slowacki a szépséget követelte az életben. Az élet művészi oldalait bányászta ki, ha a nemzeti önérzetért harcolt, ha «győzni vagy halni» jelszóval rázta fel a nemzetet, vagy ha az «örök forradalmár lelke» iránt ébresztett hitet. Azt vallotta, hogy minden a «lélekből és a lélek számára» van. Ez az Istentől Istenig keret magába zárja az emberi ellentétek világát, amelyet egyre magasabb formák felé emelt.

Slowacki az első költő, aki az életet a költészet síkjára helyezi, az életet költészetté alakítja. Világnézetének, esztétikai törekvéseinek ez az alapja. Innen indul ki, hogy eljusson a mába, ahol éppen a hasonló művészi törekvések révén annyi megértésre talál. Embersége, hazafiassága a legmélyebben merített a művészet forrásából. Az ember és a nemzet ezért ölti legigazibb formáját az ő költészetében, költészetének szépségében, egész művészetében azért valósulhatott meg akkora tökéllyel. Más költő műveiben mutatja be a hazát, Slowacki — a műből teremti meg annak sajátosan új képét.

Az «ő országa» igazán csak most, a XX. században valósult meg. Megteremtője és megszervezője: Pilsudski József azért értette meg a legjobban Julius Slowacki géniuszát. «Örök útitársa» volt az élet küzdelmeiben és a nehéz harcokban. Ezért hozatta haza Párisból, a Montmartreből hamvait 1927 június 28-án a független hazába és ezért parancsolta meg: temessék el a krakowi Wáwel királysírjaiban, ott helyezzék örök nyugalomra, «hogy egyenlő legyen a királyokkal».

Nagy nemzeti esemény volt Slowacki hamvainak haza-

hozatala. A Slowacki év gazdag programjával, országos ünnepségeivel méltóképpen csatlakozik hozzá. Színhelye azonban nem Krakow lesz, hanem Krzemieniec és az egyetemes lengyelség szíve.

Krzemieniec, Slowacki szülővárosa már régóta a lengyel közművelődés fészke. Végvára a Líceum, ez az élő bizonyítéka annak, amit még nehéz körülmények közt élő lengyel nemzedékek tettek a nemzeti műveltségért. A független és szabad Lengyelországban megerősítette ezt a fontos szerepét a nagy marsal: Pilsudski. Az ünnepélyes újranyitáson meghagyta, hogy a híres Líceum legyen ezentúl is ápolója a lengyel szellemiségnek ezen a távoli végén.

Ez a romantikus fekvésű keletlengyelországi város a maga festőiségével, természeti szépségeinek gazdagságával igazi élő múzeumává lett a művészetnek, a költészetnek és a tudománynak egyaránt. Bizonyára nem véletlen, hogy ebben a Wolyn fővárosban és környékén a természetben és a költészetben konzerválódott az a szép, amiről egy évszázaddal ezelőtt daloltak a nagy lengyel romantikusok. Akárcsak Mickiewicz szülőföldjén a «Nowogroczyznán», itt is a szépség, az ifjúság és az erő szól az emberhez léptennyomon. Olyan a kapcsolat Slowacki költészete és a krzemienieci rög között, mint amilyen viszonyban van a magyar Alföld rónája Petőfi költészetével és egyéniségével. Ez a párhuzam annál is inkább kívánkozik tollam alá, mert ez a két világbirodalmi titán éppen kilenc évtizeddel ezelőtt halt meg. A nagy idő nem távolította el, hanem közelünkbe hozta őket s nem borította művészetükre a feledés porát.

Juliusz Slowacki itt született (1809-ben, ahol apja líceumi tanár, szintén irogató meber volt) a Bona királyné hegye alatt elterülő városkában. A kerek hegy, a város jellegzetes tornyai, a romok, a kertek, az udvarházak korán rajzolódtak a fogékony gyermek lelkébe. Minden, az egész vidék és az egész város azonban csak akkor éledt meg igazán Slowackiban, amikor a költő már örökre elhagyta Wolynt és Lengyelországot. Az 1832—1844-es években írta mindmáig a legszebb sorokat erről a földről. A «Gondolatok órái», a «Beniowski», az «Arany koponya» lapjai igazolják, hogy Slowacki lelkében elmosódtak ugyan a szülőföldnek valóságkontúrjai, de helyet kapott az «ideális föld» képe. Ragaszkodott ehhez a röghöz, érezte, hogy «ebből vétetett». Azt írja valahol egyik barátjának, hogy «ha a hazai földből egy marékravalót szorítanék össze, ugyanaz a vér fröccsenne ki belőle, amely ereimben csörgedez . . .»

Magával vitte ennek a földnek a lelkét, a szellemét, az embe-

rek érzés- és gondolatvilágát Wilnóba, ahol egyetemi éveit töltötte, Warszawába, ahol pénzügyminiszteriumi tisztviselő volt, Drezdába, Párisba, Londonba, Genfbe, Olaszországba, Sorrentóba, Görögországba, a Nílus vidékére, a Szentföldre, a libanoni Bethesdába — mindenfelé, amerre szépet kutató vágya hajtotta.

Ilyen örök emlékezetű krzemienieci alak pl. az «Arany koponya» Gniusiája, aki reggelenkint a franciskánusoktól várja az Úrangyalát. Diákéveinek felelevenedett emlékei között van a Januszewskiék régi udvarháza és annak jóságos gazdája : a nagyapó. Az «Arany koponyá»-ban úgy szerepel ez a ház, mintha az angyaloknak volna lakóhelye s nem az embereknek tanyája. «Az öreg nemesnek céhzászlókkal díszített udvarháza» ez. A ház körül nyárfák zöldelnek. Lombjaik az Istenanya lábáig érnek és feltartóztatják a szoborból cikázó villámokat. Valóságos misztikus bárka ez a ház, «selyemből van az egész és aranyból a szarva».

A krzemienieci barokk pasztorálék is fülében csengtek még hosszú ideig. Slowacki ezektől ihletődött, a «kolendák» hangulatát ezekből kapta. Azért olyan a zengésük, mintha maguk a dédapák dalolnák őket :

«Christus Pan sie narodzil,
Swiat sie caly odmlodzil
et mentes . . .
Nad sianem, nad zlóbeczkiem
Aniolek z anioleczkiem
ridentes . . .

(Krisztus Urunk született, megújult az egész világ — et mentes . . . Széna fölött jászolon, angyalka angyalkával . . . ridentes . . .)

Krzemieniec első poétájától, főtisztelendő Jan Pawel Woronicztól (a Sibilla szentélye szerzője) Slowackin keresztül a mai lengyel poétákig sokan és számtalanszor merítettek ebből a dalos, vallásos népköltészetéből.

Slowacki messze fölötte áll a romanticizmusnak s ezért jelent ki nem apadó örök forrást. Remekül értette meg a nemzeti élményeket, a nemzet gyöngéit és jótulajdonságait. A régi kritikusok és esztéták a könnyen érthető Slowackit mutatták be «válogatott műveiben», mert nem értették még meg, hogy igazi értéke és nagysága nem a «Szerzetes» (Mnich), nem a «Bielecki» időszakában írt műveiben van, hanem a «Kordian» utáni költészetében, amikor a hamletizmust és a byroni stílust sajátosan egyéni Slowacki íz és értelem váltotta fel. «Svájcban» (W Swajcarii) (1836) c. költemé-

nyében már új minőségű a líra. Keleti utazásairól (1836—37) küldött leveleiben, a Nílusmenti dalban stb. új hangot szólaltatott meg, vagy az «Anhelli», a «Lilla Weneda», a «Beniowski» és mindenekfölött a «Lélek Királya» (Król Ducha) című egyetlen és egyedülálló darabjában, amely egyben a legteljesebben fejtette ki a Lengyelország történelmi hivatását.

A korabeli kritikusok főleg a «Balladyna»-t tartották jellegzetesen romantikus alkotásnak. A mai értékelés Slowacki alkotásai közül első helyre teszi az «Arany koponyá»-t és a «Lilla Wenedá»-t. Főleg az «Arany koponyá»-ban nyilvánul meg Slowacki íróművészetének igazi drámai ereje és nagysága. A «Mazepa» viszont remek kompozíciójával ragad el s a «Lilla Weneda» látomásszerűségével.

Ma a teljes, az igazi Slowacki él mindenki lelkében, főleg azóta, hogy Malecki «felfedezte» és Matuszewski rámutatott vérbeli modernségére. Költészetének örök aktualitása mutatja a *mai* lengyel költészetben az utat. A mai lengyel írók és esztétikusok egyre több «nagy verset» fedeznek fel költészetében. Megtalálták Slowacki költészetében a lengyel férfias lelkület kifejezését, amely oly jellemző Pilsudski államalkotó lángelméjében is. Ő talán éppen ezért értette meg annyira és oly jól Slowackit.

A XIX. század második felétől napjainkig senki sem érte el azt a költői és művészi magaslatot, amelyet Wyspianski megközelített ugyan, de senki sem folytatott slowackii következetességgel. Az avantgarde írók «felfedezték» a metaforát, mert nem tudtak arról, hogy Slowacki valósággal halmozza a csodálatos metaforákat költészetében s hogy ezek a metaforák ma is épp oly frissek s sokkal tökéletesebbek, mint az a mai úttörőkéi. Újat adott a ritmusban is, amelyben Slowacki magaslataig máig sem emelkedett lengyel poéta. Nyelvi szépsége, formai tökéletessége igazi klasszikus érték, amelyre sok árnyékot vetett a vetélytárs Mickiewicz bálványozott nagysága, de az idő bebizonyította, hogy Slowacki lángesze későbbi unokákhoz szólott, akik hibátlanul rajzolják meg képét és tökéletesen élvezik, mert megértik.

Olyan az ő hangja a lengyel irodalomtörténetben, hogy néküle csonka maradna az egész tiszta és nagy harmoniája. Slowacki nélkül elképzelhetetlen hiány kiáltana egy hozzá hasonló lánglélek után . . . A lengyel irodalom szépsége és egysége bomlana meg, ha nem írhatná oda lapjaira : Julius Slowacki 1809—1849.

JULIUSZ SLOWACKI VERSEIBŐL

FELHŐK

Könnyek között
elrejtőzött
szívre hulltok!
Érzem: égig
feketéllik
koszorútok.

Síri lélek,
im kilépek
börtönömből
s oda szállok,
hol a lángok
dühe bömböl.

Zord fellegek,
hadd lebegek
közöttetek;
költő vagyok:
köd és titok: —
köszöntsetek!

Itt a kihalt
ég vad vihart
szabadít rám —
árnyak felett
szikrát vetek,
mint a villám.

Szállok! szállok!
fénylő lángok
közt kerengek;
én fent égek,
ti lent égtek,
törpe lelkek!

Nektek halál,
négy deszkaszál
jut s — mély verem;
nekem zengő
vihar s felhő
a végzetem!

(1835)

SZONETT

Éjfél — az ég felől csak halvány fény dereng le,
s szívem még most sem hagy békét fáradt agyamnak:
mélyéről búsongó sóhajtások fakadnak: —
ó! — mintha minden hang kihulló vére lenne.

Testem pihenne már, de lelkem még merengve
álmok között bolyong miként a hontalan vak,
emlékében még él a messzetűnt arany-lak,
s elvesztett párjához kiált a végtelenbe.

Van egy szagos virág, csodás bíborszegéllyel,
mely éjjel nyílik csak, ha nincs közelbe senki —
napközben elbújik s kelyhét nem bontja széjjel.

Van szív, mely bánatát nappal közönybe rejti,
bajáról nem beszél, panasz-szókat nem ejt ki,
de otthon — könnyek közt fuldoklik minden éjjel.

(1826)

Lengyelből fordította:
Bardócz Árpád

A MÉLYBE ZUHANTAM

A mélybe zuhantam, mert asszony vagyok
és nincsen kegyelem.
A fűszálat irígylem, mert, ha rátaposnak
hajlékony testét a napnak visszadobja,
és az ág is visszapattan s a záportól
vert virág is újra él, ha köszönti a fény.
A lepke ázott rongyait ékkővé szárítja a nap,
a dult fészek pelyheit szárazra paskolja a szél,
a tépett bimbók helyén új rügy fakad
és a csonka gyík is megújul napok alatt.
A felhőre kék ég hasad s a száguldó
vízek is az ujjhegyen cseppekben megállnak.
A télt cseréli nyár és a parton
változatlan vággyal nőnek a fák,
— csak bennem nem újul semmi érzelem,
mert asszonynak születtem és átkos végzetem,
hogy férfibűnért hulljak bűntelen.

Nagy Méda

BUDAPEST KULTÚRFÖLÉNYE — SZÁMOKBAN

Irta: *Sárkány Oszkár*

BUDAPEST mint mondják, idegen város. Nem a statisztika adatai szerint idegen, hiszen 1930-ban a magyarság aránya 94·3%, hanem idegen-felépítésében, régi életformájában. Egyébként annyira magyar már, mint amennyire Páris francia vagy Róma olasz. Története az idegen elemnek olyan rohamos fogyását és a magyarnak olyan gyors növekedését tünteti fel, hogy nem is látjuk tisztán, vajjon csak a városba betóduló tömeg volt-e magyar, vagy elmagyarosodott, vagy pedig a sváb őslakosság magyarosodott-e meg. Akárhogy volt is: a magyarság nem sokat változtatott a város külső képén. A magyarosodás, bármily gyorsnak is látszik ötven-hatvan év távolából, mégis csak fokozatos és észrevétlen volt. Az 1930-ban magát magyarnak valló lakosságban kétségkívül sok a magyarosodó, magát magyarnak valló német, szlovák vagy szerb eredetű őslakosság. Elég végigmenni az úgynevezett keresztény kerületek utcáin és elolvasni a cégtáblákat. A budapesti kereskedők és iparosok nagy része idegen nevet visel még ma is. Emellett a bevándorlottak között is sok volt az idegen nevű, az idegen vérű, hiszen Budapest közvetlen környéke ma is idegen, kivéve a balparti, a fővárossal szomszédos és egybeépült városokat és nagyközségeket. Jelentős százalékát teszi még ki ma is Budapest lakosságának a zsidóság. Ez az arány régebben még nagyobb volt a zsidóság javára. Ez az egyre asszimilálódó és kisebb szaporasága következtében egyre fogyó réteg nem őslakos Budapesten, de nagy számával és aránytalanul nagy anyagi erejével valóban rányomta bélyegét a főváros képére. A fővárosba tódulók egy jelentős és értékes rétege volt a köztisztviselő-társadalom. Ez a réteg valóban tett kísérleteket arra, hogy a várost a saját képére alakítsa, de nem érett meg arra, hogy Budapest nagyvárosi képét megadja: a kisvárost lopta be Budapestre, így kisvárosias részlete Budapestnek a Tisztviselő-telep árnyas, széles utcáival, földszintes házaival, ilyen a Városmajor környéke, ilyen a Krisztinaváros egyik-másik része. Budapest újabb fejlődését jellemzi a tisztviselők, katonatisztek, tanárok és általában a szellemi

emberek még teljesebb kiköltözése az új, nagyrészt budai városrészekbe. Majdnem kizárólag ez az elem lakja a XI. kerületet, a felső Krisztinavárost, ahol már a telepek neve is céloz arra, hogy egyazon kategóriájú közhivatalnokok telepedtek le (pl. Biró-telep). Ez a réteg tulajdonképen visszahúzódik a fővárosból, hegyi magányába elviszi tenniszpályáját; szórakozóhely és mozi is követi a telepeket fel a hegyekbe, a belső városrészekkel pedig kitűnő autóbuszközlekedés kapcsolja össze. A bérházak stílusában eddig még nem nyilvánult meg valami egyéni, magyaros ízlés, a szintén nagyszámú kisebb családi házakban sem találunk ilyet. Budapest építészete általában idegen befolyás alatt áll. De bármily túlméretezetten nagy is Budapest tisztviselő- és lateinerosztálya, a főváros magyar jellegét nem nekik köszönheti, hanem annak a nagy falusi tömegnek, mely gazdasági okokból egész Budapestet ellepte. A magyar szegény ember tette magyarrá Budapestet, az az osztály, mely először mint alkalmi munkás, kifutó, inas, majd mint portás, vasutas, rendőr, közlekedési alkalmazott, altiszt, üzemi alkalmazott és gyárimunkás kerül Budapestre. Ez az anyagilag kezdetben elhanyagolható tömeg azonban nem változtat a város képén, belenő, majd a város szélén, a város körül épülő községekben épít magának családi házat. A fővárosi magyar szegénység varázsolta elő a homokból Budapest kertvárosait.

Budapest régi, németes, Bécsre emlékeztető alaprajzán a magyar alakítóakarat nem sokat javított. Nagyon jellemző, hogy azok a törekvések, melyek sugárutakkal több levegőt akartak belevinni Budapest elöregedett házrengetegébe, majdnem mind csődöt mondtak. Az Andrássy-út egyedülálló kísérlet maradt, melyhez azonban nem igazodott a város többi része. Az Erzsébet-sugárút körül dúló többéves viták is mutatják, hogy milyen nehéz ebben az irányban egy kapavágást is tenni. Bár a legújabb jelek szerint mégis megtörténnek már ebben az irányban az első lépések. Figyeljük meg, hogy legújabb pesti városrészünk, az úgynevezett Új-Lipótváros is mennyire elgettósodik, milyen szűkek az utcák, mennyire egymásra épülnek a házak, milyen lélektelen, egyhangú homlokzatú, a belső értelemre keveset adó bérházakat emel a modern Budapest. Az Új-Lipótváros sem más, mint az Erzsébetváros, a Terézváros gettójának előkelőbb, hideg-melegvizes folytatása. Mi sem jellemzőbb egy város szellemére, mint a középületek. Középületeink legnagyobb része, legyenek azok újak vagy régiek, idegenül hatnak a magyar emberre: idegen épületek, idegen stílusok utánzatai. Volt egy

kor, mely csak renaissance-ban épített, azonban nem a napsugaras, olasz renaissance-ot utánozták, hanem a komor, súlyos németet. Századunk találmánya Budapest elidegenítésére a neobarokk. Magyarosabb építkezési stílus, melynek a táblabíróvilág és a reformkor empire-jéből kellett volna kiindulnia, mely már latinos nyugalmával annyira közel áll a magyar lélekhez és amely számos vidéki kastéllyal különben is határozott jelleget ad Magyarországnak, nem alakulhatott ki. Pedig Budapest legüdítőbb épületei ebben az empire-stílusban épültek, a Nemzeti Múzeum, a két legrégibb pesti protestáns templom, a Lloyd-ház, a főkapitányság s a Nemzeti Kaszinó és végül a miniszterelnökség. Szellemileg ezt a reformkori Budapestet érzem magamhoz legközelebb. Ez volt az a Budapest, melyet József nádor és Széchenyi vezetésével a magyar reformkor teremtett magának. Sajnos, ennek a kornak alkotásai, mint a régi Nemzeti Színház is, áldozatul estek Budapest egy idegenebb, felszínesebben magyar korának.

Meg kellett ismernünk Budapest külső képét, mielőtt kultúráját vennénk vizsgálat alá. Elekes Dezső összeállítása szolgál alapul (Budapest szerepe Magyarország szellemi életében, Statisztikai Közlemények, 85. I.), mely, sajnos, csak a kultúra mennyiségéről ad teljes képet, s csak ritkán szólhat a kultúra minőségéről. Nyilvánvaló, hogy a fővárosi lakos számára sokkal nagyobb mértékben vannak adva a művelődés lehetőségei, mint a vidéki ember számára. Tudjuk, hogy ott vannak az összes fontosabb államhivatalok, tudjuk, hogy a fővárosnak és a megyének is hatalmas tisztviselőgárdája van, tudjuk, hogy az üzemek is rengeteg diplomást foglalkoztatnak, sőt az sem lep meg, hogy az orvosok és ügyvédek természetellenesen nagy százaléka tódult Budapestre. Megtehetnénk azt, hogy kezünket összecsapva csodálkozzunk e város nagyszerűségén, magas kultúráján, ha nem kötné le figyelmünket méginkább az, hogy mekkora szintkülönbség van Budapest és a vidék kultúrája között, s ha végül nem tűnne ki ebből a statisztikai összeállításból is, hogy a vidék milyen hévvel veti rá magát a művelődésre ott, ahol csekélyebb eszközeivel alkalma nyílik rá.

Természetes és helyes, hogy az ország első közintézményei, főiskolái és szakiskolái a fővárosban vannak. Budapest rendkívül jó aránya ezeknél az intézményeknél és iskolafajoknál nem meglepő és nem is egészségtelen. Már sokkal feltűnőbb az, hogy a budapesti főiskolák és szakiskolák sokkal látogatottabbak, mint a vidékiek. Míg például a szakiskoláknak 33·6%-a esik Budapestre, addig a tanulók 48·6%-a és a tanerők 52·3%-a. Tehát

Budapesten kevesebb iskolában több tanerő tanít, több tanulót, mint vidéken, viszont egy tanerőre mégis kevesebb tanuló esik, tehát a budapesti iskolák alaposabb oktatást nyujtanak. A főiskoláknál egészen hasonló a helyzet. De már kirívóbb, hogy hasonló állapotokat találunk a felső mezőgazdasági iskoláknál is, tehát több tanuló és több tanerő esik a budapesti felső mezőgazdasági iskolára, mint egy ilyen vidéki intézetre. A helyzet visszássága azonban igazában akkor tűnik ki, ha azokhoz az iskolatípusokhoz közeledünk, melyek általános műveltséget vannak hivatva nyujtani. A rendelkezésünkre álló adatok szerint az 1934/35. tanévben Magyarország középiskoláinak 28·1%-a Budapesten székelt. A 47 budapesti középiskolában tanított a tanszemélyzet 35·1%-a, a tanulók pedig az országos létszám 35·8%-a volt. Tehát, míg a budapesti középiskolák száma az országos egyharmadának alatta marad, addig a tanárok és tanulók száma az egyharmadot meg is haladja. A vidéki iskolák általában kevésbbé népesek, mint a budapestiek. Az előző évek adatait is figyelembe véve nem kerülheti el egy örvendetes jelenség sem a figyelmünket: a vidéki iskolák, tanerők és diákok száma lassan, de állandóan nő, a budapesti arányszámok az 1928/29. évi maximum után leszálltak, most azonban megint növekvőben vannak. Abszolút számokban azonban a budapesti középiskolás diákság száma is nő, csak nem tud lépést tartani a vidék rohamosabban növekvő érdeklődésével. Ebben valószínűleg az is szerepet játszik, hogy Budapesten a gyerekek száma fogy, amit az elemi iskolai tanulók statisztikájából is látunk. A középfokú iskolák mellett hasonló általánosabb jellegű képzést nyujtanak a polgári iskolák. Ezek aránya Budapesten nem olyan jó, mint a középiskoláké: 16·4%-a esik a polgári iskoláknak Budapestre. A vidék valóban nagy lépésekkel halad előre ebben az iskolafajban, mely nagyon célszerű előkészítője a később bevezetendő középiskoláknak, bár itt is feltűnő, hogy a tanárok 28·9%-a (1931/32-ben még 33·4%-a) és a tanulók 27·7%-a Budapestre esik. Különösen feltűnő lesz Budapest magas kultúrájának aránytalan terebélyessége, ha adataink mellé állítjuk az elemi iskolák adatait. Csak az elemi iskolások száma nyujthat többé-kevésbbé tiszta képet a tanulóifjúság arányáról. Feltűnő a budapesti elemi iskolák kis száma, 2·6%, ezt azonban Budapest sajátos viszonyaiból könnyen megértjük. A fővárosban egy iskolaépületben több párhuzamos osztály nyerhet elhelyezést és a sűrűnlakás következtében egy iskola a népesség igen nagy százalékát képes kielégíteni, míg vidéken éppen a nagy távol-

ságok miatt a közületek, az állam több, kevésbbé népes iskolát kénytelen felállítani. Ezenkívül vidéken az állam, a község mellett az egyes egyházak is állítanak iskolákat. Megértjük azonban a budapesti elemi oktatás fölényét, ha a tanítók és a diákok arányszámait is egybevetjük. Budapesten a tanítók 12·2%-a a tanulók 5·4%-át tanítja. Tehát a felénél jóval kevesebb tanuló esik egy tanítóra Budapesten, mint vidéken (Budapesten 25·3, Magyarországon 61·1). Bármily hízelgők ezek az adatok a fővárosra, nem hallgathatjuk el azt a sötét színekkel festett képet, mely mögöttük kibontakozik. A főváros ragyogásától ne káprázzék el a szemünk: meg kell látnunk a statisztikai adatok irányításával azt a kulturális homályt, melyben a Budapestnél tízszer nagyobb és fontosabb test él. Magyarország intelligenciájának utánpótlása, ha csak a középiskolák arányszámait nézzük, Budapestről kerül ki, egyharmadában budapesti ember lesz, városi ember lesz. Ha összehasonlítjuk adatainkat a háború előtti adatokkal, akkor látjuk, hogy Budapest jelentősége csak nőtt a megszállt területek elvesztése következtében. Nem tudjuk még, hogy a magyarlakta Felvidék és az Erdős Kárpátok visszacsatolása mennyiben javította a vidék arányát. Ezek az adatok előre is figyelmeztetnek, hogy a felnövekvő intelligencia nagyrésze továbbra is értetlenül fogja nézni a vidék, a magyar föld ügyét. Ez a helytelen iskolapolitika a középosztály kasztszerű fejlesztéséhez vezet, nincs meg a lehetősége annak, hogy a középosztály új tömegekkel bővüljön, melyek egészségesebb szellemi életet tudnak neki biztosítani.

Érdekes statisztikai adatok világítják meg a budapesti egyetem szerepét is. A beiratkozott hallgatók érettségi bizonyítványának eredménye, nyelvtudásuk, a tanárok száma alapján világosan látjuk, hogy a budapesti Tudományegyetem fölötte áll a vidéki egyetemeknek. Nyilvánvaló, hogy a budapesti egyetem képzettebb intelligenciát nevel, mint a vidékiek. A budapesti főiskolákon nevelkedik pedig a magyar egyetemi ifjúságnak több mint ötven százaléka. Csupán az a vigasztaló, hogy nem kizárólag budapesti eredetű hallgatóság népesíti be fővárosunk főiskoláit. Ezt a jelenséget csak akkor tarthatjuk károsnak, ha ebből vidéki központjaink általános alacsonyabb műveltségére következtethetnénk, vagy ha Budapest látványát károsnak tartanók az ifjúság fejlődésére.

De nézzük, miféle kulturális előnyöket ígér Budapest. Van itt 14 múzeum, melynek «állaga» sokszorosa a vidék 32 múzeuma «állagának», alkalmazottainak száma pedig amannak

majdnem háromszorosa, tisztviselőinek száma pedig kétszerese! Itt vannak a legnagyobb magyar könyvtárak: a Nemzeti Múzeum, az Egyetem, az Akadémia, a Főváros könyvtárai, hogy a sok szemináriumi és szakkönyvtárról ne is szóljunk. Itt van az Országos Levéltár, a Hadilevéltár, a Főváros és Pest megye levéltára, hogy csak a fontosabbakat említsük. A kilenc legjelentősebb budapesti könyvtárnak 1935-ben 284.834 olvasója és 326.508 kölcsönzője volt és ez a félmilliónyi tömeg 555.889 kötetet olvasott és 1,027.287 kötetet kölcsönzött ki. Imponáló számok, mert hiszen azt mutatják, hogy Budapesten minden második ember olvas. A statisztikus különböző szellemes számításokkal tudja bizonyítani, hogy Budapest könyvtárkultúrája, ha talán kötetszámban nem is győzi le a vidéki állományt, mégis az öt nagyobb könyvtár egyenkénti átlagos 514.595 kötetes állományával könnyűszerrel diadalmaskodik az öt legnagyobb vidéki könyvtár fölött, melyeknek egyenként és átlagosan 185.423 kötetük van és látogatóik száma is kevesebb mint a fele a budapesti könyvtárak látogatóinak. Végül 1000 lélekre Budapesten 373 olvasó és 363 kikölcsönző jut, míg vidéken csupán 29, illetve 23. Lehet, hogy ezek az adatok torzítanak, lehet, hogy az adatgyüjtés hiányai miatt sem adhatnak teljesen tiszta képet. Pontosabb, egységesebb, körültekintőbb statisztika talán javítani tudná még a vidék arányát, de kérdem, mennyire? Ha ezer lélekről negyvenre vagy ötvenre, vagy akár százra javítjuk is az ezer lélekre eső könyvfogyasztást, akkor is óriási a szakadék a vidék és a főváros műveltsége között. S bennünket most ez a szakadék állít meg, ez kell, hogy elgondolkoztasson. Hiányoznak a kellő számú és kellő erejű vidéki központok. Pedig vidéki városainkban már el van vetve a jó mag. Nagyon érdekes ebből a szempontból mégegyszer szemügyre venni az öt legnagyobb könyvtár átlagos állományát és összevetni vele a látogatottságot: a vidéki könyvtárak átlagosan látogatottabbak, mint a budapestiek. Nem lehet egyáltalában a vidék kisebb olvasókedvéről, a könyvtári anyag kisebb kihasználásáról beszélni. Megtudjuk ugyan ebből a statisztikából azt is, hogy a vidéki közönségnek csak 9·1%-a van ellátva nagyobb könyvtárral. Ezek a számok sürgetően mutatnak rá arra, hogy a vidéket, a falut jó könyvtárakkal, vándorkönyvtárakkal kell ellátni.

A könyvet nem feltétlenül ott írják és ott olvassák, ahol nyomják. Mégsem közömbös egy város szellemi élete szempontjából a könyvkiadók, a könyvnyomdák száma. Itt ismét büszkén gondolhat a budapesti fővárosára, hiszen összes fon-

tosabb kiadóvállalatunk a fővárosban székel, vidékre csupán kevés jelentősebb nyomda jut és ezek sem teremtenek szorosabb kapcsolatot a helység és a könyv között. Gyomát nyomdája még nem teszi kultúrcentrummá és Kecskemét sem azért művelt város, mert nyomdájában nyomják a haladó magyar szellemiség több folyóiratát. A nyomdák decentralizálódása különben sem szellemi, hanem gazdasági jelenség. Ma, mikor a posta és a vasút elmosták a távolságokat, a nyomda nem jelent szellemi központot, csupán a gyakran fővárosi kiadónak olcsóbb vidéki üzeme. Az ujságkiadásnál ismét nehéz olyan számokat találnunk, melyek kifejezhetnék azt a szintkülönbséget, mely fővárosi és vidéki kultúra között — sajnos — megvan. Természetesnek kell tartanunk, hogy a fontos hírlapok mind Budapesten jelennek meg, ahol a híreket közvetítő Magyar Távirati Iroda is székel. A vidéki ujságok inkább helyi jellegű, politikai lapok. Hiszen a budapesti reggeli orgánumok pár órán belül eljutnak a vidéki központokba. Nem mehetünk el azonban megjegyzés nélkül egy örvendetes jelenség mellett sem. A vidéki egyetemi városok — hála a falaik között tartózkodó tudós elméknek — igen magas színvonalú folyóiratirodalmat teremtettek, melyeket valóban a városban szerkesztenek. Elég itt A Debreceni Szemlére, a szegedi egyetem kiadványaira, a pécsi Minervára és a Műhelyre hivatkoznunk. Politikai szempontból nagyon érdekes a fővárosi és vidéki lapokat összehasonlítani pártállás szerint. Vidéken a lapok 52·9%-a kormánypárti, 20·2%-a pedig kormánytámogató, Budapesten ezek a számok 19·3%-ra és 15·8%-ra csökkennek. Viszont egészen elenyésző vidéken a liberális, demokrata, szociáldemokrata lapok száma. További, a lapok méretére és árára vonatkozó számítások még jobban csökkentik a vidéki sajtó jelentőségét.

Igen érdekesek és tanulságosak a színjátszásra vonatkozó adatok. Tudjuk, hogy a vidéki színházaknak és vidéki színtársulatoknak milyen nagy szerepe volt a magyar kultúra terjesztésében és a magyar színészet történetében egészen a Nemzeti Színház megalapításáig. A vidéki színészet tehát nagy hagyományaiból is táplálkozhatik. Ha a színházak számát kutatjuk, Budapest ugyan arányszámán felül van képviselve, a 18 budapesti színházzal szemben a vidéknek 77 színháza van, vagyis Budapesten van az ország színházainak 23·4%-a. Azonban a vidéki színházakban nem folyik állandó játék, amint ez a különböző arányszámokból már kitűnik. Az 1929/30-as évadban Budapesten 1000 lélekre jutott 16·9 nézőhely, vidéken csak 8·5, Budapesten volt 1000 lélekre 5·8 előadás, vidéken 0·8, 2583

eladott jegy áll szemben 157·6-tal, 0·7 előadott színdarab 0·1-gyel s végül egy nézőhelyre Budapesten 153·1, vidéken 18·5 eladott jegy jutott. Mit látunk ezekből a számokból? Mindenekelőtt azt, hogy a vidéki színházak sokkal kisebbek a fővárosiaknál, de még így sem használják ki őket eléggé. Budapesten hétszer annyi az előadás és hétszer annyi darabot adnak elő átlag, mint vidéken s végül Budapesten egy-egy lakos átlag többször is eljut egy évben a színházba, vidéken csak minden hatodik ember. Még érdekesebb annak a vizsgálata, hogy mit játszanak a budapesti és mit a vidéki színházak. Budapest színházai az operában, balettben, az egy- és kétfelvonásosban vezetnek, míg a háromfelvonásos színműben a legjobb a vidék aránya. Műfaj szerint vidéken legtöbb az operett és a vígjáték, valamint az «egyéb színmű».

Vizsgálnunk kell végül a mozi és a rádió statisztikáját. Ez a két aránylag olcsó szórakozási eszköz sem tudott a vidék szélesebb köreiben elterjedni, pedig nincsenek sem túlságosan költséges berendezésekhez kötve. Ami a mozit illeti, itt is meg kell állapítanunk Budapest föltétlen fölényét. Ha nem is olyan nagy ez a fölény, ha a mozik számát nézzük (18·3%), sokkal nagyobb, ha a nézőhelyekre (23·9%) és még nagyobb, ha az előadások számára (46%) is tekintettel vagyunk. Általában elmondhatjuk, hogy a mozi inkább csak Budapest környékén hatott nagyobb mértékben. Igy Újpesten 6, Kispesten 5, Pestszenterzsébeten 5, Budafokon, Rákospalotán 2—2 mozi van, míg távolabbi vidéki városainknak átlagosan csak 2—2 mozijuk van, kivéve Szegedet 4 és Miskolcot 3 mozival. Látjuk, hogy Budapest környékét leszámítva, mennyire idegen maradt még népünktől ez a kultúraközvetítő is, viszont a Pestkörnyék példája beszédesen mutatja, hogy milyen lehetőségek várnak itt még a magyar filmgyártásra, ha meg tudja találni a kapcsolatot a magyar néppel. Hasonló a rádióhallgatók számának alakulása. Budapest és a Pestkörnyék vezet, a vidék azonban elmarad.

Láttuk, hogy a magyar kultúra hogy reked meg a Rákoson. Budapestről akartunk írni és mégis állandóan a vidékre gondoltunk, helyesebben arra az ideálisabb Magyarországra, mely főváros és vidék fogalmakon túl várakozik, hogy belekapcsolódjék a magasabb kultúrába. Vidékről írom e sorokat, Budapest után síró szívvel — Budapest jelenik meg előttem, tornyaival, merész hídjaival és kevély várával — majd a Nemzeti Múzeum komoly és fenséges homlokzata, mint a város örök szimbolumai. Azután a lehetőségekre gondolok és futólag összehasonlítom az én lehető-

ségeimmel, itt, a vidéki városban. Bizony semmiség ez a fővároshoz képest! Idegen város? Lehet. De úgy összefonódott már vele életünk, hogy nem tudnánk nélküle élni: Anteuszként térek vissza hozzá, hogy új erőt adjon. Nem tudok varázsa alól szabadulni, hiszen én is polgára voltam. S mégis, nem az ő dicséretét zengtem, mert tőle távol sokkal jobban éreztem egész magyarságom nevében annak a hiányát, amit odafönn megszerettem.

NINCS TAVASZ

Füttyös, szeszélyes április, ki szertebontod
a rügyeket: mit sugdosol nekem bolondot
és szépeket? Nem csapsz be többé, meg nem indít
a szód rohamra, pedig benned bízva mindig,

ha százszor elestem, felálltam. Csak «előre»
van számomra — s te vagy ennek gondos őre —
hittem, mikor a monte Palatinón álltam.
A rossz kifujta mérgét, hét próbát kiálltam,

s te borítottál fölém smaragdszínű sátrat
babérból és rózsából. Szem már sohase láthat
másként, csak boldogabban, nincsen visszaút.
Pedig van, ó, csak az van, számomra kaput

nem társz, hogy szabaduljak. S mit pazarul adtál,
mind visszavetted. S tudom: nincs tavasz, a naptár
mutatja csak, húsvét van, — s nem feltámadás,
pünkösd, — s nem győz a lélek. Ugyan, kell-e más

számládra való, április? Már nem viszed
többé új marsra tagjaim és nem hiszek
tüzes távoli szóknak, melyek durva sorsom
falán dübögnek, mint rögök a koporsón . . .

Mihály László

KÖVEK EGY NAGY MAGYAR ÁLLAMFÉRFI SZELLEMI SZOBRÁHOZ

Irta: *Bobula Ida*

Nemrég leplezték le gróf Klebelsberg Kuno volt kultuszminiszter szobrát. Most másik szellemi arculatának szobormását próbálja felépíteni hosszabb tanulmányban, apró mozaikkövekből Bobula Ida, akinek alkalma volt ezt a kiváló egyéniséget közelről szemlélni és lelke legmélyéig megismerni. Bobula Ida műve elé Marcel Brionnak ezt az axiómáját írta: — Egy ember nagyságának talán legbeszédesebb és legigazmondóbb jele az a készsége, amellyel szabadon és csorbítatlanul bele tud helyezkedni faja multjába és jövőjébe. A hosszú tanulmányból az alábbiakban közlünk néhány részletet.

A HOLD-UTCÁBÓL a Báthory-utcánál kiszélesedő terecske közepén örökmécs jelöli a helyet, hol nyolcvannyolc év előtt földrebukott Batthyány Lajos gróf véres teteme. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium ablakai erre a térre néznek.

A huszas esztendőkben az első emeleti sarokszoba ablakában gyakran tűnt fel egy magas silhouette. Jött és távolodott, gondolkodva fel és alá járkáló férfi alakját sejtetve. Néha megállt és egy percre kitekintett az ablakon Klebelsberg Kuno gróf.

*

Közel tíz évig irányította a magyar kultúrpolitikát innen, ebből a megviselt, szürke épületből a csonkaország nagy minisztere. Ez a rideg, kedélytelen ház volt a főhadiszállás, csupasz lépcsőjével, tekervényes folyosóival, közepén a nagy miniszteri várószobával, melyben volt miniszterek képmásai nézték búsongva a kimondhatatlan színű, avult tapétát és rongyos szőnyeget. Fényűző hajlam jeleit ott hiába kereste volna akárki.

A zsúfolt előszobában a titkárok viaskodva tartották féken az emberáradatot. Vidéki tanítónők, ujságírók, plébánosok, apácák, egyetemi tanárok, színésznők, teljes díszbe öltözött öreg katonák, a tudományos intézetek fiatal tisztviselői és a minisztérium referensei méregették egymást és a terem egyetlen izzó vágy volt: bejutni! bejutni! Beszélni személyesen a miniszterrel...

Klebelsberg Kuno gróf különös jelenség volt. Furcsa járásával mintha a földet taposta volna, vonásai pedig valami rejtélyesre emlékeztettek, talán egy titokzatos mitológia bölcs és szomorú, madárszerű eudaimonára.

Ha látó ember került szembe véle, azt első pillantásra lenyűgözte a lényéből áradó hatalmas, transzcendens erő. Akinek ilyesmihez nem volt érzéke, annak a halkszavú, simamodorú államférfi, lebocsátott szemhéja mögül és lagymatag kézfogásában, semmit sem adott önmagából.

Őt csak lélekkel lehetett felfogni, — ahogy ő is mindig a lelke felé próbált fordulni annak, aki szemben állt vele.

Az emereket gyakran zavarba hozta, hogy félig lehúnyt szemmel figyelte őket. Ilyenkor — úgy mondotta —, lelki szemeivel igyekezett meglátni a másik ember lelki arcát. Csak ez az arc érdekelte, ha üresnek találta, akkor kárbaveszett nála minden külsőség, ami emberekre hatni szokott: nők szépsége, férfiak eleganciája, ékesszólás vagy megnyerő modor. Nem vette észre, Ha viszont értékes lelket látott meg, akkor szintén nem számítottak az esetleg terhelő külsőségek. Az ilyennek magától értetődő természetességgel lett segítő szövetségese, aki nemcsak az állam reábízott hatalmával, de saját ötletességével, zsenialitásával, ezzel az igazi Isten kegyelméből való hatalommal is tudott segíteni, lehetetlennek látszó helyzetekben megoldást, elgondolást, megnyugtatást adni.

*

Tisztviselői közül mégis sokan féltek tőle. A miniszter kiismerhetetlen — suttogták. — Tudták, hogy akit egyszer tehetségtelennek talált, azt elejti, elteszi valahová, ki az ő munkája útjából. Első impresszióból ítélt, nagyon élesen és többnyire jól, de a módszer természetéből folyólag néha igazságtalanul is. Ha utólag mégis ilyesmin érte saját magát, ez nagyon bántotta és igyekezett jóvátenni a dolgot. Sokszor félreállított értékes embert is, ha az ellenkezésbe került tikos céljaival és nem mindig érthető módszereivel.

Különösen mély lelki ellentét volt közötte és a nyílt, kemény, egyenesbeszédű, tiszántúli jellegű magyar embertípus között, — ezek értetlenül és megbotránkozva nézték zárkózott lényét, tekervényes útjait, «jezsuita» módszereit, roppant elaszticitását. S ha nem is voltak tőle ennyire távol a barokk Dunántúl magyarjai vagy a fejedelmi Erdély hallgatag székely urai — közel hozzá csak kevesen jutottak. Egész közel pedig talán soha senki — egyedüljáró lélek volt és maradt.

Aki másban is mindig a lelket kereste, természetes, hogy saját megjelenése külsőségeire sem helyezett súlyt. Öltözködése keresetlen volt, ruháinak szabása sem jó, sem rossz, éppen tűrhető. Egy-egy fekete-fehér nyakkendőt éveken át lehetett látni rajta, leggyakrabban azt, melyet igazán erősen kellett megnézni ahhoz, hogy kitűnjön : diszkrét mintája nem más, mint a trianoni kereszt kontúrja. Ez meglepetés volt annak, aki tudta, hogy ő soha nem viselt volna valami olyan feltűnőt és kiáltót, amilyen egy jelvény. Ezt a nyakkendőt is bizonyára abban a jóleső tudatban hordta, hogy tízezer ember közül legfeljebb egy fogja észrevenni a mintáját. Az utolsó években már enyhén kopni kezdett ez a kravátli, de ő Tisza István mondását idézte : «Decet virum neglectum esse». Magyarul ez annyit jelent — fordította szabadon —, «hogy a férfiember ne legyen piperkőc».

Mert az elhanyagoltságnak azt a fokát, ami másokkal szemben már udvariatlanság volt, még kevésbbé szerette. Megesett, hogy nyilvánosan rápirított egyik osztályfőnökére, aki egy estélyen borotválatlanul ült egy hölgy mellett. Őt magát borotválatlanul sohasem lehetett látni, erre még nehéz betegségében is gondja volt.

*

Annyira udvarias volt, hogy legkisebb alárendeltjeitől is úgy kérte a köteles szolgálatot, mintha szívesség lenne, ebben azonban nem volt a mesterkéltségnek egy árnyalata sem.

Megjelenése és érintkezési módja annyira keresetlen volt, hogy az avatatlanok előtt, szinte jelentéktelennek tűnhetett. Nem állította önmagát piedesztálra, sőt — és különösen közeli környezetével szemben — nagyon közvetlen hangot használt. Azok előtt, akiket politikai tanítványainak tekintett, apróra elmagyarázta módszereit, ismertette tapasztalatait, analizálta a politikával foglalkozó embert, gyengeségeivel, hiúságaival —, ilyenkor önmagát sem kímélve. Volt, aki előtt nem titkolta nagy álmait, kétségeit és szenvedését egy emberfeletti feladat és felelősség súlya alatt. Volt, aki közelről láthatta egyszerű, igénytelen emberi életét, hideg ebédjét a fatálcán és az aszpirint, amit dobozszámra fogyasztott kínzó fejfájása ellen. Mégis ő az a kivételes nagy ember volt, aki mindvégig nagy maradt az inasa szemében is. Éppen azok, akik valamilyen réven közelébe kerültek, érezték legerősebben lénye rendkívüliségét, azok sejthették meg benne az annyira emberi vonások mögött a nagy elhivatás titokzatos jegyeit. Akikhez a legjobb volt, nem tudtak megállni előtte bizonyos belső megrendülés és elfogódottság nélkül. Titkárát, aki naponta referált

neki, láttuk kapkodni és félig nevetve panaszolni: — nem tudom milyen boszorkányság ez, igazán nem félek tőle, de mikor bemegyek hozzá, mégis mindig elvesztem a fejem!

Nem szervilizmus volt ez, de annak előérzete, hogy akiket ez a nagy lélek munkatársainak nevezett és tartott, az ő környezetében töltött esztendők emlékét egykor féltve fogják őrizni, mint az élet nagyon drága és szent ajándékát.

*

Nagy íróasztalán mindig rend volt, nem tűrt rajta heverő aktákat. A bronz tintatartó mellett egy kis Tisza-szobor, Prohászka üveg alá foglalt lila pileusa, a Rákosi Jenő által ráhagyott írótoll, egy római agyagmécs és egy kék cseréptálka álltak.

Ha ezek a holmik beszélni tudnának, fejezeteket mondhatnának el Magyarország újabbkori történetéből. Előttük rajzottak a képviselők, főispánok, pártvezérek — az egész boszorkánykonyha, melyet csak a hatalom csúcsairól lehet megismerni — ott sem mindenkinek. De aki megismerte, annak a szája körül megmarad egy finom, fanyar vonás...

*

— Semmisem lúgozza ki az embert érzelmileg úgy, mint a hatalom — mondotta Klebelsberg. A hatalom rosszá tesz. Az ember rengeteg támadásban részesül és ezek nagyrészt igazságtalanok. Az igazságos támadás önkritikára nevel, az igazságtalan azonban dühre és bosszúra ingerel. Sok dícséretet is kap, aki hatalmon van, de ennek csak kis része elég őszinte vagy szellemes ahhoz, hogy mást váltson ki az emberből, mint a hízelgésnek járó megvetést. Az ember idővel érzéketlenné válik mindezek iránt és állandóan küzdenie kell önmagával, hogy ne veszítse el teljesen az emberek és emberi sorsok iránti éredeklődését. Pedig aki ezt elvesztette, az már nem való a hatalomra.

Ő megőrizte mindvégig ezt az alapvető jóakaratot. Sok éven át fogadta tizenegy órától sokszor késő estig az embereket, akik rendkívül sok idejét és energiáját vették igénybe, — igyekezve segíteni bajaikon.

*

Néha adódott tréfás eset is. Egyízben felkereste egy öreg grófnő, lelkére akart kötni egy ügyet, melyre úgymond, nagyon nagy súlyt helyez. Ki akar neveztetni valakit.

— Hogy hívják az illetőt? — érdeklődött udvariasan a miniszter — mire kiderült, hogy a névvel egy kis baj van, az öreg hölgy nem emlékezik rá.

— Milyen állásra pályázott a pártfogolt? talán ebből kideríthető a neve?

— Ezt is tudtam, de elfelejtettem — mondta zavartan a grófnő.

— Hogy átsegítsem a kínos helyzeten, másról kezdtem beszélni — mesélte a miniszter. — Egyideig csevegtünk, akkor búcsúzott. Az ajtóból azonban még egyszer visszaszólt: — De úgy-e, teljesíteni fogja a kérésemet, kedves Klebelsberg?

*

Ilyen tiszta humor azért nem sok akadt a szürke áradatban. A miniszter szomorúan mondta: — Ez mind magánügy, magánérdek, protekció. Félek, hogy a protekció el fogja mosni ezt az országot . . . Közügyben senki sem jön.

Ő maga fogalmazta az ösztöndíjtörvény indokolását, mely kimondja, hogy a jövő szempontjából annyira fontos szelekció dolgában a döntés nem bízható a miniszterre, aki a parlamentáris államforma mellett nem lehet független a protezsálóktól.

A gáncsoskodást nem szerette, de becsületes, őszinte kritikát a munkájával szemben mindig elfogadott. Mégis, időnként mikor egy-egy nagy elgondolás foglalkoztatta, érzéktelenné vált minden egyéb iránt. Védekezett a melléktekintetek, a meggondolásra, habozásra, megalkuvásra késztető argumentumok ellen. A szó fizikai értelmében tudott süketté válni környezete és legkedvesebb munkatársai minden igyekezetével, rábeszélésével szemben, azok legnagyobb kétségbeesésére. Ő pedig, ha lelkét egyszer hozzákötötte egy irány árbocához, akkor hajózott rendületlenül és sokszor viasszal a fülében, mint a szirének zátonyai között Odysseus.

*

Állandóan a jövőnek dolgozott. Az eléje kerülő emberek közül a fiatalokat figyelte legerősebben. Ha egy-egy diákban, tanársegédben vagy fiatal hivatalnokban tehetséget látott felcsillanni, roppant érdeklődéssel fordult feléje és rögtön egyengetni kezdte az útját. Az ilyen emberektől nem sajnálta az időt, behatóan foglalkozott apró-csperő ügyeikkel.

— A kultuszminiszter orchidea-kertész — mondotta — annak a legjobb cserepekkel egyénileg kell foglalkoznia.

MAXIM BOGDANOVICS

AZ ÖTÖDIK EVANGÉLIUMBÓL

– JÉZUS ÉS A HEGEDŐS –

Sztripszky Hiador fordítása

Ez a kis írásremek a dalnak magasan szárnyaló himnusza, valósággal dicsőítő apotézisa. Mély gondolatainak értékét a naív régiség alakja mégjobban emeli ki. Szerzője a fehér oroszok (tehát az ukrán etnosz egyik ágazata) irodalmának igazi büszkesége. Ez a magyarban ismeretlen irodalom még sok ilyen terméket rejteget.

1. Maxim írástudó könyvének kezdete.

2. Mikoron elvégződött a világ teremtésétől való hétezerdik esztendő, Jézus újból leszállott a földre és járt rajta, hogy beteljesedjék, amiről a próféták szólottanak.

3. És béjárta vala a mi országunkat is egészlen: járt a Minszk-vidéken és Vilno határaiban, Mogilev földjén és a Dvinán-túl való tartományokban.

4. És Véle valának Szent Péter és Szent György. De senki az emberek közől nem ismeré fel Őt.

5. Merthogy meztiláb járának, födetlen fővel, és fehér darócból vala a gunyájuk, pedig nem ilyesmit vártak az emberek.

6. Ezért senki sem vete reájuk ügyet, amikor aratásnak idején a dolgos nép között forogtak. És a nap tüzesen sütött alá.

7. Megszólala Péter, mondván: «Uram, ím a fehérorosz nép hogyan verejtékezik-bajlódik a búzatáblákon, mindenki serényen munkálódik, csak ím, ez az egy ember ül amott tétlen, hűsölve a fának terebélyes árnyékában hegedője mellett».

8. És mondá neki Jézus: «Ne korhold szegényt, látod, hogy hegedős! Hallga csak, kinek a nótáit zengik ott a búzatáblákon? Bizony, ezé az emberé mindaz a sok nóta, ne illesd hát szegényt nehéz szavaddal.

9. Mert nincs igazuk azoknak, akik szívükben így szóla-

nak: haszontalan nép a hegedős! Bizony, mondom néked, eljő a dolgosokra is a fájdalom órája és kicsoda hajtja el róluk a bánatot, hacsak nem a hegedősnek az ő dalai? és ha a vigasság napja vagyon, bizony megest csak őtet szólaltatják meg».

10. És tanítván őket mondá: «Dallal fektetik az ember fiát a bölcsőbe és dallal bocsátják alá sírjába.

11. Minden napnak megvan az ő terhe, de mikoron megháborodik az ember lelke, bizony csak a dal az, ami őt lecsillapítja. Becsüljétek hát meg dalaitokat!

12. Bizony, még a békák is dalolnak a maguk szaván a mocsarakban, és ti nem volnátok jobbak emezeknél?»

13. Igy tanítgatá őket Jézus. De Péter, hallván eme szókat, ellenkeze Véle, mondván: «Mester, ezen a fehérorosz vidéken igen sok a szegény ember, akinek ennije sincs mit; vajjon hát nem gyúlad-e ki a szégyentől ennek a hegedősnek az orcája, amikor nótáival éppen az ilyen szegénységhez beállít?»

14. Felele néki Jézus e szókkal: «Bizony, nehéz a sora ennek az elnyomott szegénységnek, miért vennéd el hát éltüknek ezt a szépségét is? Kevés az, ami nékik adatott — szükséges-e tehát, hogy még kevesebbjük légyen?»

15. És a hegedőshöz fordulván, kérdé tőle: «Mikor dalolnak nálatok az emberek?»

16. És a hegedős mondá: «Uram, nálunk karácsonykor dalolnak, meg farsangban, és húsvétkor; pünkösdre, tűzugráló János napján, Péter-Pálkor, aratás fején, aratóban és aratás farkán;

17. dalolnak, ha gyerek születik, ha keresztelik; dalolnak a bölcső mellett s maguk a gyerekek is dalolnak játékaikban; dalolnak a fonóban, kalákában és lakziban; dalolva vonulnak be katonáékhoz és minden más alkalommal is. És így egész éven át szoktanak dalolni».

18. És mondá Jézus Péternek: «Te sajnálkozol a szegény nép sorsán és megszólod az ő dalaikat, ámde az éhes szegények nem így beszélnek. Eleven a lélek ebben a népben bizony csak a dalaival.»

19. Megint megszólala Péter, mondván: «Ám legyen, ha

még valami jó és tanulságos volna a dalokban, hagyján, hogy a szépség mellett haszon is háramoljon belőlük. De így . . . ?»

20. És válaszolá néki Jézus: «Nincsen szépség haszon nélkül, mert maga a szépség — ez a lélek haszna».

21. És tanítván őket, mondá: «Nézzetek körül: nem búzatáblák rengenek-e itt körültünk?

22. Nehéz munkával munkálá meg őket a gazda s íme, a szálak között búzavirág is termett a földjén.

23. És mondá szívében némelyik gazda: Eh, csak a termésemet csökkentik ezek a kék virágok, mert bizony telikalászú búza is nőhetett volna a helyükön. Megyek és kitépem őket onnan, legyen több a búza.

24. És kezét emelvén a kék virágokra, szaggatá őket. De nem bírta őket kiszaggatni, mert sok vala a búzavirág a termő televényföldben.

25. Bizony-bizony mondom néktek, virágot is terem a lélek televényföldje a kalász mellé. Jó dolog kalásznak lenni, de boldog az, akinek megadatott, hogy búzavirág lehessen. Mert minek a kalászok, ha nincs köztük búzavirág? Nemcsak kenyérrel él az ember, becsüljétek meg hát dalaitokat. Kincsetek ez, amit rozsda meg nem rág, lopó el nem visz».

26. És ezeket mondván, meghallá az arató lányok danáját és így szóla: «Hallga csak, mit mond e dalnak az ő szava? Ezt emberek szerzették, akik jól tudják, mit ér a búza!

27. És ők figyelének a dalnak szavaira: «Nincsen szebb virág, mint a búzavirág».

28. És elhallgata Péter és némán tova haladának mindhárman.

29. És Jézusnak az ő meztélába nyomokat hagyott az útnak meleg, puha porában, amerre csak haladt.

30. De jaj néktek, emberek, mert már régen betapodtátok az Ő nyomait. Sokan haladtok a lábanyomán, de kevesen követitek. Amen.

A 60 ÉVES EÖTVÖS-SZOBOR

Irta: *Mesterházy Jenő*

Ezernyolcszázhetvenkilenc május 25-én valóságos népvándorlás indult meg a pesti Dunapart felé. Rengeteg ember özönlött át a budai oldalról is a büszke Lánchídon, hogy annak pesti hídfőjénél kissé jobbra fordulva, elérje a mai Trieszti Biztosító Intézet, Dunapalota és a korzó által közrefogott kicsi térséget, amelynek közepéből mauthauseni gránittalapzaton magasodott fel egy lepellel letakart szoboralak, melyről egyelőre csak annyit lehetett látni, hogy minden mellékalaktól mentesen baljában tart valamit, jobbját magyarázóan előrenyujtja, miközben egyet mintha előre lépne . . . A sokaság nagy része az eltakaró lepel ellenére is jól el tudta képzelni a talpazaton álló, majdnem négy méter magas bronzalakot, hiszen a képes ujságok sokat foglalkoztak ezzel a szoborral, mert ez volt az első nagyméretű emlékmű a fővárosban, amelyet magyar szobrász készített. Azután nemcsak az volt az érdekessége ennek a szobornak, hogy magyar művész volt a mestere. Bámulta a sokaság ezt a még le nem leplezett szobrot azért is, mert megbizonyosodott róla, hogy valóban ott áll a talapzaton és csak órák kérdése, hogy pontosan délben lehulljon róla a szépségét elfedő takaró. Nem akarta ugyanis senki sem elhinni Budapesten, hogy öt év alatt itt elkészüljenek egy nagyszabású szoboralakkal. Hogyisne, amikor József nádornak a szobrát 1857-ben rendelték meg a müncheni Halbig Jánosnál és 12 évig kellett rá várakozni, amíg végre leleplezhették. Pedig ez a József nádor-féle szobor is legfeljebb fél méterrel magasabb, mint ez a dunaparti és nem művészibb emennél, mert ennek értékét és szépségét az akkor legkiválóbb bécsi szobrász, Zumbusch Gáspár is elismerte. Azután majd mindenki tudta Budapesten, hogy két nagy emlékszobor volt előkészületben. Már 1865-ben hirdettek pályázatot a «Legnagyobb Magyar», gróf Széchenyi István emlékére és a pályanyertes művészt, a sátoraljaujhelyi születésű Engel Józsefet kétszer is utasították pályanyertes művének átdolgozására. Nem is csoda azután, hogy Széchenyi István szobrára még mindig várni kellett, pedig a pályázatot már 14 éve tették közzé. Azután közben Petőfi szobrának az

elkészítésével is megbízták a híres Izsó Miklóst 1871-ben és a szobor még mindig nincs ott, ahová tervezték, tehát a pesti Dunaparton, ahol ma is áll, közel a nem egyesült görög-keletiek templomához. — Közben, míg ezeket a szobrokat várta a nagyközönség, megszületett ez a harmadik, a báró Eötvös Józsefé, mindössze rövid öt esztendőn belül.

Mivel magyarázhatjuk ezt a rövid időt, amely akkor még valóban nagyon szokatlan volt, hiszen évtizedekig kellett várni a csekély számban születő magyar szoborművekre? Talán éppen azért siettek Eötvös szobrával, mert megúnták már azt a sok huza-vonát, melyek az addigi szoborbizottságok és a hatóságok eljárását jellemezték. Azután még fontosabb magyarázata a gyorsaságnak az a nagy népszerűség, amelynek Eötvös József báró az egész országban, de különösen a fővárosban örvendett. 1871 február 2-án bekövetkezett halála olyan széleskörű, mély részvétet keltett, hogy már február 8-án határozta el Pest városának közgyűlése, hogy a magyar reformok e nagy emberének, Széchenyi, Kossuth, Deák nagy kortársának, a kiváló államférfinak, költőnek, írónak és bölcsésznek az emlékét minél előbb egy hatalmas szobormű hirdesse a főváros területén. Nagy összeggel, 5000 forinttal indította meg a közgyűlés a gyüjtést, melynek összege rohamosan növekedett. Mindjárt az első adományozók között volt Erzsébet királyné 1000 forinttal, aki különösen nagyrabecsülte báró Eötvös Józsefet. Ő volt segítségére magyarnyelvi tanulmányainak a tökéletesebbé tételében. Állandó levelezésben állottak, melynek legszebb emlékeit még ma is csak meghatva olvashatjuk a királyi Várpalotában elhelyezett Erzsébet királyné-ereklyemúzeumban.

Eötvös báró halálának első évfordulóján már olyan összeg volt együtt, hogy szóba jöhetett a szobor helyének a kérdése. Az Erzsébet-tér északnyugati sarkára gondoltak, mert itt állott az a ház, amelyben Eötvös József báró éveken keresztül lakott. A Közmunkatanács azonban nagyon helyesen rámutatott arra, hogy ez a hely nem alkalmas egy nagyméretű szobor felállítására. Ekkoriban kellett dönteni Petőfi Sándor szobrának elhelyezéséről is. Igy terelődött a figyelem a Dunapartra és így határozták el, hogy a pesti Dunapart palotasorának a déli végére helyezzék el Petőfi szobrát, északi részére Eötvösét. Ekkor nevezték el a kis térséget Eötvösről és ekkor határozták el, hogy a megalkotandó szoborral szemben sok kívánalommal nem lépnek fel, nehogy nagyon korlátozzák a pályázó művészek elgondolásait. Csak azt kötötte ki s szoborbizottság, hogy Eötvös alakját

élethűséggel és «jelleméhez híven, művészi felfogással kell ábrázolni». — Még így is attól tartottak a szoborbizottság tagjai, hogy kevesen lesznek a pályázók. Ezért külön felkérték Engel Józsefet és Izsó Miklóst, hogy ők okvetlenül adják be pályázatukat. Ezért a munkájukért már előre felajánlottak nekik 500—500 forintot.

Mindenki azt hitte, hogy a két kiváló szobrászművész valamelyike nyeri majd el a pályadíjat. Nagy volt azután a meglepetés, amikor a titkos pályázat nyertese egy Bécsben dolgozó hazánkfia, az 1843-ban Zólyom-Jakabfalván született Huszár Adolf lett, aki Bécsbe annakidején azért ment, hogy ott a bronzöntés technikáját sajátítsa el. A bécsi Fernkorn, majd a Bécsben működő báró Vay Miklós műhelyében megtanulta a szobrászatot és mikor olvasta az Eötvös-szobor pályázati feltételeit, pályaművét ő is benyujtotta. Ezen csak csekély változtatásokat kívánt a szoborbizottság és amikor azt Bécsből kiegészített szakértőbizottsággal felülbíráltatták, csak a legteljesebb elismeréssel fogadták a 31 éves fiatal művész munkáját.

Az elkészítendő agyagmintáért Huszár négy részletben 10.000 forintot kapott. Örömében még külföldi tanulmányútra is elindult, hogy az ott szerzett tapasztalatok alapján annál tökéletesebb munkát alkothasson. — Visszaérkezve, eléggé hamar elkészült bronzszobrának a mintájával. — A talapzat tervezését Ybl Miklósra bízták. A gipszmintát pedig kiöntésre Bécsbe szállították. A bécsi császári és királyi fémöntőben azonban baleset érte a szobrot. Újból kellett önteni. Ha ez be nem következik, akkor Pest-Buda csodájára már 1878. májusában megtörténhetett volna a leleplezés. De így is nagy volt az érdeklődés. Hiába volt 1879 május 25-én rekkenő hőség. A tömeget ez nem tartotta vissza attól, hogy minél nagyobb számban megjelenjen az avató ünnepségen, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia vezetősége rendezett.

A leleplezés előtti órákban az Akadémia ünnepélyes közgyűlést tartott, melyen gróf Andrássy külügyminiszterrel az élen megjelentek hazánk előkelőségei is. Annak befejezése után az ünneplő akadémikusok és az előkelőségek a szoborhoz vonultak, ahol az Akadémia közgyűlésén báró Eötvösről megemlékező akadémiai elnök: gróf Lónyai Menyhért mondotta a szoboravató beszédet, kiemelve az ünnep különös jelentőségét abban is, hogy «hazánk fővárosában, az ország szívében, annak legdíszesebb pontján az első emlékszobrot leplezzük le, melyet a nemzet önkéntes adakozásából, egyik legkitűnőbb államférfiának

és költőjének, Eötvös József bárónak emelt. E helyen illeti meg őt az emlék, mert itt született, itt élt és halt meg. — E szobor nem annyira az ő dicsőségét hirdeti, mint a mi hálánkat. Az ő dicsősége műveiben él, vagy amint jóslásszerűen mondá—eszméi győzedelmében. Ezen szobor által az államférfiút tiszteljük meg, aki annyi hazafiassággal és sikerrel fáradozott nemzete felemelésén; a költőt, aki szívünk legnemesebb érzéseit zengette, az embert, aki a részvét, az emberiség és jóság megtestesülése volt. Áldott legyen emlékezete, szolgáljon követendő például és buzdításul nemzedékről-nemzedékre, a legkésőbbi utókorig. Adja a Mindenható, hogy a hatalmas Duna partján emelkedő e szobor számos évszázadokon át fennálljon a hatalmas Magyarország és megelégedett magyar nemzet virágzó fővárosában» . . .

A beszéd befejezése után zúgó éljenzés közben hullott le a takaró a szoborról, melynek élethűségét mindenki elragadtatással szemlélte. — Akik 60 évvel ezelőtt ott szorongtak ezen a szép ünnepélyen, azok szinte kivétel nélkül még látták életében is a nagy embert, tehát méltán dícsérhették az ügyes szobrászt, aki megelevenítette. Magyar ruhában, fedetlen fővel, vállán szépen redőzött köpenyben mintázta meg Huszár az első magyar kultuszminisztert, balkezében irattekerccsel, jobbját szónokló mozdulatra felemelve. A Huszár Adolf idejében divatozó realizmusnak megfelelően a művész nem is törekedett másra, mint élethűségre, annak megéreztetésére, hogy egy nagy író és államférfi előtt állunk, aki eszméit mint politikai és akadémiai szónok is hatásosan terjesztette.

A szobor leleplezéséről megemlékező egykorú kritikus meg is jegyezte, hogy «a kezelés és kivitel egészen realisztikus s a művész e tekintetben a modern szobrászati technika vívmányait erőteljes bravúrral tárja elénk». — Nagy megelégedéssel hasonlította össze a kritikus az új szobrot a kereken tíz évvel előbb leleplezett József nádor-szoborral, amely a müncheni Halbig Jánosnak az alkotása. «Nem akarok összehasonlítás által az áldott emlékezetű József nádor szobrának ártani, de azt az igazság érdekében el nem hallgathatom, hogy egy magyar művész jelenben a külföld egyik ismertnevű szobrásza fölött ülte diadalát. — Az első nagyszabású mű, mely Huszár erőteljes művészi tehetségét élénken tolmácsolja, meglepett s örömteljes bámulattal töltött el mindnyájunkat . . . A művelt és műpártoló magyar közönség büszkén mondhatja: íme, itt van záloga annak, hogy oly monumentális magyar művészünk van, kit tőlünk egykor a külföld is irigyelni fog.»

A talapzat elején olvashatjuk a bronzalak nevét: Báró Eötvös József. A talapzat Dunapalota felőli oldalába pedig ez van vésve: Emelte a nemzet 1879. — A szoborra 64.543 forint gyűlt össze, amelyből — ritka dolog — 24.000 forint megmaradt. Ebből 20.000 forintot az Akadémia kapott, a többit a Kisfaludy-Társaság és a Magyar Irók Segélyegyletének osztották el. Eötvös József még élettelen alakjával is így istápolhatta az írókat és a tudományos intézményeket.

Szobra — legalább eleinte — zarándokoló helye lett barátainak, tisztelőinek. Ma már kevésbbé keresik fel, pedig a szobrok arravalók is lennének, hogy a valóban nagy érdemeket szerzett embereknek ott alkalmi ünnepségeket is rendezzenek. Mikor 1913. október 26-án megemlékeztek a nagy férfiú születésének százéves fordulójáról, «a magyar középiskolák tanárai és ifjúsága» egy bronzkoszorúval körülfont márványtáblával, aljában nyitott könyvvel díszítették fel a szobor talapzatának alsó felét «országos ünnepük alkalmával». A nyitott könyv két lapjára Eötvös egyik legszebb ötversszakos költeményének, a «Végrendelet»-nek 7. és 8. sorát vésették fel: *Eszméim győzedelmelegyen emlékjelem.*

TAVASZI VIRÁGOK

Tavaszi virágok! Szeretném szépségetek megfogni
és a szavak zárt soraiba rejteni csodálatos
pompájú testeteket, hogy ne múljon el az idő
és a hervadó órák kegyetlen karjaiban.
De a szavak merevek, hajlékony szívetekhez
támasztva és leperegnek a gondolatok is,
csak a szem és ecset közelíthet meg,
hogy valamit maradandóvá faragjon belőletek,

mert szépségetek illanóbb
mint az öröm érintő-tűnő szárnysuhanása,
illanóbb, mint a szerelem,
amelynek napjai meg vannak számlálva.

Nagy Méda

CSAK KÜLFÖLDIT...

A könyvnapon az egyik sátorhoz odalépett egy ismeretlen úriember, s miután megérdeklődte, miféle műveket árulnak a sátorban, fölényes vállrándítással kijelentette: «Sajnálja, de ő csak külföldit olvas». Úgy értve: magyarra fordított idegen művet. S mindezt olyan arckifejezéssel mondotta, mint az egyszeri udvarló, aki frakkba vágta magát és úgy állított be a leányos házba megmondani az ámuló családi plénum előtt: reám pedig ne számítsanak! Ez az ismeretlen könyv nem vásárló legalább őszinte volt, amikor lesujtó nyiltsággal megkockáztatta eme kijelentést: mások megelégedtek azzal, hogy talán hasonló okból, feléjük sem néztek a könyvsátraknak a három napon. Csak külföldit! Az a kitartó és következetes munka, ami a sajtóban és a színpadon folyt mostanáig, elérte a célját. Talán jobban is, mint ahogy azt az idegen imádók gondolhatták volna.

Nehogy félreértsenek! Jól tudom, hogy a szellem útjában nem lehet vámhatárokat és országhatárokat emelni. A szellem internacionális, vagy inkább supernacionális. Itt nem az irodalom régi vagy modern külföldi klasszikusairól van szó. Kinek jutna eszébe Shakespearet, Molierèt, Flaubert-t, Dickenst, Claudelt, Mauriacot s másokat kirekeszteni a magyar szellemi érdeklődés köréből?! De igazi magyar költőt és írót mégsem szabad kiszorítani középszerű vagy selejtes irásmű kedvéért, csak azért, mert az — külföldi. Ha behozunk valamit, az valóban arra érdemes legyen, ne pedig agyonreklámozott tákolmány. Olyasvalami, ami saját hazájában senkinek sem kell, legfeljebb a kültelki deszkákon hódit, de nálunk külföldi színpadon «nagy sikert ért külföldi újdonságot» reklámozzák egyes direktorok. Ide tartozik az a szokás is, hogy bárminő külföldi termék sokkal hangzatosabb fizetett reklám-kritikákban részesül az ujságokban, mint a magyar iró annál biztosabban jobb munkája. Igy azután nem kell csodálkozni azon, ha könyvnapon «csak külföldit» jelszóval bárki elfordítja fejét a könyvsátortól. Hiszen odáig jutott már a dolog, hogy magyar írók tetszetős idegen álnevek alá kényszerülnek bújni népszerű kiadványok alatt a kiadó kedvéért, hogy közönséget találjanak s művük kelendő legyen. Az eredeti név legfeljebb mint «fordító» szerepel és a külföldiért rajongó olvasó dehogy is sejti — ahhoz tudni kellene az illető nyelven, de idegen-mániájában mégsem jutott el odáig! — hogy a szenzációs

«külföldi»: angol, francia, vagy német név egyszerűen — átfordítása az eredetinek. **Pasquino**

Szakértők és szakértők

A specializálódás idejét érjük. Az egyes tudományok és ismeretek problématerülete annyira kibővült, hogy természetszerűen kialakultak keretükön belül kisebb tagozódások. A polihisztorok ideje lejárt. Már nem lehet mindent egyformán kielégítően tudni. Ez a specializálódási folyamat meghozta a szakértőket. Különösen a napilapoknál minden kérdésnek megvan a maga szakértője. A katonai dolgoknak éppen úgy, mint a kisebbségi kérdésnek, a tuniszi problémának, akárcsak a történelmi Magyarország egyes területeinek és nemzetiségeinek. A felsorolást lehetne a végtelenségig folytatni. Ezek közt a szakértők között vannak olyanok, akik becsületes felkészültséggel felelnek meg hivatásuknak, de, sajnos, még többen botcsinálta-szakértők. Ma már ott tartunk, hogy egyké hetes társasutazás valamelyik ország földjén rögtön szakértővé avat akárkit, aki az iskolában megtanult írni és olvasni. Az ilyen valaki felületes és egyoldalú benyomások alapján ítél nagyképűen olyan országról és népről, amelynek a nyelvét sem ismeri. De miért ne tenné, ha van összeköttetése ? Legfeljebb az igazi szakemberek morfondírozhatnak magukban.

Minél kevésbbé fenyeget a rajtakapás veszedelme, annál vígabban folyik ez a kontárkodás. Erdéllyel foglalkozó nagyobb cikk került a kezembe egyik napilapunkban. Erdélyi származású vagyok, tehát érdekelt a dolog. Bélekezdtem, de az első néhány sor elolvasása után kialakult bennem valami ellenkezés, ami fokozatosan növekedett a cikk olvasása közben. A cikk könnyebb műforma hangján, s bizonyos fölényességgel teszi mérlegre az erdélyi magyarság kisebbségi sorsban eltöltött húszéves munkáját és mindezt — enyhén szólva — könnyűnek találja. A cikkíró szerint Erdély és az erdélyi magyarság fogalma csupán erőszakolt fikció és az egész hangoztatott erdélyi sajátosság nem más, mint tájszólásbeli különbség. »Fogalmam sincs — jegyzi meg az írónő, mert hölgy az illető — hogy mi, erdélyiek, hova tegyük magunkat.» Hát ez a megállapítás bizony szomorú és meggondolkoztató. Mert ha «egy magyarországi« veti ezt papírra, jószándékú tájékozatlanságnak minősíthetem, de mit mondjak egy erdélyiről, aki pestiesen szólva « nem *tudja, hova tegye magát*»?! annál inkább különös, mert Ez ismerek itt élő más kiváló erdélyieket, akik soha nem felejtették el, hogy hova tartoznak.

De ez csak a kiindulás, mert tovább jönnek a vádak: Erdélynek nincs világnézete, nincs tömegeket megmozgató jelszava, legfeljebb eszméi vannak, de ezek is, mint aminő például a húsz éven át dédelgetett transylvánizmus, téveszmék. Az egész haszontalan játék! A transylvánizmus «az ősök görnyedt hátú népeit» idézi emlékezetébe, az önállóságukra, a függetlenségre való törekvés csak átmeneti epizód s utána jobban esett beletartozni a nagyobb közösségbe. Erdély nem hozott új életformát, szervezetlen maradt, bátor harc helyett inkább választotta a megalkuvást, s szerinte «a felekezetek között sem omlottak le a válaszfalak». Állításai cáfolatául könnyű lenne felsorolnom akár Dózsa György jobbágyfelszabadítási felkelését, Fráter György alakját, aki Erdélyt a két nagy impérium: a török és a német között tudatosan a magyarság fellegvárává építette. Vajjon kell-e szólnom Báthory Istvánról, Bocskairól, Bethlenről, akik Erdélyt komoly tényezőjévé tették az európai politikának?! Ezeket az embereket aligha lehetne megvádolni azzal, hogy «nem voltak eszméik», hogy nem cselekedtek magasabbrendű elgondolás szerint. Talán a tordai gyűlés vallásszabadságot biztosító dekrétuma haszontalanság volt, valamint az is, hogy Erdélyben lobogott, pislákolva bár, másfélszázadon át a magyarállamiság mécse, s ez a tartomány — ha úgy tetszik — volt az erőgyüjtő háttere a szabadságküzdelmeknek. Talán az erdélyi ősi katolikus és protestáns intézmények, Alma Materek mind a «megalkuvásból» születtek?! Wesselényi Miklós báró reform-mozgalma nem erdélyi gyökerű? S az újabb időkről szólva: a negatívumok mellett — amellyekről az erdélyi magyarság nem tehet — csak elfogult vagy felületes szem nem tudja meglátni az eredményeket. Az is tagadhatatlan, hogy az erdélyi nemzetek között az együttélés folytán bizonyos szoros szálak szövődtek, amelyek láthatatlanul bár, de annál szorosabban összetartják azokat, akik egymás mellett vannak. Itt utalhatok Svájcra: a kis ország hegyein belül három nemzet, a német, francia és az olasz él, s még a két nagy szomszédos állam szociális és minden saját fajához tartozó vért megmozgató eszméje sem tudta szétfeszíteni az állam történelmi hagyományokon kikristályosodott egységét. Ami pedig azt a vádat illeti, hogy «Erdély felekezeties», ezt a legkönnyebben lehet megcáfolni, ha arra a testvéri együttműködésre mutatok reá, amely Erdély történelmi magyar egyházai között az elnyomatás húsz esztendeje alatt mindig

fennállott, sőt erősödött. Éppen a megszállás kezdetén, amikor a «muszáj» eltoloncolt otthonról — jelentették be a magyar egyházak főpásztorai a román kultuszminisztériumnak egy felekezetközi magyar egyetem megalakítását. S nem rajtuk, nem az erdélyi magyarságon, hanem Bukaresten múlt, hogy ez nem sikerült.

Ilyen állításokat tehát a «szakértői» piedesztálról megkockáztatni az erdélyi dolgokban tájékozatlan csonkahazai közönségnek nem lelkiismeretes dolog, bár itt a hiba nemcsak az írónőt, hanem az illető sajtóorgánumot is terheli. Ahhoz, hogy valaki Erdélyhez, vagy bármihez is hozzászóljon, nem elegendő egy sebtiben átlapozott kétes megbízhatóságú forrásmunka, néhány napos oda való kéjutazás, sőt még az sem, ha valaki, mint az írónő — egyik illetékes komoly erdélyi lap állapítja meg ezt —, ujságíró-gyakornok volt két-három évig egy magyar határhoz közel eső nagyváros egyik redakciójában. Felületes benyomásokat ott mindenesetre szerezhetett, de ennyi idő és tapasztalat kevés ahhoz, hogy csalhatatlan és általánosító publicisztikai tanulmányokat írjon, amelyekből csak annyit hihetünk el, hogy valóban «nem tudja hova tenni magát!»

Mme Sans-Gène

Vérengző pacifisták

Ott ülnek a napsütötte kávéházak hivalkodó terraszán. Igazságtalanságról, üldöztetésről, emberi jogok megtiprásáról jajveszékelnek és sóhajtanak, de még mindig nekik van a legjobb ruhájuk, még mindig ők sütkéreznek a kényes dolce farniente virányain. Tele vannak az emberi jogok, a humanitárius eszmék hangzatos jelszavaival. De amint ott a párolgó mocca illata fölött titokzatosan összehajolnak, egyáltalán nem békés álmok szövögetésével töltik idejüket. A legérzékenyebb viharjelzőkészülékei a világpolitikai szelek legkisebb rezdülésének. A legcsekélyebb bonyodalom hírére tágul az orrcimpájuk, mint az ideges paripáé. Rögtön válságot szimatolnak és reménykedve tekingetnek a nyugati demokráciák felé. Sehogy sem tetszik nekik Chamberlain higgadt megfontoltsága. Tiencsintől Danzigig, a moszkvai tárgyalásoktól Roosevelt üzeneteiig dobálják reményük nyugtalan horgonyát. Anglia presztizsét senki jobban nem félti náluk. S olyan érzékenyek mások nemzeti becsületére, mint népies hasonlattal élve az érett kelés.

Ha rajtuk áll: Európa már régen lángba borult. Mert ezek a szilaj pacifisták, ha a saját köreik és érdekeik zavartalanságáról van szó, most titokban mind a háborúra, az általános felfordulásra számítanak. Abban

bíznak és kizárólag csak abban, hogy a hadiszerencse fordulása, még újra belefoghatja az ő vitorláikba a szeleket. Csak ez az egyetlen véres és esetleg az egész kultúrát összeroppantó véres lehetőségük maradt, hogy változást reméljenek és ők napról-napra feszültebb idegekkel lesik ezt a borzalmas tajfunt. Lehet, hogy ők maguk is belepusztulnak az általános zivatarba, de előbb talán még felvillan legalább az ideiglenes megtorlás reményének pisla fénye. Már talán nem is a maguk felülkerekedését áhítanák, hanem inkább csak valakinek a bukását vagy magát a zavart, amelyben senki sem tud olyan veszedelmes ügyességgel, olyan angolna simaságú elsurranásokkal, olyan biztos szimattal halászni, mint ők.

Még mindig a puszta-romantika

Nemrégiben kommentálta éppen a *Napkelet* Balbino *Giuliano* volt olasz kultuszminiszter cikkét, amelyben előkelő barátunk igen helyesen mutat reá arra, hogy a magyar nemzetet, a magyar szellemet nemcsak, sőt elsősorban éppen nem az úgynevezett puszta és tartozékai: a csárda, a fokos, a «gullasch» és társai képviselik. Józsemű és igazán látó külföldiek reájönnek arra, amit mi a saját portánkon még mindig nem akarunk észrevenni és meglátni. Még mindig divatban és előtérben van az úgynevezett pusztaromantika, s a közelmult magyar filmjeiben — tisztelet a kivételnek — elmaradhatatlan kellék a züllő magyar dzsentri, kivilágos virradatig való korcsmai dáridó, közben — csak úgy betétként — némi kis nyargalászás a pusztán, búzakalász, akáclomb stb. Hiszen ez *is* megvan, mint egy letűnő világ emléke, de minek kell ezt a multszázadbeli betyár- és pusztaromantikát «prolongálni» s mint «magyar kizárólagosságot» idegen vendégeinknek föltálalni. Mostanában egyik nagy szomszédos állam vezető politikusa járt nálunk, s mint az ujságok beszámolóiból kiderült, a programmban az is benne volt, hogy az illusztris látogatót kivitték a Hortobágyra és megajándékoz-ák fokossal, árvalányhajjal és egyebekkel, a csikósok pedig szórakoztatásul szamárháton végeztek mulatságos futtatást. Nem tudom, hogy bemutatták-e vendégüknek bármelyik nagy kultúrintézményünket, vagy történeti műemlékünket? A megnagyobbodott Magyarországon, hál' Istennek, ez is több akad, és nem tudom, nem jobban érdekelte volna-e az illusztris látogatót mondjuk — a kassai dóm, amely kétségtelenül többet árult volna el a magyar szellemből és értékből, mint a bojtárgyerekeknek sza-

márhátról való bohóckodó lebukdácsolása. Semmi kifogásunk az ellen, ha az idegenekkel megismertetik a magyar puszta kétségtelenül érdekes életét — bár akkor sincs szükség arra, hogy a becsületes pásztoremberekét mint cirkuszi mutatványosokat szerepeltessék —, de ne legyen ez elsődleges és a programmból «elmaradhatatlan» valami. Akkor ne csodálkozzunk, ha még mindig nem ismernek vagy félreismernek minket a külföldön : mert amit egyfelől kiváló tudósaink, költőink, művészeink végeznek künn a magyar nemzet helyes megismertetéséért, ezt a pompás és gyönyörű munkát lerontja másfelől filmjeink egyrészének hamis magyarkodása és lerontják az ilyen külföldieknek szánt, Magyarországot megismertetni akaró «programmok», amelyek nyomán hazánkat Európa közepén feledett exotikumnak, cigány- és csikósországnak, túlkulturáltságba petyhüdt idegek felborzoló vad látványosságnak tekint a külföld. Értékeink megismertetését azokra kell bízni, akik maguk is ismerik azokat, s nem divatjamúlt pusztaromantikával hivalkodnak az idegennek, aki — mit tegyen mást ? — udvariasan mosolyog rajta.

Pasquino

PAULER ÁKOS ÉLETMŰVÉSZETE

Szkladányi Mária könyvéről

Mindazok, akik ismerték Pauler Ákost, vagy a tanítványai voltak, nagy érdeklődéssel várták e könyv megjelenését. «Pauler Ákos életművészete?» Vajjon mit rejt ez a cím? Vajjon megvilágítja-e a könyv a legnagyobb magyar filozófus emberi egyéniségét, amely a maga arisztokratikus zárkozottságában a legnehezebben volt megközelíthető? Tudvalevő, hogy a kathedrán Pauler maga volt az elragadó közvetlenség, a pillanatnyi ihlet hatása alatt alkotó erő, aki szellemének varázsos erejével az első mondatától az utolsóig fogva tartotta hallgatóságát. Pauler Ákos itt minden porcikájában élt, lélegzett, a legközelebb éreztük hozzánk, mert szívvel-lélekkel átélt problémáiban teljes emberi mivoltát is latbavetette. De ahogy elhagyta ezt a kathedrát, a tömeg számára nem létezett többé. Egyszerre körülvette a rendkívüli szellemek magányossága, akiket a környezetük egy pillanatra sem tud eltéríteni attól a nyílegyenes úttól, amelynek követésére elhivatottak. Ez a környezet csak eszköz lehet számukra ; szinte ösztönszerűen olyan viszonyba kerülnek vele, amely hivatásuk betöltéséhez szükséges, amely lelki-szellemi emelkedésüket előmozdítja.

Szkladányi Mária ezt az öntökéletesítést nevezi életművészetnek. Valóban nem mindennapi emberábrázoló képességgel rajzolja fel — úgy látszik tisztán szóbeli úton folytatott eszmecserék alapján — Pauler Ákos portréját. Költői előadásban ismerteti Pauler filozófiájának legmélyebb gyökereit, amelyek lényének fő mozgató erőiből, az ellentétek lüktető erőiből erednek. Megmutatja, hogy hogyan győzte le Pauler az Ész hatalmával, a Szellem fegyelmező erejével mindazt, ami egy magasrendű világnézet és emberi élet kialakításának gátat vetett volna. Megmutatja nekünk az embert, aki a maga, csodálatraméltó lelki erővel kialakított függetlenségében nem várt senkitől semmit, aki mindent megtalált magában, ami az életéhez szükséges, akinek a magány enyhület és lelki szükséglet s csak a hivatása betöltése, a jól végzett szellemi munka tudja igazi örömmel eltölteni lelkét. Ugyancsak finom pszichológiával boncolgatja Szkladányi a pauleri dogmatizmus gyökereit. A szellem maradandóságába

vetett hit, amely megóv az élet elaprózódásától és nyugtalanságaitól, éppen olyan nagy szerepet játszik itt, mint az ösztönszerű törekvés mindenre, ami köt és fenntart, ami klasszikusan nagyvonalú és egyensúlyozott. Vasakarat kellett ahhoz, hogy Pauler ilyen módon mindent ki tudott ölni magából, ami önönlényéből más útra vitte volna. Legnagyobb érdemének tartja saját szavai szerint, hogy legyőzte magában kora betegségeit: a zabolátlan mohóságot az élvezetekben, az üres csillogást a közpályák betöltésében és az örökös újdonságkeresést a szellemi élet köreiben.

Érdekes fejezetek szólnak Pauler Ákos emberábrázoló tehetségéről, amelyben a benne rejtőző művészi alkotó erő tört felszínre. Pauler az Ész hatalmának nagy hitvallója alapjában erősen romantikus hajlandóságú, aki előtt sohasem a reális élet, hanem a vágy, az elképzelés stádiuma a fontos. Ezért nem jutott el soha művészi tehetségének aktív kifejtéséhez. De ettől eltekintve is, ha annak a küzdelemnek a reménytelenségére gondolunk, amelyet minden nagy művész vív azért, hogy művészi vízióját, a benső képet teljes mértékben formába tudja önteni, természetesnek fogjuk találni, hogy Pauler, a személyek és dolgok lényegének szenvedélyes kutatója a művészi élményt még a maga ősi tisztaságában éli át és elvonatkoztatja az érzéki megjelenésétől. Így művészi készsége kifelé csak a fantáziáját különösebben megragadó egyéniségekről adott jellemzéseiben nyilvánult meg. Szerző itt különösen kiemeli Liszt Ferenc egyéniségének elhatározó befolyását Pauler életére. Azok közül az ellenmondások közül, amelyeket éppen a források világos megnevezésének hiányában nem tudjuk, hogy a szerzőnek, vagy magának Paulernek tulajdonítsunk, itt azután egypár élesen tűnik szembe. Liszt Faust-szimfóniájáról a szerző következetesen mint Mephisto szimfóniáról emlékezik meg. De ez még csak külső tollhiba, a furcsaság inkább abban rejlik, hogy interpretálása szerint Pauler egy nagy muzsikust választ eszményképéül, aki nem a zenéjével, hanem az életével hódította meg szívét. Mert — s itt szerzővel idézzük Pauler szavait — «Lisztnek jutott ki a legdicsőségesebb sors, az alkotás, a hitbuzgóság és a szerelem, s mindez a legtökéletesebb egyensúlyban». Liszttel együtt vallja, hogy az alkotás lehetősége hiten alapszik s e hitet csak egy érzelemben kifinomult lény, a nő adhatja a férfinak. De hogy alapjában véve mennyire távol állt Pauler lélekalkata Liszt lélekalkatától, azt szerző a kettő szellemes szembeállításával, éppen az ellentétek kimutatásával világítja meg. De vajjon tényleg Paulernek tulajdoníthatjuk-e

a zenei kifejezésről szóló eszmefuttatást? Szinte érthetetlennek tetszik, hogy Pauler, aki jól ismerte Liszt esztétikai írásait, leveleit stb., aki Lisztről írott tanulmányának előszavában örökértékű, gyönyörű sorokban fejtette ki a zene lényegét, ennyire ellentétbe került önmagával és Lisztnek a zenéről vallott felfogásával? Mert Szkladányi könyvében megvesztegetően költői sorokat olvashatunk a zenéről, de ezek a sorok csakis olyan embertől származhatnak, aki a legkisebb benső kapcsolatban sem áll az élő zenével s így akkor mikor a zenei kifejezést merőben szubjektivisztikusnak, sőt felelőtlennek ítéli, önmaga esik a legönkényesebb és legfelelőtlenebb megállapításokba. Pauler, aki mindenben a magasabbrendűt, az állandót, a maradandót kereste, éppen csak a legeszményibb művészettel szemben helyezkedett volna pszichologisztikus relativista álláspontra?

Pauler többi emberábrázolásait szerző már sokkal szerencsésebb kézzel tolmácsolja. Ezekben különösen egy vonás ragad meg: az a hatalmas idealizáló erő, amellyel Pauler a lelkileg hozzá közelebb álló egyénekben csak azt látja meg, ami a benne rejlő értékek kiteljesítéséhez segíti. Zichy Rafaelnében a vallásos hit a Liszt—Wagner női ideál megtestesítője, Faustban a plátói Eros, Mussoliniben a hatalom és lemondás összhangja, Ayres Cornarosban a végtelen tenger képzetével összeforrt szellemi kötetlenség és szabadságvágy, a Napimádóban a lélek és a szellem egyensúlya, a Stella Mariusban az ősteremtő szeretet segítettek kiteljesíteni Pauler Ákos életművészetét. Bölcs volt, aki jól tudta, hogy távol kell tartani magától, vagy önmagából kell átalakítani a sivár valóságot, az úgynevezett «Életet», ha megakarja őrizni eszményeit. Így szükségképpen el kellett jutnia élete utolsó művéhez, a Theodiceához, ahhoz a világos felismeréshez, hogy magányossága Isten megértésére az alázatba hajló vallásos hitre szorul.

Arra a kérdésre, hogy vajjon Szkladányi Mária szép könyve mennyiben adja Pauler Ákos objektív és hű képmását, csak maga Pauler tudna választ adni. Az azonban kétségtelen, hogy ezt a képmást olyan író rajzolta meg, aki amellett, hogy nagy elmeéllel és világossággal fogta fel bonyolult témáját olyan finom pszichológiai elemzéseknek, képzelőerőnek, ábrázoló készségnek és költői megfogalmazásnak adta tanujelét, amely képeségek szinte predesztinálják Szkladányi Máriát a regényírásra. Ezután teljes joggal várjuk el tőle, hogy ezen a téren mutassa be nem mindennapi képességeit. Ezek a képességek magyarázzák részint a pauleri gondolatoknak túlságosan költői és pathetikus síkra való

terelését, részint az ezekhez a gondolatokhoz fűzött fejtegetéseknek sok egyéni elképzeléssel való színezését, a valóság és a költészet határainak egybeolvadását. S egyet teljesen félreértett Szkladányi Mária: Paulert a pedagógust. Pauler arra született, hogy kathedráról hirdesse eszméit. Mint a művész, aki egyedül az alkotásaiban tudja teljesen kiélni benső önmagát, úgy Pauler is, sehol nem mutatta magát annyira igaznak, nagynak, tudós, emberi és művészi egyéniségének egységében annyira önmagának, mint a híres «Pauler órákon», egy logikai vagy ethikai collegiumának mesteri kifejtésében. Azzal a meggyőző hévvel, azzal az ihletett gyönyörűséggel és elevenséggel, amivel Ő közölte tanait, a legrikítóbb ellentétben áll az az önmagába mélyedt, tanítványai megértésével mitsem törődő, önző tudóstípus, amilyennek szerző Őt lefestette. Hiszen élete utolsó éveiben is — midőn romboló betegsége már meggyengítette fegyelmező erejét —, miért tanusított olyan túlzottan kritikus kicsinyes, megvető, sőt gyűlölködő magatartást a külvilággal szemben? Mert, aki a legmagasabb ethikai eszmények légkörében élt, aki nehéz küzdelemmel harcolt ezeknek az eszményeknek a megvalósításáért, kellett hogy meggyűlölje, a valóságnál sötétebb színben lássa azokat, akik benne, Pauler Ákosban a gyenge, kicsinyes embert hozták felszínre, akik eltérítették útjáról, akik ha ideig-óráig is, de lehúzták Őt a földre.

Igy bármennyire élveztük Szkladányi Mária könyvének gondolatgazdagságát és szépségét, bármennyire elismerjük hőséhez méltó tiszta, emelkedett légkörét, az igazi, a felejthetetlen Pauler Ákos, ahogy sok-sok névtelen vagy kevésbbé névtelen tanítványa lelkében él, az ugyanaz marad: Pauler a kathedrán, azon a fórumon, ahol a legáldásosabb tevékenységét kifejtette, ahol erkölcsi személyiségének teljes súlyával, egy életre szóló értéket adott át azoknak, akik tárt szívvel fogadták be tanításait.

Prahács Margit

Tamási Áron: Szülőföldem *(Révai-kiadás)*

Olvastam már egyszer Tamási Áronnak ezt az új regényét, mikor az «Erdélyi Szépmíves Céh» kiadásában megjelent s erősen kötöttem magam, írok s megköszönöm a pár drága órát, amit szerzett vele. Most a kiadó új ünneplő subába öltöztette a könyvet s én levél helyett sok embernek szólhatok róla. Ahogy újra elolvastam (amint a jólismert ízű óbort jobban esik kóstolgatni, számban az íze), éjfélután elaludtam s

álmodtam. Jóarcú, melegszívű férfival találkoztam a pesti utcán, elmentünk többször egymás mellett a ráösmerés félmosolyával, de nem tudtam rájönni, kicsoda? Egyszer csak visszafordul: Megállok. — Úgy-e, mi ösmerjük egymást? — kérdi. — Én is azt hiszem — felelem — mondd csak a nevedet! — Ám csodálkozásomra idegen nevet hallok, fiatalabb, mint én, nem járhattunk egy iskolát. Mégis szentül hisszük, nemcsak ösmerjük egymást, de jóbarátságban is voltunk. Csak a félig imett derengésben, reggeledőben, bukkanok rá: Tamási Áronnal álmodtam! Ő az, akit ösmertem, azóta, hogy nevével először találkoztam egy erdélyi vékony gyüjteményben, aztán a «Lélekindulás» című első önálló kötetében. Idestova tíz éve már, hogy a sors kezembe adta az «Ábel a rengetegben» kéziratát, hogy kiadót keressek rá. Tudtam, talán az évtized legszebb könyvét találtam meg benne. Ám az egyik kiadó lapjával volt elfoglalva, a másik egy kegyelmes úr munkáját munkálta, a harmadik, kis görbe embeike, megbiztatott, ha nem is most, majd talán jövőre kihozza. Aztán testi mivoltában is találkoztam Tamási Áronnal és ritkán talált úgy az elgondolt kép az igazihoz. Igen nagyon, túl minden íráson becsültem benne az embert, akinek — ma ritka dolog az írástudók konok árulása idején — van írói lelkiismerete. A fájóboldog tudat, hogy nemcsak költő, de népe leglelkének kifejezése adatott meg számára, hivatásának tudója és felelősségvállaló is, aki száz évvel Csokonai után az új Marosvásárhelyi Gondolatok-at elindítja. Amikor a magyar sors beretvahídján kell egy népnek — s köztük millióknak mezítláb — átkelni, milyen ritka az ilyen író, aki népi meséiben, könyvbetótt álmaiban, szinte fékezhetetlen fantáziája szárnyalásában mindig vallja és hiszi, hogy népének szószólója, egy kicsit prófétája kell legyen.

És mégis az álombeli Tamási volt az igaz! Mert új könyvében sok új és meglepő, különös és megkapó van, ami nem volt meg eddigi írói arcában. Mintha a múló évek, élet horzsolása nem hogy keményítették, de lehorzsolták róla a közöny, rossz emberek, rossz szavak kérgét, mely szíve köré kerekedett. Mint a dió, melynek zöld burkát, barna héját kell legántani, hogy a friss fehér és ízes húsára akadjunk, lehántott lélekkel, szinte meztelen áll előttünk a költő, mikor a szülői ház küszöbét átlépi. Most, először, tizennégy könyvével a háta megett, beszél önmagáról. S beszéde örömében és fájdalmában, tragikus sorsok elbeszélésében oly egyszerű és igaz, mint a biblia

nyelve, mutatja ugyanazt a tiszta humánumot, amit életével is példáz Tamási. Beszélt-é valaha jó vagy balsorsáról? Hogy az «Ábel a rengetegben» két évig porosodott kiadók asztalfiókjában és senki sem ösmert rá, milyen kincs van a kezében? Fog-e beszélni valaha is arról, hogy ez az új könyve, a «Szülőföldem» ennek az évtizednek talán legjobb, legszebb magyar írása, elsiklott a politikusok és könyvárusok vásári zajában? A következő nemzedék neveit sem fogja már tudni miniszteréknek és népvezéreknek, de ez a könyv éke és dísze lesz a magyarságnak, míg magyarul olvasni fognak. A napilapok hasábjain, a vezető cikkekben, írt-é, szól-é méltóképpen az írók vezérek közül egy is a «Szülőföldemről?»

Mi ez a könyv? Címében írója szerényen «Hazai tudósítás»-nak nevezi. Nem regény, nem is keretes elbeszélés, valami mindkettőből. A meglett férfi hazatér szülőfalujába, gyermeki érzéseiről gyón és édesanyjának áldozik. Négy generáció fametszetszerű, egészen leegyszerűsített látomásban, fény és gyász csak két színével vonulnak fel előttünk: a halál küszöbén a nagymama, a mindig jóságos és igazságosztó édesanya, testvérek és a legkisebbek, köztük egy kisjézusi gyöngédségű négyéves gyermek. Ám nemcsak egy család, az egész falu, Farkaslaka, kiáltó székely szegénységben és mégis önérzetben vívja küzdelmét, halljuk lélegzését, beleveszi magát idegeinkbe és szíveinkbe. Minden út, szöglet, ajtófélfa, minden cserép, szerszám külön mesemondó itt: a költő ihletett kézzel nyúl hozzájuk, de érezzük, keze sebes és a szíve vérzik. A család és ami vele egy: a falu, külön, belső idegrendszere legapróbb rezzenéseit leméri, hajszálfinom egybévegyülés és szétválásokat, melyekre visszhangosan kell visszadobbanni minden szívnek. «Székely keserves» ez a könyv, de mint Kodály írja, nem megadó és siránkozó, hanem belőle elszánt energia sugárzik. Bölcs és lehiggadt, szomorúságai énje és benső énje közti párbeszédekben, melyek néhol biblikus mélységűek, mosolyra válnak. Akár magasságokba száll, akár mélységbe ereszkedik, nem zökken ki, egyenletes, biztos. Mihez hasonlítsuk? Ifjúságunk nagy élményeihez, a «Tonio Kröger»-hez, Hesse: «Peter Camenzind»-jéhez kell visszanyulnunk, hogy kellőkép értékelhessük. Más világok, mégis mennyi azonosság, más és mégis európai rangú művészet! Mert új, finomabb és művészibb Tamásit mutat fel ez a könyv. Stílusát, gyönyörű természeti képeit szinte közmondásszerűvé egyszerűsíti. A beteg emberről azt írja: «lábán sárgul meg, mint a tök». A próza

rég elkoptatott szavai mint kaleidoskopvban az üvegcserepek, életessé újjászínesednek kezében. Népi tájszólásokra csak ritkán feledkezik rá. Mint «fecske szárnya a vízen», a szavak mögött csak sejteti a mögöttes lélektörténések mélységeit. A mai magyar élet bábeli zűrzavarában, ahol a legkülönbek is hallgatnak, jólesik ezt a tiszta, ősi hangot hallani, mert mindenütt, ahol jár, még az édesanyja rárebbenő mosolyában is, a maga népe, fajtája, nemzete nagy sosrskérdései nyugtalanítják. Szeretne könyvet írni, népe életformáinak testi-lelki szerkezetéről, minden népi sorskérdésre vigasztaló választ adni, hogy öregje-fiatalja abból tanulna emberséget és különb magyarságot. Nagy mesélők módjára példázatokat talál, melyek beleereszkednek az ember lelkébe, — bár minden iskolában olvasnának fel belőle! Bár anyák napján kezébe adnák minden felnőtt «gyermek»-nek! «A falu szélén az első ház — írja Tamási — meggyujtják benne a lámpát és a fény az ablakon át keresztülfekszik az úton. Úgy megyünk át rajta, mint egy aranyhídon». Világító lámpás ez a könyv, sok szorongó, aggódásunkon át vezető aranyhíd. Nemzetétől Tamási Áron eddig csak a hír apró gyöngyös koszorúját kapta, de e kicsi ajándékot minden könyvében megszázszorozva, gazdag kincsekkel, vigasztalásul nyujtja át, «mert itt élned-halnod kell» nemzetének!

Térey Sándor

Báró Villani Lajos : Machiavelli és a nemzeti politika. *(A Magyar Külügyi Társaság kiadása, Budapest, 1939.)*

Kevés embert ismertek annyira félre és rágalmaztak meg olyan igaztalanul mint Niccolo *Machiavellit*, a firenzei respublica segretarioját. A halála óta eltelt több mint négyszáz esztendő alatt a balvélemények körülötte sűrűsödő fekete pokolgőzében gomolygott alakja. Minden rossz, álnokság, erőszak forrásának Machiavellit tekintették, s mindaz, amit azóta abszolutisztikus uralkodók, kisebb vagy nagyobb kényurak műveltek, a *Principe* és a *Discorsi* világhírű szerzőjének számlájára íródott.

Legelőször hazája: Olaszország fordult feléje, ahol a XVIII. században mind frissebb realitást kapott a megvalósulás végcélja felé az *Unita Italia* eszméje. Ekkor kezdték megérteni és méltányolni végre Machiavellit. Firenzében, a Santa Croce templomban áll az emlékműve e felirattal: *Tanto nomini nullum par elogium.* Ez a név minden dícséretnél ékesebben beszél. Csontjai azonban nem itt nyugosznak. Szétszóródtak a kegyetlenség, a közöny sivár századaiban. Ma-

chiavelli sem kerülte el hivatott és korszakokat törő lángelmék keserű sorsát. Eszméit nem tudta megérteni saját kora. S majdnem olyan rideg bántalmakat és szenvedéseket kapott a sorstól, mint elődje Dante, aki »a szolga Itáliát« siratta Commediájában, s városából kiűzve száműzetésben halt meg.

A Duce által megvalósult új *Imperium Romanum* előtt a maga igaz voltában ragyog Machiavelli alakja. Nálunk e téren a művelt közvélemény elfogadta a nagy firenzeiről szóló rosszindulatú általánosítást. Érdekes, hogy a XVII. században Zrínyi Miklós a költő és a hadvezér, aki Itália földjén is járt és költészetére igen termékenyen hatott az olasz irodalom — főként Tasso és Marino művei — a zseni megérzésével és megértésével figyelt fel Machiavellire. Magyarország és Itália földje egyformán szétszaggatott, nyomorúságos állapotban volt. E szomorú tények azonossága, de más is megértette Zrínyivel: a sikeres orvosszer titka — egy nemzet talpraállítása és egységessé tétele — ott foglaltatik a firenzei írónak a munkájában.

Villani Lajos báró értékes és érdekes, egyben úttörő művét olvasva Machiavelliről, önkéntelen felvillant előttem Zrínyi Miklós, aki akkor látta meg Machiavelliben a nemzeti politikust, amikor még saját hazájában sem jutottak el odáig. Villani Lajos báró, anélkül, hogy tisztázni, vagy «rehabilitálni» akarná Machiavellit, egyszerűen csak az *igazságot* mondja el róla, amit megérdemel. Az igazság fényénél szertefoszlik az álhit köde és tisztán látjuk magunk előtt a korában élő és mégis korából kiemelkedett embert, politikust és írót.

Dante híres *De Monarchiájában* már szembe helyezkedik a szigorú guelf felfogással, amely minden hatalmat Istennek és általa helytartójának, a pápának rendel alá. Dante már ghibellin eszme híve: az egyházi hatalmat elválasztja a világitól, s egyensúlyt kíván a pápa és a császár között. A XIV. században és utána később azonban, amikor a pápai és a császári tekintély is egyaránt vereséget szenvedett, már a legmesszebb menő ghibellinizmus is túlhaladott a humanizmus emberének. A fiatal Machiavelli hallgatta a firenzei San Marco templomban a rinascimento pazarlása és pompája ellen villámlóan szónokló aszkéta Savonarolát. Nem tesz reá mélyebb hatást. Mintha a búcsúzó középkor és a kezdődő új kor találkozása lenne ez a két ember. De ez így csak tetszetős és iskolás beállítás. Inkább vérmérsékletük és eszményeik választják el őket egymástól. Az egyikben a hit és a fanatizmus, a másikban a

tudás és a logika a domináló elem. Machiavelli igazi lénye a kor hátterében domborodik ki plasztikusan. Az olasz rinascimento fénykora, amely 1454-től, a lodi-i békekötéstől 1492-ig a Magnifico Lorenzo haláláig terjedt (csaknem egybe esik Mátyásnak ragyogó nagyhatalmával) véget ért és a város államokra szakadt Itáliára szomorú korszak következett. Megjelentek VIII. Károly francia király hadai az olasz földön és a reákövetkező időben idegen hódítók zsoldosai dübörögtek végig többször az olasz félszigeten, mindannyiszor kapva szövetségest az apró olasz államok valamelyikétől. Machiavelli, aki mint Firenze egyszerű *oratoreja* gyakran megfordult más udvarokban, államfőknél és mindent élesen látott és megfigyelt, tudja, hogy Itália kizsákmányoltságának legfőbb oka a szétdaraboltsága. Egyben nyiltan meg is állapítja : »Az egyház az oka a mi földünk szétdaraboltságának. Mert soha ország nem lesz egységes és boldog, amíg — miként Franciaország, vagy Spanyolország — egy köztársaság vagy fejedelem uralma alá nem kerül». Igy ír Machiavelli a politikus, Firenze segretarioja, s ugyanakkor reászorítja Firenze vezetőit a *néphadsereg* megszervezésére. Forradalmi gondolat ez abban az időben, de Machiavellinek tapasztalata van abban : mi a különbség az áldozatos hazafi és a pénzért harcoló zsoldos között. Nem volt katona, de ösztönösen felismeri a gyalogság nagy és újító jelentőségét a hadászatban». «Gyászos tévedés volt Itáliában elválasztani a polgári életet a katonaitól — írja — és így megengedni, hogy az utóbbi mesterségé váljék.» A *politikus* méltatlan száműzetésbe kényszerül, de a tapasztalatok érvényesülnek Machiavellinél, az *írónál*. Három nagy műve : a *Principe*, a *Discorsi* és az *Arte della Guerra* vet fényt egyéniségére. A «*Principe*» megírásánál ott lebeg szeme előtt az új nagy hatalmas Olaszország. Caesare *Borgia* körül központosul a rajongása, akiben «a tettrekészség és a cselekvés emberét látja».

«Machiavelli nem volt vallástalan, nem volt érzéketlen az erkölcs törvényei iránt. De politikáról írt és mindent ennek rendelt alá», — állapítja meg róla Villani Lajos. — Ugyancsak Machiavelli a jó és a rossz megkülönböztetését más szempontból látja mint a keresztény etika. Mint ember szegény maradt haláláig, éppen a betevő falatja volt meg szűkösen. Hiányzott belőle a törtetés tehetsége és korának két jellemző hibája : a hiúság és a kapzsiság. Machiavelli a köztársaságot, majd a Medicieket szolgálta, mégis hűséges maradt mindig, mert a kiváló szerző szerint

«egy ura egy gazdája volt csak : Firenze s azon keresztül Itália».

Ez a Machiavelli, aki Villani Lajos báró nagyértékű művéből kiemelkedik, más, mint akit az átlag közvélemény nálunk megszokott. És köszönjük Villani Lajosnak, hogy ezzel a jelentős és teljesen új felfogású és megvilágítású Machiavellivel megajándékozott.

Mihály László

Sziklay László : Hviezdoslav.

A környező népek szellemiségének megismertetése az új, fiatal esszéista generáció legfőbb és legsürgősebb feladata. A közös mult közös élményanyagának keresése és az egymásrautaltság, valamint a közös sors kimutatása a megbékéltetés nemes célját szolgálják. Sziklay László, a fiatal felvidéki írónemzedék tehetséges tagja Hviezdoslávról, a nagy szlovák költőről írt hosszabb tanulmányt. A szlovák Arany János nemes arcéle bontakozik elénk, kinek életformája, irodalmi élményanyaga és elindulása is magyar. Eleve elhárítjuk a szerzőtől azt a vádat, hogy Hviezdoslavnak a magyar szellemiséghez való viszonyát túlságosan kihangsúlyozza. A magyar irodalomtörténet mindenkorszívesen számontartotta Hviezdoslav Országh Pált, mert sok magyar vonatkozást találunk műveiben. Ez végeredményben nem is csoda. Távol kellene élniök népeknek egymástól, idegen földrészeken, hogy egymás hatásától mentesüljenek. Viszont óceánok sem elegendő messzeséget jelentenek ahhoz, hogy a közös emberi szellem célkitűzései ne találkozzanak «az eszme barrikádjain». A Hájniková žena szerzőjének érdemeiből mit sem von le, ha a XIX. századvég nagy magyar szellemi forradalmából merített is, mert ez a változás a szlovák irodalmi életben nem volt olyan jelentős, mint nálunk.

Sziklay László nagy felkészültséggel és szeretettel foglalkozott a legnagyobb szlovák költővel. Költői jellemzése jól sikerült, aki eddig nem ismerte még Hviezdoslav Országh Pált, az megismeri és megszereti Sziklay tanulmányából. *Marék Antal*

Kilián Zoltán : Rádióesztétika. *(Magyar Szemle Kincsestára.)*

A szerző már eddig is feltűnt a rádióval kapcsolatban tanulmányaival, amelyek a különböző folyóiratokban — így a Napkeletben is — jelentek meg. A rádió műsorának állandó szereplője, a rádió-társaság egyik vezető tisztviselője, így minden jogcíme megvan arra, hogy első legyen, aki a rádióval nemcsak technikai szempontból foglalkozik.

Világos, könnyed előadásban ismerteti a rádió műsorszerkesztésének problémáit, a könnyű és nehéz zene, az irodalom, a színház, a propaganda, a szórakoztatás és nevelés kérdéseit, különösen kimerítően ismerteti

a különleges rádió műfajok sajátos nehézségét s előnyét.

Kilián természetesen lelkes híve a rádiónak. «A teljes nemzet először van ennyire együtt az emberiség történetében, hiszen a rádió osztálykülönbség nélkül mindenkié és fogalmi lényege, egyetlen gyakorlati lehetősége az egész nemzet mindennapos kiszolgálása . . . Joggal állíthatjuk, hogy napjaink társadalmi és gazdasági, sőt mint a Felvidék egyrészének visszaszerzésénél tapasztaltuk, történelmi átalakulásában a rádiónak vezető szerepe van, a néptömegek felvilágosodásának, öntudatosodásának és kiművelésének szédítően hatalmas eszköze ; az irodalom és művészetek igazi közhasznának megteremtője.» Aki rádiót hallgat, és aki látja, mennyire a rádióra hivatkoznak az emberek, mennyien vannak, akik szinte kizárólagosan a rádióból merítik műveltségüket és értesüléseiket, tudja, Kiliánnak igaza van. Aligha túloz akkor, amikor a rádió jelentőségét így állapítja meg : «A betű szinte elsorvasztotta könyv- és lapáradatával a beszéd szépségét s a szónoklás művészetét. Most a rádió egyszerre feltámasztotta az ősi hangkultúrát, mely diadalmasan elfoglalta helyét hajdani életünkben, s az írásbeliség helyett az élő beszéd színét, zengzetességét és erejét használja a gondolatok közlésére. A betű kultúra mindenhatósága megszűnt ; a jövő legalább is felerészben a hang és kép után kifejeződő kultúráé. A hangos film meg a televizió már ezt a korszakot jelenti». Másutt azt mondja, hogy «amint a könyvnyomtatás feltalálása új műveltségi korszakot nyitott meg az emberiség életében, a rádió is korszakot jelent : a könyvnyomtatásénál hasonlíthatatlanul gazdagabb kultúra eljövetelét.»

Bizonyos, hogy a rádió útján terjesztett műveltség gazdagabb lesz, ha azt értjük e szón, hogy többek számára lesz hozzáférhető. Ha azonban arra gondolunk, hogy a nagy tömeg számára csak bizonyos uniformizált irodalom, művészet és tudomány közvetíthető, hogy a rádiónak — mint azt Kilián is többször hangsúlyozza — bizonyos átlagszínvonalra kell törekednie, középutat kell találnia a magas és az alacsony igényűek között, aligha beszélhetünk gazdagodásról. Természetes, hogy az átlag pusztítja majd a két végletet. Az alacsony színvonalért senkinek sem fáj majd a feje, azonban mulaszthatatlan kár lenne, ha a magas kultúrát is kikezdené. Ez a veszedelem megvan, észre kell vennünk. Ha elképzeljük, hogy a könyvkultúrát teljesen kipusztítaná a rádió — ezt Klilián sem mondja, se nem kívánja — ez egyúttal a kultúra civilizációvá merevedését, halálát jelentené is. Sajnos, amikor a tömeg érdekei mindennél fontosabbak és amikor lépp ezért máris bizonyos barbarizmus kezd terjedezni, ez a feltevés egyáltalában nem tartozik a lehetetlenségek közé.

Kilián Zoltán lendületesen, sokszor szellemesen megírt kis könyve azért is érdekes olvasmány, mert korunk egyik legnagyobb találmányán keresztül, a korhangulat legmélyebb problémáihoz is elvezeti az érdeklődőt. Nemcsak a rádiót, hanem a mai embert is megismerjük.

Fábián István

SZÍNHÁZ

KÜRTI JÓZSEF

1881—1939.

Néhány héttel ezelőtt szállt sírjába a századforduló legnagyobb magyar tragikus színésze, Szacsvay Imre. Mi, idősebbek, kik még sokszor láttuk színpadon, a mai fiatalok érdeklődésére, hogy milyen volt színészi egyénisége s ki emlékeztet rá ma a Nemzeti Színház együttesében, alighanem kivétel nélkül egy névvel feleltünk, a Kürti Józsefével. Ez a párhuzam természetesen csak addig a mértékig állhat meg, ameddig két erős és nagyon egyéni tehetség egymással összehasonlítható, de annyi bizonyos, hogy a kemény férfijellemnek, a tragikus méretű gerincességnek tökéletes hitelében egyek voltak. Szacsvay zordonabb volt, még ellágyulásában is ünnepélyesebb pátosz megszállottja, humora is — főleg csizmás paraszti alakjaiban — valahogy koturnuson járt. Kürti — akár görög tragédiában, akár vidéki genre-szerepben — emberibb közelségbe került a nézőtérrel, bármily szemérmesen és férfias tartózkodással: több lírát árasztott maga körül.

Ez a meghittebb emberábrázolás rávallott színészi tanuló-éveinek első, elhatározó jelentőségű iskolájára: a Thália színpadán nyerte avatását, Hevesi Sándor irányítása alatt. A naturalista műsor és a reális színjátszás elvi erőfeszítései a régibb színészi fogások és megszokások ellen, nagyon szerencsésen szabták meg indulását, nem a színészet kelléktárában keresgélt jól bevált eszközöket, hanem a tulajdon lelkében figyelte a ráfeleléseket az emberi életek és végzetek kérdéseire. S mert mély lelke és gazdag kedélyvilága volt: a «természetes» iskola parancsát már kezdettől fogva nem úgy értelmezte, hogy a hétköznapok fordulataihoz hozzá kell törpülnie, hanem úgy, hogy azokat fölemelje a művészi igazság magasába. Ezért volt már egészen fiatalon is súlya és tekintélye, feladataiban sohasem látott alkalmat a csillogásra, inkább birkózott velük, mint Jákob az angyallal, hogy megáldassék.

Kilenc éven át vándoréletet élt, vidéken s a fővárosban, s közben néhány sorsdöntő szereppel is megmutathatta nagyra-

hivatottságát. A rövidéletű Népszínház-Vígoperában Hevesi újszerű *Ember tragédiája* rendezésében Luciferével tűnt fel, azután Beöthy László Magyar Színházának kötelékében a Reinhardt-féle cirkuszi *Oedipus*-előadásban, a legtragikaibb hős örvényes fájdalmának feltárásával. Következett félelmetes erejű, félisteni nyugalmú Attilája Bánffy *Nagyúr*-jában, színjátszásunk egyik legemlékezetesebb büszkesége, ebben a Thália aprószeres stílusának neveltje a legszebb és legméltóbb «nemzeti színházi» grandiozitásnak, a korok és divatok felett álló nagy stílusnak ormára hágott.

Tóth Imre — aki alatt a «tháliások» élcsapata első színpadunkat hovatovább megszállta — ekkor szerződtette Kürtit is, épp abban az évben (1913), amikor Szacsvay java erejében, ötvenkilencéves korában, pályájától örökre elbúcsúzott.

Itt kezdődött Kürti negyedszázados szolgálata a legmagasztosabb oltáron, s néhány vígszínházi esztendejét leszámítva, itt nőtt a legnagyobbak sorába, valameddig most, érett művészetének még nem egy nagy ígéretét magával temetve, kidőlt időnap előtt, majdnem szakasztott olyan életkorban, mint aminőben színjátszásunk Szacsvay művészetét is elvesztette.

Ez a negyedszázad már kortársaink hálás emlékezetében a maga egész gazdagságában elevenen él. Kürti neve a színlapon az egész korszak alatt a színtiszta művészetért, magának a Nemzeti Színháznak kötelezően előkelő színvonaláért kezeskedett. A A kétes dicsőségű «konjunktúra»-években sem öblösödött a neve «sztár»-zengésűvé, színpadraléptekor talán egyszer sem csattant fel az olcsó népszerűség előlegezett tapsa, de nem is távozott úgy soha, hogy fedezetlen színpadi bankókkal ajándékozta volna meg közönségét.

A klasszikus műsorban alig eshetett meg számottevőbb teljesítmény ő nélküle. Néha ő állt a tragikai fergeteg középpontjában, néha a második vonalból adott leckét talán magának a protagonistának is az igazi ókori vagy shakespearei stílusból. Vezető feladatban a monumentálishoz mindig hozzáéreztette a meleg emberi intimitások megkapó ízét, az epizódban, kisembersorsban mindig távlatokat nyitott az élet és lélek végtelenje felé.

Bánk bán-ban az idők folyamán három szerepet játszott: magát a nagyurat, Petúrt és Tiborcot, valamennyit a tragédia legbensőbb és legmagyarabb szellemében. Magyarságának ellenállhatatlan varázsa semmivel sem maradt a Szacsvayé mögött, nem a sujtásos ruhával öltötte magára, belülről sütött át fejedelmi öltözékén, vitézi páncélján, kékbeli parasztdolmányán vagy

akár kolduscondráin. Vitatható a hún-magyar rokonság? Kürti Attilájának (sem a *Nagyúr*-ban, sem később a Harsányi *Ellák*-jában) *magyar* voltát aligha jutott volna eszünkbe vitatni: rettentő méreteiben meg lehetett érezni a *tekintélyes magyar ember*nek valami falusi bírói vagy pater familiasi rangosságát, mint ahogy teszem a *Piros bugyelláris* Török bírájában, a *Falu rossza* Feledi Gáspárjában vagy akár a *Süt a nap* Pongé Juhászában is — az alak lelke mélyén — ott bujkált valami Attila-ivadéki rátartiság.

A nyiltságnak, becsületességnek, a szabad lélek bátorságának kevés akadt nálánál hitelkeltőbb szószólója, akár az álruhás Kent gróf szerepében buzgólkodott Lear király sorsáért, akár Flambeau őrmester agyafúrt szolgálatát vállalta magára a kis Sasfiók mellett, akár az *Ármány és szerelem* Millerének polgári önérzetét vágta a hatalmasságok szemébe.

Nem lehet fájdalmas megrendülés nélkül idézgetni örökre elnémult alkotásait: nem színészi parádézgatások merülnek fel bennünk, hanem szívünkhöz hozzánőtt, lelkünkbe örökre befogadott testvéri teremtmények, érzésvilágunk testetöltött megmozdulásai. Kürti a nagy színészek ritka adományával nem magának gyüjtögette a babért, hanem a gondjaira bízott költői elgondolásoknak.

Két esztendeje, a színház évszázados ünnepén, Vörösmarty «párducos Árpád»-jának jelmezében az ő ajkán csakugyan ezeréves nemzeti létünknek hivalkodás nélküli büszkesége szólalt meg, Szent István-ünnepeink során pedig első királyunk nagytervű bölcseségének, keresztényi mélységes áhítatának valami atyai melege áradt felénk.

Helyébe majd mások állnak. De a Nemzeti Színház második évszázadának munkáját foganatossá és áldásossá csak az teheti, ha a Kürti Józsefek hite, magyarsága, alkotóereje és hivatásimádata nem fog kiveszni belőle.

Feltámadás. *Kovách Aladár drámai játéka Tolsztoj regénye nyomán a Nemzeti Színházban.*

Nyehlyudov Dimitrij herceg sem kerülte el sorsát, Tolsztoj szélesen hömpölygő epikumából, önéletrajzi meghittségéből színpadra került, «drámai játék» hőséül. Az ilyesmi ritkán esik meg nagyobb megrázkódtatások nélkül. Menthetetlenül kísérteni kezd a kivonatszerűség, akárhányszor olvasmányemlékeinkkel sietünk a dramatizáló segítségére.

Kovách Aladár megtartotta a főbb mozzanatokat, de többször el is tért a regénytől, jó érzékkel a színpad követelményei iránt, de ugyanakkor

fel is áldozva sok mindent, ami Tolsztoj elgondolásában éppen a lényeget érinti.

Ebben a színpadi műben a könnyelműségéből, erkölcsi felelőtlenségéből evangéliumi alázatra «feltámadó» arisztokratának lelki fejlődésrajza meglehetősen elsikkad, valójában *három* alak lesz belőle, egy eszményhitű fiatal diák, egy kicsapongó gárdatiszt, meg egy szociálisan apostolkodó, földosztó földesúr. Ilyen töredékesen — disjecti membra poetae — elevenedik színpadra a boldogtalan kis Katjusa alakja is, inkább teatrális helyzetek kedvéért, semmint Tolsztoj költészetének sugalmából.

De ha a színpadi fordulatok így nem egyszer közhelyszerűvé vagy éppen ponyvaárnyalatúvá váltak is, dícséretére szolgál a szerzőnek, hogy ízlése megóvja a rikítóbb színek alkalmazásától s hogy kivált a második sorban álló szereplőket élénk drámai érzékkel, jó színpadi plasztikával formálja meg.

Kísérlete mindenesetre tisztességes eredményt jelent, ha anyagának «kőzegi ellenállás»-át tekintjük. Ezen a Németh Antal gondos rendezése sem segíthetett, mint ahogy a közreműködők odaadó igyekezete sem. Timárra hárult, hogy Dimitrij lelki megigazulását, ezt a tolsztoji «feltámadást» meggyőzővé tegye. Nem is hiányoztak hozzá bensőséges hangjai s még ott is, hol a szöveg csak gyéren támogatta, legalább magatartásával, valami spirituális színezéssel mentette a menthetőt. Dayka Margit elragadó volt családi Hamupipőkének; később némileg kifúlt a színpadiasságban. Nagy elismerést érdemel Ághy Erzsi finom lélekrajza, Gobbi Hilda jellegzetessége, Szeleczky Zita verőfényes léhasága s az epizódban Tapolczai művészi mértéktartása. A szép díszleteket Horváth János tervezte.

Mindenki hazudik. *Hans Schweikart vígjátéka a Nemzeti Színházban.*

Bécsi színészíró munkája, Berlinben játszatja le párizsi receptre készült cselekvényét. A fordító Bókay János jóvoltából pedig még mintha valamelyes pesti zamat is vegyülne bele. S ennyiféle ízből végül alig lett egyéb sivár ízetlenségnél. Magánszínházban is a se oszt se szoroz átlaghoz tartoznék, a Nemzetiben egyenest: szépséghiba. Sebaj: évad végén végigfut majd a bérleti estéken, s aztán elmerül az észrevételenségbe, ahonnan kár volt kihalászni.

A jócskán elaggott, de azért még mindig szívós *Francillon*-témának felhígítása koktélben, Lambeth-walk hangjai mellett és «modern démon» közbeiktatásával. Férjemuram ráncbaszedése a féltékenység fölszítá-

sával, — az egészben talán csak az üt el a francia mintáktól, hogy a démon a darab végén «alapjában jóravaló teremtés»-nek bizonyul, sőt ő tart a csábítgatott férjnek erkölcsi prédikációt. Itt akár el is érzékenyülhetünk, ami egy efféle «flott» vígjáték esetében már határozottan ráadás, egy kis többlet ahhoz az igényhez, amit a nagyérdemű közönség jegyével együtt megvált a pénztárnál.

Táray Ferenc rendezése franciás hangnemre törekszik, a színpad elevensége dícséri is buzgóságát. Mi haszna, ha az alakok a szerző kezében nem kerültek ki elevenebben, mint a marionettszínház bábúi? Somogyi Erzsi minden kedvességét beleviszi a játékba, hódít is egyéni bájával, sokkal inkább mint reménytelen szerepével. Ugyanez áll Pethes Sándorra: egész kis életsorsot visz bele egy üres sablónba. Rápolthy Anna démonkodása főleg az öltözködésre szorítkozik, Szörényi Éva pedig mintha maga is csodálkoznék tulajdon rosszmájúságán. A kisebb feladatokban kitűnő színészek tanácstalankodnak: őket a szerző bependerítette a színpadra, de azután elfelejtett számukra alakítanivalóról is gondoskodni. Mire a színházból hazaérünk, talán arra sem emlékszünk, mivel is akartak bennünket szórakoztatni.

Rédey Tivadar

FILM

LOUIS JOUVET, WALLACE BEERY. VÍGJÁTÉKFILMEK. SZÁRNYAS TENGERÉSZEK

A *Grande Illusion* porosz tábornoka, Erich von Stroheim, ugyanolyan feszes és kimért, ugyanolyan fagyos és elegáns az *Alibi* c. filmben is. Titokzatos multú és jellemű alakot ábrázol. Erős, szinte démoni akarat s a felszín alatt hideg elszántság és tudatos — tehát annál félelmesebb — gonoszság. Gyilkosságot követ el, utána egy mulatóbeli leánynál tölti a fél éjszakát, hogy az alibit megszerezze. A leánynak azt kell vallania, hogy egész éjszaka nála volt. Mennyire kiszámított lélekismeret, ahogy elhiteti a leánnyal: nem is kell hazudnia olyan nagyot. Ott tölt pár órát nála, leveti kabátját, cipőjét, elhelyezkedik alvásra s reggel úgy búcsúzik, mint aki valóban egész éjjel ott volt. A rendőrfőnök hiába gyanakszik, a leány megmarad az alibi igazolása mellett. Hatásos pillanat, mikor elárulja magát. A leány most hagyta el a szobát, a rendőrfőnök bent a kilincset figyeli.

A kilincs megrezdül. Louis Jouvet, a rendőrfőnök arcán látszik a feszült várakozás, a fölismerése annak, hogy a leány vallomása hamis volt, s az elkomorodó biztonság, ahogy egy feladatot lát most már: a lélektani sejtésre bizonyítékot szerezni. Igy indul el a belső feszültségre fölépített történés. Albert Préjeanról, akit a rendőrfőnök a leány megszédítésére küld, mi is csak később tudjuk meg, hogy detektív. Jól megokolt, hogy a leány és Préjean bontakozó szerelme csak akkor válhatik igazzá, ha a bűnügy igazsága kiderül; ha nyilvánvaló lesz: kényszerből vallotta a leány, hogy a gyilkos nála töltötte az éjszakát. Albert Préjean színészi alakítása megállja a helyét, Louis Jouvet végig tiszta művészetet ad, alig várjuk a jeleneteit. Ezt a különös, fanyarságában mélyen emberi és magányos művészt az aktuális bírálatok alig méltatták. Párizs egyik legkiválóbb jellemszínésze, dramaturgja és szinpadi rendezője. Hogy kultúrált művész és felfokozott szellemi életet él, annyi bizonyos. Hogy filmszerepeinek felfogásába nem enged beleszólást, valószínű. Szikár és száraz alakja, aszkéta-koponyára emlékeztető, feszülten boltozott homloka, fanyar és fáradt vonásai, lassú mozdulatai a test állandó szomorúságát fejezik ki s a mozdulatlanság alatt a belső élet, a szellemi erő megfoghatatlan sugárzású villamos rajza vibrál. Annyira grandseigneur, hogy a film legfinomabb ábrázolási eszközét, a mimikát sem veszi segítségül. Sajátos kifejezési eszközeivel teljességgel magasfokúan és egyedülállón tökéletes művésze a filmnek. Minden filmjét tudatos önkonómiával elrendezett — nevezzük így: nagy jelenetekre építi fel. Emlékezzünk vissza: a *Táncrend* bártulajdonosa meglátja Christinet; — megdöbbentő: mozdulat, hang nélkül, mozdulatlan, változatlan arcáról tudjuk: ez volt a felismerés pillanata. Az *Éjjeli menedékhely* lecsúszott bárója egész multját és tragédiáját érezteti abban a pillanatban, mikor belép az udvarra. S a *Csintalan asszonyok* szerzetese, mikor kiszáll a kocsiból! A zsoldosokhoz szegődött álpapot, az óvatosan számító kalandort ebből a képből ismertük meg. A *Külvárosi szállodában* alvilági félgavallér, aki az igazi életét véli megtalálni egy leány mellett; de érezzük, annyira reá van írva a sorsa: a leány nem lesz az övé. Az egyik nagy jelenet itt, mikor a szerelmespár közös öngyilkosságot kísérel meg, de a fiú, miután rálőtt a leányra, nem meri maga ellen fordítani a fegyvert. A dörrenésre benyit Jouvet, egy pillantással átfogja és megérti, gyökerének mélységéig a történteket. Valami dermedt csend, ahogy benyitott: mindenki tőle várja a megoldást, őrajta van minden figyelem. Arcjátéka nincs itt sem, a

megértés fölvillanását is hiába keresnők szemében. A legnehezebbet magában oldja meg, amit kifelé adhat, az belőle jön, magából az átéléséből. Átéli a jelenetet, alig is jelez ebből valamit kifelé, mégis tudjuk s elhisszük neki, őbenne megtörtént a felismerés. Másik nagy jelenet. A leány, akivel hajóra száll, hogy új életet kezdjen, elhagyta őt, visszaszökik a fiúhoz. Louis Jouvet visszatér, még egyszer találkozik a leánnyal, belenyugszik, hogy le kell mondania róla. Tudja, hogy ki várja a szobájában: régi bűntársa, aki halálra keresi, — de benyit. Ennek nincs fegyvere. Emberen túli szenvedés Jouvet mozdulatlan arcán, ahogy átdobja neki a pisztolyt, mintegy felszólítva, hogy végezze ki őt. A leányt Annabella játszotta. Elmosódó alakjában hiába keressük a *Bandera* finom kellemű, különös egzotikumu táncosnőjét. Itt nem is játszik, betölt egy szerepet s a szerep betölt egy helyet a drámában.

Annál kitűnőbb a másik női szereplő, üdítő jasszleány, igazi párizsi. Nem romlott, nem ízléstelen, nem is cinikus. Természetességgel veszi tudomásul, hogy a rendőrség elcsípi, hogy a szeretője dagadtszeműre veri, hogy elhagyja: hozzátartozik az életéhez, hogy minden helyzetben föltalálja magát.

A frakkos nagyvilági fiatalember, Albert Préjean, frakkosan, nagyvilágian és becsípetten kimenti a Szajnából Danielle Darrieuxt aki szerelmi bánatában ugrott bele. A fiatal aranyifjú védencével csuronvizesen beállít a villájába, a vendégek közé. Danielle Darrieux sorba rendezi a botrányokat, igazi «*Eleven ördög*», becsíp magárarántja a szekrényt, kimászik a háztetőre, nyaktörő helyzetben énekel, bájosan kellemetlenségeket mond a vendégeknek s végül a házigazdával kidobáltatja őket. A mulatságos helyzetek sorából talán emeljük ki azt a jelenetet, mikor a komornyikok gyöngye Danielle Darrieux elől a szoborra menekül, a szobor ledől s a talpazaton ott áll a komornyik, kétségbeesésében, mint a tehetetlenség és a komikus rémület szobra. Danielle Darrieux nem az a szélesskálájú színésznő, akinek — szerepköre jól-rosszul megoldott különböző alakításai alapján tartják. Üde és kellemes jelenség, de egészben véve mi az, amit láttunk tőle eddig? Láttuk, mint ügyvédet, mint diákleányt, mint szerelmes kisleányt, magára öltötte a talárt, a diákruhát vagy estélyi ruhát, mosolygott huncutul vagy elkomolyodott elködösödő szemmel, durcáskodott vagy hancúrozott; de seholsem a jellemet ábrázolta. Tehetségesebb az átlagnál, a hasonlóképpen csinosak átlagánál, de attól, hogy a szereppel mondani is tudjon valamit, messze van. Szerencsére ezt nem is nagyon kívánják tőle.

Elegáns szélhámosok világába visz a *Szélhámosnő voltam* francia film. Egy fölötte szimpatikus zsebtolvaj, egy gonoszul cinikus világfi s egy csinos nő szédítik a felsőbb tízezret, olyannyira ügyesen, hogy a károsultak sem panaszkodhatnak, csupán okulhatnak a dologból. A társulat női tagja beleszeret az egyik kiszemelt áldozatba s új életet kezdene vele, ha régi cinkosai föl nem keresnék. Ügyes és izgalommal átszőtt jelenetek, az asszony a robogó autóban vallja be férjének multját. Különleges ízzel mulatságos az utolsó jelenet: a két szélhámos a társnőjüknél összegyűlt vendégsereget ügyes trükkel kifosztja, de a zsebtolvaj, akiből bűnbánó lovag lett, visszalopja társától és hiánytalanul visszaszolgáltatja az ékszereket.

Wallace Beery és Mickey Rooney együttes játéka az *Örök csavargó*. Nem találni Wallace Beeryre jobb jelzőt, mint hogy vérbeli ripacs, egészen a művészi kiteljesülésig. Részeges csavargóvá lett állatorvost játszik, levitézlett turf-alakot, néhány felejthetetlenül emberi jelenete: a műtét a sötét istállóban, zseblámpa mellett figyelő, aggódó diadalmas arca; semmi kételyünk, valóban sikeresen megoperálta a versenyparipa lábát. Idillikus a csavargása Mickey Rooneyvel a köhögő, ócska autóban, amit később a hullámok ragadnak el. Nagyon szép Mickey Rooney vágtatása a tengerparton, meztelenül versenyt a széllel, fiatal harci kiáltásokkal a fekete lovon. Egyenesen megható, ahogy ez a gazdátlan suhanc Beery nyakába varrja magát, ahogy apává-gyermekké fogadják egymást, minden törvényes formaság nélkül, a szabad ég alatt, örökebb törvények szerint. Két férfitárs, két csavargó barangol, senkihez az égvilágon nincs közük, csak egymáshoz. Mélyen emberi humort csillogtató jelenet: kikötnek az özvegynél, aki el akarja vétetni magát, meghívja Beeryt az énekkarba. Beery mellett ott ül a veszély, a csábosan mosolygó özvegy személyében, a hideg leli, amikor odanéz, de mégis oly áhítattal, gyermeki és tiszta örömmel tud belefelejtkezni az ének gyönyörűségébe. Valami — keserű bölcsességtől mentes — ártatlanul bölcs humor van ebben az emberben, s a felsőbbrendű művész nagyképűségének hiánya éppen, ami gondtalanul és vidáman megértő bölccsé gazdagítja.

Lehetséges, hogy Amerika a *Szárnyas tengerészek* repülőfilmmel légiflottájának akarta hatalmas hírét kelteni, azonban magában a *filmben* nincs egy szemernyi tendencia sem. Magáért a repülésért, a repülő-élet, a kiképzés bemutatásáért készült és nem azért, hogy az amerikai légihaderő parancsnokát dicsőítse. Üdítően fiatalos, friss film ez, egy repülőiskola élete, bravúros

légi mutatványok, tökéletes gépek, s csak úgy mellékesen egy olyan hidroplán, amiben a szereplők csak mennek, mennek, végig a kabinsorokon, a nézőt a hideg rázza, még mindig nem jutottak végig rajta. (Lehet, hogy itt a tendencia, de semmiesetre sem kiabál ízléstelenül.) Szívderítő, kedves epizódok, amelyek sehol sem élezik ki a veszély bemutatását. Olivia de Havilland kedves, George Brent és John Payne férfias megjelenés. Az első repülőfilm, amiben izgalom, bravúr éppen úgy van, mint a többiekben s amit mégsem kell szorongva végigdrukkolni, semmi alattomos epizód, a pilóták nem veszik könnyelműen a veszélyt, hogy a néző borzongjon helyettük, de nem is nagyképűen óvatosak, mint akik áldást kapnak minden fölszálás előtt. Úgylátszik, a tengeren túl nem újság a repülés, nem veszik sem többnek, sem kevesebbnek, mint ahogy a fiatal Amerika veheti: nemes és férfias sportnak.

Soós László

KÉPZŐMŰVÉSZET

A FŐVÁROSI KÉPTÁR ÚJ SZERZEMÉNYEI

A Székesfővárosi Képtár az új szerzemények második sorozatát mutatta be a Nemzeti Szalónban. Míg pár hónappal ezelőtt a történeti rész gyarapodásáról számolt be, a második sorozat az új szerzemények modern anyagát ismertette. Művészetünk rég lezárt fejezetét jelentő történeti darabok azért itt is akadtak, például mindjárt az első teremben kilenc *Benczúr*-festmény. A szerzemények túlnyomó része azonban a jelenkorra s a törekvések dolgában hozzá egyenesen kapcsolódó félmultra tartozik. Szerencsésen gazdagítja a Képtárt oly elhalt mesterektől való munkákkal, akik már a XIX. század végén is működtek, de művészi világukkal a huszadik század magyar pikturájához számítanak, sőt annak — mint *Mednyászky*, *Ferenczy*, *Rippl-Rónai*, *Vaszary* — döntő jelentőségű alakítói. A képek és szobrok további társasága aztán csupa élő művész alkotása, az új és még újabb nemzedék képviseletében művészetünk friss napjaihoz fűződik, közeli esztendők kiállításairól került a Fővárosi Képtárba. Köztük számos esetben könnyű «jó ismerőst» felfedeznie annak, aki az elmúlt öt-tíz év tárlatait érdeklődve látogatta.

A korábban bemutatott történeti anyag s a majdnem kétszáz festményt, grafikai lapot és szobrot számláló modern sorozat, tekintve, hogy mindössze két év gyüjtőtevékenységéről van szó,

feltétlenül imponáló gyarapodása a Fővárosi Képtárnak. A legteljesebb elismerést érdemlően tűnik ki belőle az az anyagi áldozatkészség, amellyel a főváros ezt a fiatal intézményt fejleszti s másrészt annak a műpártolói kötelezettségnek felismerése is, amelynek tudatában a főváros a képzőművészet ügyét megértő módon napirenden tartja.

Nem új ez a mecénási gesztus. Már a háború előtt vásárlások, megrendelések, parkokat díszítő szobrok, iskolafalakat színesítő freskók tanuskodnak róla, de mondanunk sem kell, hogy soha nem volt rá oly nagy szükség, mint ma, amikor a szellemi kultúránk épségéhez elválaszthatatlanul tartozó képzőművészet a társadalom felől egyre riasztóbb magárahagyatottságot mutat. Bármennyire nyomasztó is azonban a helyzet, reménytelennek látszó a rengeteg művész sorsa, a vásárlások terén a főváros azért ma épúgy nem követheti az ötletszerűséget, mint azt a tisztán támogatásra tekintő, jótékonysági szempontot, amelyre régebben, városatyai közreműködések folytán, gyakran volt példa. Azt lehetne mondani, hogy a főváros voltakép azóta lett gyüjtő s került a műgyüjtéssel járó kritikai, szelektáló feladatkör elé, amióta megvalósult a művészeti múzeum, a Fővárosi Képtár régi gondolata. Ez az intézmény szinte önmagából is következően írja elő a vásárlások körül a tervszerűséget s másfelől a szigorú, tisztult színvonalat, a napi esetlegességek fölé emelkedő magasabb mértéket. Az az áldozatkészség, amelyet a főváros műtárgyak szerzésére, elsősorban a modern művészetre fordít, csak ezen az úton kamatozik valóban a köz javára s a Fővárosi Képtárt oly intézménnyé léptetheti elő, amely a Szépművészeti Múzeum mellett is számottevő, sőt sok tekintetben hézagpótló.

Az új szerzeményeknél általában ezek a szempontok érvényesültek. Vannak ugyan oly képek is, amelyek annak ellenére, hogy ma készültek, a dátumuk jelenkori, törekvést, stílust tekintve nem sorozhatók a festészetnek a kort jellemző lapjaira, a megszerzésük tehát ebből a szempontból nem okvetlenül «szükségszerű». De ezeken is észrevehető annak a jelenléte, ami viszont magánál a puszta korszerűségnél fontosabb ajánlólevél: a kvalitás, a komoly és biztos érték.

Benczúr Gyula kilenc festménye közül a mester munkásságának zárószakaszából való a díszmagyaros önarckép (1914). Ugyancsak kései mű a mitológiai beállítottsága mellett is önarcképnek tekinthető «Pán a nádasban» (1910.) s egy rózsacsendélet. A művész édesanyjának arcképe és gyermekeinek képmása, a jellemző Benczúr-kvalitások mellett, egyben életrajzi

érdekességű. Az utóbbi képen még müncheni jelzés van. A Mátyás alakjával kapcsolatos három történeti kompozícióvázlat s a «Pirosruhás hölgy» is abból a korábbi időből ered, amikor, a hetvenes években, a virtuóz tudású mestert még nem vették nagyon is igénybe a főúri világ és a közélet alakjairól készült, az anyagszerűség tarka csillogásait hangsúlyozó «reprezentatív-arcképek».

A Benczúr-szerzemények között a három kompozícióvázlat tűnik különös nyereségnek, valamint az a szintén kisebbformájú festmény, amely vörösruhás, sárganapernyős és szalmakalapos fiatal hölgyet ábrázol a nyár zöld pompájában úszó domboldalon. Ezek a kompozíciók : «Mátyás fogadja a pápa követét», «Mátyás művészei körében», «Mátyás és Holubár», tudomásunk szerint nagyméretben nem készültek el. Nem lett belőlük «befejezett» alkotás, csak «vázlatok» s a forma, szín, valőr tökéletes egységében mégis kiváló és kész, mert semmiféle hozzátennivalót nem kívánó értékei a magyar festésnek. A tömören fogó ecsetre, mély tónuserőre való három kis képen az előadás oly spontán lendülete, dús festőisége él, amelyet a nagy képekről az «agyondolgozottság», az akadémiai formalizmus hideg szele rendszerint eltüntetett. Bizonyos szempontból ezeknél a Mátyás-kompozícióknál is érdekesebb azonban a «Pirosruhás hölgy». Benczúrnak ez a nyilván müncheni korszakából származó képe a háború után, a műcsarnoki emlékkiállításon is szerepelt s ott néhány hasonló természetű alkotással együtt, a hagyományosan ismert Benczúr-stílustól elütően, meglepő irányból mutatta a mester tehetségét. Arról a naturalista útról tanuskodik, amelyen Benczúr szintén elindult, de aztán más célok és feladatok kedvéért, kétségkívül őszinte meggyőződésből, hamarosan abbanhagyott. A «Pirosruhás hölgy» plein air-kísérlet, impresszionista területre tett lépés Benczúr munkásságában.

Az új anyagnak a XIX. századra tartozó darabjai közül kiemeljük még azt a női tanulmányfejet, amely fölötte előnyösen mutatja a rajztanári sorba szorult *Kinnach* László tehetségét, *Pataky* László tragikus hangulatú genreképét, («Virrasztás») *Peske* Géza csendéletét.

Ferenczy Károlynak két muzeális rangú festményét szerezte meg a Fővárosi Képtár. Az egyik a vezető szerepű mester «finom naturalizmusának» korai éveiből való (1890), a dunai táj reggeli fényébe élesen rajzolódó hár omfiút ábrázol («Kődobálók), a másik, delikát virágcsendélet, Ferenczy harmadik stíluskorszakának terméke (1911). A müncheni és nagybányai zseniális tanítómester, *Hollósy* Simon gyengéd tónusszépségű leányfeje fiatalkori mű. *Mednyánszkyt*, akivel szemben még mindig érthetetlenül késik a

művészetének gazdagságát összefoglalóan szemléltető emlékkiállítás: öt lírai táj-remeklés, kis önarckép és egy csavargófej képviseli. *Körösfői Kriesch* Aladár történeti vászna («Tordai országgyűlés») csak azt példázza, hogy egykor, a millénnium táján, az «akadémikus» Körösfői ily feladatokkal is foglalkozott. A csakhamar más irányba kanyarodó, Ruskin eszméiért lelkesedő művész igazi jelentőségéről persze semmit sem árulhat el.

A különös álmodozások, bizarr tájak és alakok magányos festőjének, *Gulácsy* Lajosnak három színes rajzát láttuk. Grafikai lehelletszerűségével a «Velencei fej» jellemzően idézi tehetségét, bár egyben mintha már a közeledő tragikus véget is sejtetné (1915). A másik szomorú sorsú művész, *Csontváry Kosztka* Tivadar, akit a kommün összeomlásakor felhalmozott tökmagok közt találtak holtan budai műtermében, szintén képviselve van. Felfedezőinek és méltatóinak túlzásai nélküli is kétségtelen, hogy ez a patikusból lett festő, a furcsa, rejtelmes életű Csontváry, figyelmet érdemlő jelensége a modern festészeti alakulásnak. A magyar naturalista-impresszionista előretörés idején, a század kezdetén ugyanis egy későbbi törekvés embereként, a stilizált, a fénnyel telített nagyvonalú és dekoratív képforma keresője volt. Jóllehet őt magát sokan ismerték, közvetlenül a háború előtti években napi vendége volt a nevezetes Japán-művészasztalnak: óriási méreteket kedvelő munkáit, amíg élt, jóformán senki sem ismerte. Akinek pedig netán sikerült a Csontváry által hétpecsétes lakat alatt őrzött képekhez jutni, az nem hitt bennük. A Fővárosi Képtárba került alakos dalmát tengerparti táj, a kisméretű Csontváry-képek közül való. Egyszersmind abból az időből, amikor az autodidakta Csontváryn, s kezdetlegességek mellett meglepő finomságokat, magas festőértékeket teremtő ecsetjén még nem uralkodott el a sizofrénia nevű kór, amely nála egyébként, a fantasztikus képzelgésekben és meghökkentő logikai toronyugrásokon túl, veszélytelennek látszó, síma állapottá konzerválódott.

Rippl-Rónainak egy derült nyugalmú kaposvári impresszióját («Flox és Filox»), pasztelcsendélete s két szellemes grafikai lapja szerepel a Képtár új anyagában. *Karlovszky* Bertalan rajzlátásos, miniatűrista festésmódjának egyik elsőrangú darabja az az ismert, a téli műcsarnoki tárlaton is kiállított «Női arckép», amely a főváros tulajdonába jutott. A «Fürdő nők» azok közül a *Vaszary*-festmények közül való, amelyek fekete ágyazásból kiragyogó, zománcos fényű színeikkel a huszas évek elején követték egymást s talán legegyénibb maradandósággal őrzik a lobogó

vérmérsekletű és éles intellektusú, folyvást újabb problémák felé törő mester művészetét.

Erőteljes, rusztikus ecsethúzásokat tükröző önarcképről, a fején paraszti föveggel, az alföldi tanyák, a mély éjszakai egek és izzó nappali színek festője, *Koszta* József tekint le. *Rudnay* Gyula dús festőiségének, hagyományokba kapcsolódó, de teljesen maivá hangszerelt, a lélek magyar ritmusaitól átjárt stílusának kiváló értékeit hordozza a vörösruhás «Öreg ember». *Márffy* Ödön könnyed, dekoratív ízű, fénysugárzást árasztó ecsetjének egyik legkülönb termékéhez jutott a Képtár azzal a Csinszka-arcképpel, amely finom és érzékeny asszonyiságában utolsó megjelenítése Márffynénak, illetve Ady felejthetetlen özvegyének. *Szőnyi* István újrealista művészetével az «Aratás után» című alakos tájkompozíción találkozunk. *Iványi-Grünwald* Bélát egy interieur, *Egry* Józsefet badacsonyi tájélmény, *Szüle* Pétert vízfestménytechnikával készült világos falusi impresszió, *Csánky* Dénest, *Berény* Róbertet egy-egy kitűnő mű képviseli. A további anyagból csak a nevek felsorolásával jelezhetjük a kiemelendő darabokat: *Molnár* C. Pál, *Kmetty* János, *Kontuly* Béla, *Istókovics* Kálmán, *Szobotka* Irme, *Mattioni* Eszter, *Remsey* Jenő, *Bartha* László, *Hincz* Gyula, *Fáy* Lóránt, *Halápy* János, *Tihanyi* János Lajos, *Jeges* Ernő, *Udvary* Pál, *Simon* Béla, *Gaál* Ferenc.

A szobrászati szerzemények között örömmel fedeztük fel a szegedi származású, hosszú ideje Párisban élő s ott a modern szobrászi törekvés méltán számontartott tehetségének, *Csáky* Józsefnek leszűrt szépségű kis bronzát. Az anyagban a rég mesterként ismert *Medgyesy* Ferenc mellett egész sora vonul fel az új magyar plasztika fiataljainak: *Borbereki Kovács* Zoltán, *Boldogfai Farkas* Sándor, *Servatius* Jenő, *Ispánki* József, *Löte* Éva, *Madarassy* Valter, *Rumi-Rajki* István, *Vilt* Tibor, *Buzi* Barna, *Andrássy Kurta* János, *Mikus* Sándor, *Antal* Károly, *Csucs* Ferenc. Külön kell említenünk *Jakab* Andrást, akinek kulturált tehetsége a télen az erdélyi művészek kiállításán tűnt fel. A «József eladása» című szoborkompozícióját tartó állványon gyászfátyol jelezte, hogy Jakab András, sajnos, már csak a multé. Mint hallottuk, Bukarestben, ahol élt, megdöbbentő körülmények között, tragikus félreértés vértanuja lett. Neve a plasztika nagy ígéreteként méltó a feljegyzésre a magyar művészet veszteséglistáján.

Dömötör István

FINNEGAN ÉBREDÉSE

(JAMES JOYCE új regénye)

Részleteket a londoni Faber már régebben kiadott. Akkor mindenki azt hitte, hogy a könyv címe «Work in Progress» lesz. És úgy tűnt, hogy e részletek kivételes darabok. Ma, hogy a regény «Finnegans wake» cím alatt megjelent, kiderült, hogy a részletek az egésztől egyáltalán nem különböznek. A két kis elbeszélés-mese-költemény előtt (Anna Livia Plurabelle és Two tales of Shem and Shaun) az ember akkoriban eleinte tanácstalanul állott. Micsoda őrület, — gondolta — szándékosan ilyen bolondul írni. Igaz, húsz lap az egész, de a húsz lapon nincsen húsz normális szó és az is névelő, vagy kötőszó. Hallatlan érdekes lehet — folytatja a tehetetlen tünődő a rejtvényszavak előtt — mert Joyce, akárki, akármit mond, kitűnő író. Milyen jó lenne, ha valaki lefordítaná legalább angolra. Szörnyű szavak. Mintha állandóan tizenkét nyelven írna, angol-francia-német-olasz-holland latin stb. nyelven s a szavakat még így is kicsavarja és összekeveri. Nevek? Például: Mumfsen (Mommsen?), Thumpsen (Thompson?), Neoclidus, Inexagoras. Aztán ilyen szó, mint: ishallasoboundbewilsothontoosezit, vagy: superexcommunicambiambisumers. Az ember érti a tréfát és ha tényleg érti, jót nevet. A negyedik-ötödik olvasásra a «Shem and Shaun» két története elkezd világosodni. Eleinte homályosan, később egyre világosabban dereng, hogy valamilyen szörnyetegről van szó, aki olyan őrültségeket mond, ami egy szörnyeteghez illik. Az egészben sok a drasztikus és a rabelaisi. A szójátékok is kezdenek egészen jól kijönni. Pl. mouster («mydear mouster») annyi mint: monster, master és mouse összetétele, — egyenlő: egér, mester és szörny. Unsightbared. Angol és német. Philioquueus. Heliogableus. Outnulused. Hát jó, — legyen, ahogy akarja.

És most itt a nagy mű. James Joyce húsz évvel ezelőtt megírta a «Ulysses»-t, azt a par exellence modern regényt, amely nélkül ma már magasabbrendű írásművészetet el sem lehet képzelni. Joyce volt az, aki a regényformát alapvető módon megújította s azóta senki, aki a kor színvonalán áll hatása alól magát kivonni nem tudja és mellette el nem mehet büntetlenül. A «Ulysses» új beállítást, nyelvet, szemléletet, stílust, ábrázolást,

dramatikát tett kötelezővé. Ez történt 1921-ben. Azóta új művén dolgozott, amely most 628 nagy lapon megjelent. A cím azt mondja, hogy egy Finnegan nevű valaki (valószínűleg) felébred, — hacsak az író a cimmel nem akarja az egész világot falnak állítani s e két szó nem jelent páratlan bolondságot. A gyanú indokolt, mert az egész könyvben Finnegan alig fordul elő, ébredésről pedig egyáltalán nincsen szó. De mindegy, mit tehetünk mást, egyelőre fogadjuk el a szónak azt az értelmét, amit a szótár is mond.

Az ilyen nehézségeknél a leghelyesebb, ha az ember példából indul ki. Találomra egy szó : Eridanos. Eridanos görög szó és egy folyó neve. Joyce játékos képzeletében azonban rögtön felidézi ezt a két másik szót : Eyre és Danaos (Eyredanaos egyenlő : Eridanos). De mivel folyó és víz, a víz minden megjelenési formája is eszébe jut : a folyó, a tenger és a tó. Igy kerül hozzá : river, lake, sea. Most azonban fontos ponthoz érkeztünk. A regény hősnőjének neve Anna Livia Plurabelle nevű hölgy, illetve sajátságos nőnemű lény, aki nem más, mint az irországi Liffey folyócska emberi megszemélyesítője. Mindenütt, ahol víz, folyó, tenger, folyékony halmazállapot valamiképen feltűnik, az ott egyszersmind Anna Livia Plurabelle is. Ha másképen nem, legalább úgy, hogy az A, vagy az L, vagy a P betű ott van. Eyre ausztráliai tó neve, ez tehát víznév és így a legnagyobb rendben van. Danaos ógörög király neve és feltétlenül felidézi szerencsétlen bűnös leányainak a Danaidáknak képét, akik az alvilágban úgy bűnhődnek, hogy egy feneketlen hordót kell vízzel megtölteniök. Itt is a folyékonyság és folytonosság. Most tűnik fel az eső képe. Eső annyi, mint : rain. De ez a szó kiejtésben rokon a francia reine-el, ami királynőt jelent (angolul : queen). Megvan : La reine Livia. De ez így még nem maradhat. Nincs befejezve és hiányzik a poén. Meg kell jelölni a rangot. Ez úgy történik, hogy odateszi a H.R.H.-t (Her Royal Highness — ő királyi felsége). Ezzel a szerző két legyet ütött egy csapásra. Mert a regény férfihőse Humphrey Chimpden Earwicker és így nevének kezdőbetűje Liviával együtt szerepel. Csakhogy ezt is ki kell valahogyan fejezni. Tehát a végleges szöveg így hangzik : «Her Royal Highhumphreyness queenreine riverlakesea Livia Eyredanaos». Ez most már így tökéletes. A görög Eridanos folyó neve teljesen eltűnt és a regény alkatrésze lett, — művészi, átköltött kifejezés, amiben semmi sem maradt a száraz valóságból és közhelyből : ez így most már tiszta imagináció.

Látható, hogy a regény címe eleinte miért kellett, hogy

«Work in Progress» legyen. «Mű, amely nem áll meg soha.» A dolog lényege az, hogy nem áll meg, változik, csillog, ég, folyik, állandó haladásban van. A két hős nevének kezdőbetűi H. C. E. és A. L. P. folytonosan feltűnnek. Csak úgy találomra a 409. lapon : Eusebian Concordant Homilies. A 415. lapon : Auld Letty Plussiboots. A 418. lapon töredékesen : Let . . . Atalone (L. A.) és Highfee . . . Crackasicker (H. C.). Éppen ezért nem lehet beszélni határozott emberi alakokról. Néha állat, néha tünemény, néha folyó, néha szörny, néha álomkép, néha csak jel. A világ ömlik, szövődik, ég, dübörög, árad, a formák változnak, elenyésznek, felmerülnek s a mélybe szállnak.

A «Times» irodalmi mellékletének kritikusa azt mondja, hogy a művet a szerzőn kívül senki sem érti meg. Erre a nézetre mások is hajlamosak, akik az érthetőséget úgy veszik, hogy egy művészi regénynek olyan érthetőnek kell lenni, mint egy elemiiskolai tankönyvnek. Minden más emberre szégyen volna, ha valaki olyant tudna írni, amit rajta kívül senki sem ért. Elvégre Laotset és Dantet is sokan olvassák és nagyon-nagyon kevesen értik. A szavak ugyan értelmesek, de az benne a fontos? Ami igazán érteni való benne, az nem a szó. Joyce nem Dante és nem Laotse.

A regény egy része (260—308 lapokig) sajátságos tipográfiájával felhívja a figyelmet s a fejezet végén rajz van : valaki az olvasónak hosszúorrot mutat. A tréfa tényleg kitűnő. Ez a rész egyrészt tudománypamflet, de ezenkívül a mű filozófiai kvintesszenciája. Itt található egyébként Joyce legkitünőbb szójátéka. A descartesi cogito ergo sum-ot így neveti ki : cog it out here goes a sum. Mi a fejezet élménytartalma? Röviden : a világból való kilépés. Ez a túlvilágélmény és pedig olyan erővel, ahogy a világirodalomban nagyon kevés helyen jelentkezik. Olyan, mint két inkarnáció között levő állapot, ahol az ember már meghalt, de még nem született újra, mindent tud előbbi életeiből, tudatosan néz és lát és tudja, hogy állapota: a túllevés, — az életen kívül levés. A tréfák, szójátékok állandó áradatában itt a tudattalan mélysége nyílik meg. Ilyen viccek, mint : undante amoroso, vagy : fejezet a fensőbbrendű majomról, vagy : pillantás a jövőbe, ahol a panoptikumban tanítják a világtörténelmet, vagy ilyen játék : No Sturm, No Drang. Joyce azzal áll szemben, amit a pszichológusok kollektív tudattalannak hívnak. Már a «Ulysses»-ben megírta, hogy az írásművészetnek tudattalan lelki élmények tudatosításának kell lenni, — minden egyéb jelentéktelen fecsegés. Nos itt semmi egyebet nem tesz, mint tudattalan (ezek-

szerint irracionális, értelemellenes, de képszerű és mélyen élményszerű) tartalmakat emel ki és lök a világosságra. Érthetetlen? Igen. Élményt akar adni és azt ad, — ebben a fejezetben a világirodalom egyik legnagyobb élményét.

Ez természetesen megjelöli Joyce emberi és művészi helyét is. Nem más ez, mint az eddig még elképzelhetetlen módon megtisztított, teljesen átlátszó, abszolút tükörszerű és tökéletesen hű emberi tudat, — az a tudat, amely vigasztalan, kétségbeesett és zavaros tudattalan tartalmak közé leereszkedve (mint az alvilágba, vagy túlvilágba, a pokolba, vagy a halálba) — azokat felhozza, a maguk sötét, értelmetlen, nehéz bonyolult mivoltukban. Joyce éppen az ellenkezője mindennemű klasszikusnak, — éppen ezért belőle az út a teljes és tiszta klasszikumhoz vezet, — egy új klasszikumhoz, ahol a tudatosság határa az előbbinél mérhetetlenül nagyobb és több és tágabb.

Joyce világa, keleti szóval: sangsara-világ. Tisztán látszatok, tünemények, jelenségek világa, amelyeknek igazi élete ben van az érthetetlen és értelmetlen mélységben — s amelyeket csak a hallatlan magasságra emelt, megtisztított, ragyogó, nirvanaszerűen tündöklő szellem-tudat lát, az a szellemtudat, amelyet a jelenségek üres sangsara-játéka már nem téveszt meg és nem ránt bele a szomorú és zavaros zsivajba: magas, távoli, nyugodt, fölényes, — csaknem isteni.

Joyce jelentősége az európai emberiség számára az írásművészet terén eddig még el nem ért magas és tiszta tudatosság jelentkezése. Nem több és nem kevesebb. Amit Joyce elért az technika, más szóval: mágia, — mágikus fogás. Az irodalomban ez olyan felfedezés, mint a fizikában a gőz, vagy az elektromosság. Joyce megmutatta, hogy a szavak értelme másodrendű: az elsőrendű bennük az a csodálatos képesség, amellyel a világ sötétségében elrejtett és minden ember tudattalanjának éjszakájában lappangó élmény-kísérteteket, vak, zavaros, homályos, elvetemült, nagyszerű, gyönyörű és alávaló, gonosz és angyali, véres és étheri, megrázó és hahotát fakasztó képeket, lényeket, tartalmakat, formákat, foszlányokat fel tudja hozni. Bizonyos, hogy Joyce az írásművészet történetében a technikai-mágikus szempontból ma a legjelentékenyebb szerző és bizonyos, hogy mágikus technikájának felhasználása nélkül továbbfejlődés nincs.

Hamvas Béla

Dr. Hellmuth: Langenbucher Volkhafte Dichtung der Zeit, A Napkelet külföldi krónikája nem rég behatóan ismertette Kurt Wais kitűnő könyvét (Die Gegenwartsdichtung der

europäischen Völker), amely a mai Európa népeinek irodalmáról az egyes népi irodalmak legjobb ismerőinek feldolgozásában ad pompás áttekintést. Ebben a kötetben azonban nem foglaltatik benne a német irodalom. De pótolja ezt a hiányt és teljessé teszi az európai irodalom jelenkori képét, Dr. Hellmuth Langenbuchernek ugyancsak Junker és Dünnhaupt kiadásában megjelent hatalmas munkája, amely Volkhafte Dichtung der Zeit címen behatón ismerteti a jelenkor német irodalmát.

A szerző mindenekelőtt a népi költészet fogalmát magyarázza meg. Ma már a közkeletűvé vált népi író alatt nem a népiest, vagy népszerűt értik. Népi költészetnek tekintik mai értelemben azt, amely egy nép életéből fakad, annak valóságából nő ki, lényegének alapjaiban gyökeredzik és sorsával függ össze. Ebben az értelemben foglalja össze Langenbucher az egész mai német költészet anyagát. A kötet természetesen a mai élő irodalommal foglalkozik, mégis mingyárt a kötet bevezető általános részeiben külön fejezetet szentel az 1933-ban, tehát egészen a nagy átalakulás után közvetlenül elhúnyt Paul Ernstnek, akinek egész élete munkája utolsó lehelletéig az egyetemes német népé volt. Az ő művei «büszke építőkövei az új birodalomnak, mert ezekben a művekben a mostoha időktől érintetlenül látnoki szemekkel idézte fel a német nép új életrendjét.

Az írókat és műveiket azután olyan csoportosításokban tárgyalja Langenbucher, aminő szerepük a német népiség mai nagy együttesében jut. Vannak akik magának a német embernek jellegzetességeit testesítik meg egyéniségükkel és műveikben, Kolbenheyer például az élet egyetemes egységébe és összhangjába állítja be a német embert, akit Emil Strauss mint a német közösségnek egyes tagját a közösség érdekében betöltött szerepe szempontjából vizsgál.

A második csoportban azok az írók szerepelnek, akik a német nép valamely munkásrendjének szemléletével foglalkoznak. Itt ismerkedünk meg a földnek és népeinek íróival, a parasztság s a különböző munkásosztályok költőivel. Az ismertebb írók közül Friedrich Griesevel, Peter Dörflerrel, Richard Billingerrel, Ludwig Thomaval, Emil Ertllel, a nemrég elhúnyt Heinrich Lerschsel, Karl Schönherrel és Josef Weinheberrel találkozunk ebben a csoportban.

Külön fejezet jut azoknak az íróknak, akik származásuk szerint különböző német vidékek például: Kelet-Poroszország, Szilézia, a bajor-osztrák vidék, a sváb-alleman törzsitér,

a Rajna és Mosel vidék s az alnémet terület jellegzetességeinek kifejezői. Ebben a csoportban tárgyalja a szerző a többi közt Agnes Miegel, Karl Hauptmann, Georg Britting, Friedrich Schnack, Max Mell, Paula Grogger, Jakob Schaffner, Heinrich Federer, Jakob Kneip, Wilhelm Schmidtbornn, Otto Brües, Hermann Löns és Adolf von Hatzfeld költészetét.

A német nép életútjával az őskortól egészen napjainkig a költőknek és íróknak egész sora foglalkozik. Ezeknek is külön fejezetet szentel a szerző és különböző alcsoportokban tárgyalja őket tárgykörük különbözősége szerint. Itt főleg történeti regényírók szerepelnek, mint Hans Friedrich Blunck, Börries Freiherr von Münchhausen, Wilhelm Schäfer, Otto Gmelin és Bruno Brehm, de mint az utóbbi példája mutatja történeti regényírónak számít az is, aki a közel mult nagy átalakulásait, tehát úgyszólván a jelenkor történetét írja.

Vannak írók, akikben a vérség és a faj ismérvei ütköznek ki s olyanok, akiket az idegen területeken küzdő németség sorsa foglalkoztat. Hans Grimm, Josef Ponten, a szász Meschendörfer, Siegfried von Wegesack, Karl Hans Strobl, Heinrich Stegemann és mások nevével és költészetével ismerkedünk meg ebben a csoportban.

A nagy erő, amely a német népiség alakulására döntő befolyást gyakorolt, a világháború volt. Igy kapcsolja be Langenbucher könyve a népi költészetbe a háborús irodalmat, amelyet külön csoportban tárgyal.

Egyik legfontosabb fejezete a kötetnek a nagy fordulat a német nép életében. Ennek a fordulatnak előkészítői voltak már az előző átmeneti korszakban, a népi szellem tétova tájékozatlansága idején. Ezek közt első helyen tárgyalja a szerző a századforduló és a mai kort közvetlenül megelőző idők legsajátosabb és legőserejübb költői jelenségét Stephan Georgét. Kezdetben csak a polgári életformák ellen folyik a harc, ha nem is olyan magasztos eszményi alapon, mint Georgenál. Később jönnek az új népi gondolat s az új rend közvetlen előfutárai, majd harcosai. Ebben a csoportban találjuk Rudolf Huch, Hans Johst, Ludwig Friedrich, Bartel Baldur von Schirach, Herbert Böhme, E. G. Kolbenbeyer, Josef Magnus Wehner és mások művének ismertetését.

A kötetet életrajzi adatok gyüjteménye és névmutató egészíti ki és ötven írói arckép illusztrálja.

MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

ARTI E LETTERE UNGHERESI

Károly Berczeli : Pieta, Signore ! *(Mistero drammatico in sette quadri. Traduzione di M. T. Papalardo e László Tóth. Roma, 1939.*

Örömmel vettem kézbe e szép és művészi könyvet, amely egy nemes, fontosságában eléggé fel nem mérhető és nagyjövőjű vállalkozás, az *Arti E Lettere Ungheresi* irodalmi részének első darabja s a magyar szellem újabb hódítását eredményezi majd a baráti fasiszta Olaszország földjén. A munka *Berczeli* Károly, ismert fiatal költő és drámaíró «Uram, irgalmazz !» című misztériumdrámájának olasz fordítása. Berczeli ezt a darabot a Szent István jubileumi év alkalmából írta. A cselekmény az Apokalipszist, a világ végét váró chiliasmus vallásos és misztikus légkörében, a kereszténység ezredik esztendejét író Rómában játszódik le s szereplője III. Ottó német császár és II. Szilveszter pápa, aki a koronát adta Szent István királynak. Ez a motívum is be van ide szőve hatásosan. A darabot annakidején méltatta már a *Napkelet* s így annak ismertetésére nem térek reá.

Az *Arti E Lettere Ungheresi*, amely M. T. *Papalardo*, a jeles olasz műfordító és dr. *Tóth* László, a római magyar akadémia titkárának, a római és a nápolyi egyetem magyar lektorának vezetésével működik, tudvalevően ama céllal alakult meg, hogy az olasz nagyközönséggel megismertesse a fiatalabb magyar költők és művészek reprezentáns alkotásait, főként természetesen azokét, akiknek a művei Itáliával s a latin-olasz szellemiséggel kapcsolatosak. Így e dráma nemcsak értékénél, hanem alkalmas tárgyánál is megfelelő volt arra, hogy mint az irodalmi sorozat első darabja szerepeljen. A fordítást szintén *Papalardo* és dr. *Tóth* László, akinek az olaszok számára írt elsőrangú magyar nyelvtanát a mult számban ismertettük, végezte tökéletes művészi összhangban az eredetivel. A könyvet *Gáborjáni Szabó* Kálmán — akinek művészi sorozatban látott ugyancsak napvilágot a könyve — remek fametszetei díszítik, stílusosan alkalmazkodva a szöveghez. Róma irodalmi és művészeti köreiben ez a most megindult kiadássorozat nagy érdeklődést keltett. Az egyes kiadások belső címoldalán levő embléma : Mátyás király hollója a gyűrűvel és körben Dante ismeretes Ma-

gyarországra vonatkozó mondása : «O beata Ungheria se non si lascia piu malmenare» (Ó boldog Magyarország, csak ne hagyja magát rosszul vezetni), mindenképpen dícséretes célzatot szimbolizál akkor, amikor a nagy Corvinus alatti állandó és meleg magyar-olasz kulturális kapcsolatokra utal és a *rinascimento* magyar humanizmusának dícséretes korszakát idézi fel emlékezetünkben. A kezdet biztató és várjuk a folytatást : az új magyar humanisták : költők és művészek megismertetését az olasz közönséggel. Tudva, hogy milyen hivatott kezekben van ez a munka, a sikerben nem is kételkedünk!

Mihály László.

Mikor lesz tartós béke a Dunavölgyben. Ezen a címen igen érdekes könyve jelent meg Erik Karlssonnak. A szerző állást foglal benne a trianoni béke igazságtalanságainak orvoslása mellett. Hangsúlyozza azonban, hogy a magyaroknak le kell mondaniok a szertelen álmokról. Csehország példája mutatja, hogy nincs nagyobb szerencsétlenség, mintha minden vágyunk túlontúl beteljesül. A csehek hangoztatták a szabad rendelkezést, de maguk soha nem tartották tiszteletben. Pedig, mint a szlovákok és a rutének esete mutatja, ezek közelebb állnak a magyarokhoz, bár más nyelvet beszélnek, mint a csehekhez.

Külön és behatóan tárgyalja Románia-kérdést is. Kérdés, vajjon mi itt a megoldás helyes módja? Visszaadja-e Románia is a nagyobbrészt magyarlakta területeket. Esetleg Erdély kapjon teljes autonómiát, vagy független legyen, mint volt századokon át. Szó lehet arról is, hogy megosszák Erdélyt magyarok és románok közt és a magyar területeket korridorral kössék össze. Erik Karlsson sok jószándékú szempontot vet föl, de figyelmeztetése, amely szertelen álmoktól óv, fölösleges, a magyarok csak azt kívánják, ami őket jog szerint megilleti.

A rutén Kárpátalja és a csehszlovák állam. A revíziónak nemcsak Magyarországon, hanem külföldön is élénk irodalma támadt. Karlsson könyvén kívül ebbe a csoportba tartozik Antoine Scrimeli érdekes kis füzete is, amely a kárpátaljai ruténség helyzetét világítja meg a Csehszlovák államban. A könyv részletes adatok megokolása alapján arra a megállapításra jut, hogy a rutének olyan mértékben el vannak nyomva, helyzetük olyan bántó és igazságtalan, hogy nem is titkolják ellenséges érzületüket az egész cseh nemzettel szemben. Minden bajuk okának a csehekkel való szerencsétlen egyesítésüket tartják. Olyan sok századon át éltek együtt a magyarokkal, hogy lelkükben kifejlődött a magyar hazafiság

érzése. Hogy mennyire igaza van a szerzőnek, mi sem bizonyítja jobban, mint az események száguldó irama. Mire a könyvet olvassuk, már meg is szűnt a cseh állam és a kárpátaljai ruthénség visszatért, ahová ezer éven át tartozott, Szent István birodalmába.

Magyarország és az európai civilizáció. Nagy szolgálatot fog tenni a magyarságnak külföldön a kiváló tudósnak, Kornis Gyulának könyve, amely angolul jelent meg, Hungary and European civilisation címen. A könyv cáfolhatatlanul bebizonyítja, mennyire beletartozott Magyarország Szent István óta a nyugati népek kultúrközösségébe, milyen nagy kultúralkotásai voltak és milyen áldozatokat hozott az európai civilizáció védelmében.

Az Aranybulla hatása a lengyel jogra. Ezen a címen Divéky Adorjánnak, a varsói egyetem magyar lektorának igen érdekes munkája jelent meg lengyel nyelven. A kötetet Krakkóban a Jagello-egyetem adta ki.

Magyar-holland nyelvtan. Hockstra Elly holland tanárnő, a magyar nyelv kinevezett tanára az utrechti egyetemen nemrég tartotta meg székfoglaló előadását a magyar nyelv némely sajátságairól. Érdekes előadását magyar nyelven tartotta. A tanárnő különben magyar-holland nyelvtant is írt, amely az eddig megjelent hasonló munkákat messze fölülmúlja.

Ünneplő magyar díszruhák. Zsindelyné Tüdős Klára erős propagandát kezdett a magyar viseletek érdekében. Különböző vidékek népművészeti elemének felhasználásával igen ízléses úri, magyaros díszruhákat készített, amelyeket már ünnepélyes alkalmakkor, estélyeken, felvonulások alkalmával viseltek is. Most az ő szövege és tervei alapján Szabó Gabriella hatvan színes műlapot rajzolt s a sorozatot színes lilografiákban az Officina igen ízléses köntösben adta ki. A remek album hivatása az is, hogy a külföldieknek is bemutassa a magyar díszruha festői szépségét és ízléses előkelőségét. Éppen azért a képeket a magyar felírásokon kívül angol, francia, német és olasz szöveg is kíséri. Képes mellékletünkben közlünk néhányat a remek díszruhatervek közül.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.
Stephaneum nyomda, Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

Juliusz Slowacki, a nagy lengyel nemzeti költő (1809—1849)

Krzemieniec képe a Líceummal a Slowacki-év ünnepségeinek középpontja

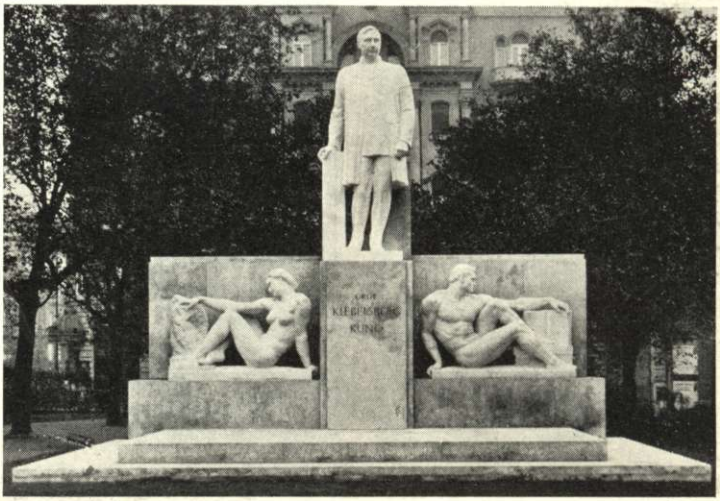
A krzemienieci Líceum olvasóterme

Báró Eötvös József szobra.
Foto: *Kamarás Ferenc*

James Joyce angol író, a Finnegan ébredésének szerzője.

Gróf Klebelsberg Kuno szobra

MAGYAROS DÍSZRUHÁK

Zs. Tüdős Klára tervei alapján rajzolta *Szabó Gabriella*

Barna filcrátéttel díszített drap posztódolmány
(Baranyamegyei motívum)

Kecskeméti paszományozással díszített fekete posztókabát, ezüstpitykés posztómellény

Csíki csíkos háziszőttes gyapjúszoknya, fekete bársonydíszes derék

Selyemszoknya, szalagos kötény, piros csipkés zöldatlasz mellre való

Officina kiadás

MAGYAR DÍSZRUHÁK

Zs. Tüdős Klára tervei alapján rajzolta *Szabó Gabriella*

Szilvakék férfikabát bársony kihajtóval. Meggypiros színtjátszó női ruha, aranycsipkés derék (Heves m.)

Mezőkövesdi mintás fekete férfidolmány, türkizbrokát női ruha, kövesdi aranyhímzéses kötény

Világos posztó hajdúsági szűr fekete rátéttel, sárga női kisbunda, fehér bársony gyermekködmön

Sárközi mintás ingváll, kötény, zsinórozott bársonyderék. Aranyszarufás sujtásozású férfidolmány

Officina kiadás

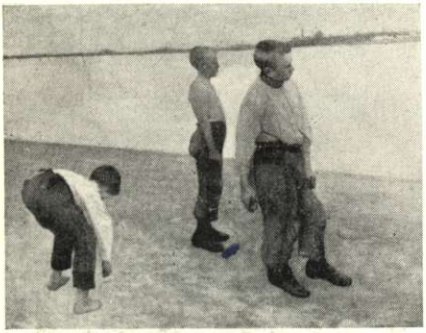
A FŐVÁROSI KÉPTÁR ÚJ SZERZEMÉNYEI

Karlovszky Bertalan: Női arckép

Koszta József: Önarckép

Ferenczy Károly: Kődobálók

Borbereki Kovács Zoltán: Tehenes pásztorfiú

Benczur Gyula: Mátyás fogadja a pápa követét

Németh László: VII. Gergely (Nemzeti Színház) Timár József, Gabányi László. Foto: *Petruss László*

Sík Sándor: István király (Nemzeti Színház) Kürti József, Tasnády Ilona, Rápolthy Anna. Foto: *Petruss László*

«Mindenki hazudik» (Nemzeti Színház) Somogyi Erzsi, Szabó Sándor
Foto : *Petruss*

«Mindenki hazudik» (Nemzeti Színház) Rápolthy Anna, Szörényi Éva, Somogyi Erzsi.
Foto : *Petruss*

